A.C. Joshi Library
P.U. Chandigarh

MSS No. 225 Subject Religion

Name of MSS श्रीमद्भागवत भावार्थ दीपिका

Author श्रीधर स्वामी, व्या०

Period 1817 वि० Folios 49

Script Sanskrit Source Prithipal Singh, Amritsar

Missing Folios 18

॥श्रीभागवते दशालंकाराः सर्वपुराणेतिहासादिविलक्षणत्वं १ गुरुघनतज्ञानादर्शनं दर्शनीयत्वं २ श्रीवैकुंठगतस्यापि मर्त्यलोके सु
॥लभत्वं ३ आत्मारामादिभोग्यत्वं ४ ग्रंथेन्द्रकल्पधांगस्वरवादिप्रयोगोपायप्रदर्शकत्वं ५ सकलरसकदंबमयत्वं ६ जीवमा
॥त्रानन्यार्हशेषत्वप्रतिपादकत्वं ७ भगवतः स्वाश्रितपारतंत्र्योपपादकत्वं ८ भगवन्निर्हेतुककृपाप्रभावसूचकत्वं ९ स
॥र्वसंप्रदायप्रवर्तकशुकध्रुवप्रह्लादिनामद्यः सर्वेषामसकलप्रदत्वमिति इति दशालंकाराः

225

225

भा॰ स्क॰८॰ श्रीपरमात्मनेनमः ॐनमोभगवतेवासुदेवाय॥ ॐनमःश्रीपरमहंसस्वादितचरणकमलचिन्मकरंदायभक्तजनमानस
१ निवासायश्रीरामाय॥ अथाष्टमेचतुर्विंशत्यध्यायेमनुवर्णनंतत्सुतर्षिदेवेंद्रैर्मूर्त्तिभिश्चहरेःसहप्रतिमन्वंतरंचैव
टीका मन्वाद्याःषट्पृथक्पृथक्॥ प्रवर्त्तयंतिसद्धर्मान्पालयंतिचरंतिच॥ अतोमन्वंतरस्योक्तंसद्धर्मइतिलक्षणं॥ तत्रप्रथमेस्वा
यंभुवःरोचिषस्तथा उत्तमस्तामसश्चेतिचतुर्मनुनिरूपणं॥ स्वायंभुवोत्तरेनंतदुरंतगुणवर्णनात्॥ मुदितःपरिपप्रच्छस
र्वमन्वंतरस्थितिं॥ स्वायंभुवस्येतित्रिभिः यत्रविश्वसृजांमरीच्यादीनांमनुकन्यासुपुत्रपौत्रादिसर्गः महीयसोहरेः १

श्रीराजोवाच॥ स्वायंभुवस्येहगुरोवंशोयंविस्तराच्छ्रुतः॥ यत्रविश्वसृजांसर्गोमनूनन्यान्वदस्वनः॥१॥ यत्रयत्रहरेर्
जन्मकर्माणिचमहीयसः॥ गृणंतिकवयोब्रह्मंस्तानिनोवदशृण्वतां॥२॥ यद्यस्मिन्नंतरेब्रह्मन्भगवान्विश्वभाव
नः॥ कृतवान्कुरुतेकर्त्ताह्यतीतेनागतेद्यवा॥३॥ ऋषिरुवाच॥ मनवोस्मिन्व्यतीताःषट्कल्पेस्वायंभुवादयः॥
आद्यस्तेकथितोयत्रदेवादीनांचसंभवः॥४॥ आकूत्यांदेवहूत्यांचदुहित्रोस्तस्यवैमनोः॥ धर्मज्ञानोपदेशार्थंभगवान्
पुत्रतांगतः॥५॥ कृतंपुराभगवतःकपिलस्यानुवर्णितं॥ आख्यास्येभगवान्यज्ञोयच्चकारकुरूद्वह॥६॥ १

अत्रकचिद्दुरुपागंतरमस्तितदुपेक्षितमस्माभिः॥ यस्मिन्नतीतेयत्कृतवान्॥ यस्मिन्ननागतेयत्कर्त्ताकरिष्यति॥ अद्यवा
वर्त्तमानेयत्कुरुतेतद्वदेत्यन्वयः॥ अस्मिन्कल्पेषण्मनवोव्यतीताः॥४॥ तस्यमनोर्दुहित्रोःकपिलयज्ञमूर्त्तिभ्यांपुत्रतांप्राप्तः घो
रंदुश्चरंतपस्तप्यमानः समाधावनुभूतमिदंवक्ष्यमाणंनिर्वृत्तोहसितवद्भिस्मितइवउपदिशन्निवचअनुवदन्निवच॥ अष्टभिः राम
श्लोकैराह॥ येनचिदात्मनाविश्वंचेतनीभवतिविश्वंतुयंनचेतयतेनचेतनीकरोति स्वतएवचिद्रूपत्वात् तत्रहेतुःअस्मि १
न्नशयानेस्वपतियोजागर्त्तिसाक्षितयावर्त्तते॥ अहोचित्रंअयंजनःसंवेदसतुइयंवद॥ तस्येश्वरत्वंदर्शयन्लोकस्यहितमुपदिशति॥

आत्मनाईश्वरेणआत्मवास्यंसत्ताचैतन्याभ्यांसंव्याप्यं। विश्वंसर्वजगत्यांलोकेयत्किंचिज्जगद्भूतंजातं। आत्मनैवेश्वरेण
यत्किंचिद्दत्तंधनंदत्तंतेनैवभुंजीय। भोगान्भुंक्ष्व। यद्वातेनहेतुभूतेनत्यक्तेनईश्वरार्पणेनैवभुंजीथाः नत्वार्थं॥ कस्यस्वि
त्कस्यचिदपिधनंमागृधः माअभिकांक्षीः यद्वाकस्यस्विदितिकस्मात्सत्यधर्मस्तियतोधनमाकांक्षारूपतेत्यर्थः तथाचश्रुतिः ई
शावास्यमितियथाश्लोकमेव॥२०॥ ॥ननुयदिसर्वव्याप्नोतितर्हिचक्षुरादिभिःकिन्नप्रतीयते। अत्राह। यंनपश्यंतिजनाः
चक्षुर्वानपश्यति। चक्षुराद्यविषयत्वात्॥ नहिप्रमातारंप्रमातारंप्रमाणंविषयीकरोतीतिभावः। तथाचश्रुतिः चक्षु

विरक्तःकामभोगेषुशतरूपापतिःप्रभुः। विसृज्यराज्यंतपसेसभार्योवनमाविशत्॥७॥ सुनंदायांवर्षशतंपदै
केनभुवंस्पृशन्। तप्यमानस्तपोघोरमिदमन्वाहभारत॥८॥ श्रीमनुरुवाच॥ येनचेतयतेविश्वंचेतयतेनयं॥ यो
जागर्तिशयानेस्मिन्नायंतंवेदवेदसः॥९॥ आत्मावास्यमिदंविश्वंयत्किंचिज्जगत्यांजगत्। तेनत्यक्तेनभुंजीथा
मागृधःकस्यस्विद्धनं॥१०॥ यंनपश्यतिपश्यंतंचक्षुर्यस्यनरिष्यति। तंभूतनिलयंदेवंसुपर्णमुपधावत॥ विश्वं
नयस्याद्यंतौमध्यंचस्वःपरोनांतरंबहिः। विश्वस्यामूनियद्यस्मात्विश्वंचतदृतंमहत्॥१२। श्रीरामः॥
प।

षः चक्षुः श्रोतस्यश्रोत्रमित्यादि॥ ननुतर्हिघटनाशेदेवदत्तस्यतद्विषयचाक्षुषंज्ञानमिवेश्वरस्यापिस्वरूपभूतंतद्विषयंज्ञानं
नश्येत्। तत्राह। यस्यपश्यतःचक्षुर्ज्ञानंनरिष्यतिननश्यति॥ तत्तदाकारेणोत्पन्नायावृत्तेरेवनाशोनस्वतःसिद्धज्ञानस्य।
नहिसवितुःप्रकाशःप्रकाश्यनाशेनश्यतीतिभावः भूतानिलयोयस्यतंसर्वांतर्यामिनंतथापिसुपर्णंशोभनंपतनंअसंसं
उपधावतभजध्वंतत्स्वरूपस्यनित्यत्वमेवोपपादयन्नाह॥११॥ नयस्येति। अमूनिआद्यंतादीनिविश्वस्ययस्माद्भवंतिवि
श्वंचयत॥ तद्रूपंअतएवान्यव्यभिचारित्वात्ऋतंसत्यंमहत्परिपूर्णंब्रह्म। ननुविश्वंचेत्तद्रूपंतर्हितुतस्यकुतोजन्माद्य

भा० अ०
२

भावः स्वप्रकाशकत्वं वा कथं सत्यं जगज्जन्मादिकर्तृत्वेन विकारिणः सत्यत्वं पूर्णत्वं वा । तत्राह । स ईशः सत्यश्च स्वप्रकाशश्च पुराण
श्च निर्विकारः विश्वं काये यस्य पुरूणि कृतानि नामानि यस्य तथापि यतः अस्य विश्वस्य जन्मादि स्वशक्त्या मायया धत्ते तां व
नित्यसिद्धया विद्यया उदस्य हित्वा निःक्रिय एवास्ते । यस्मादेवमीश्वरः कर्म कृत्वा संत्यजन्नैःकर्मणास्ते अथ अस्माद्धेतोः
ऋषयोऽप्यग्रे आदौ कर्माणि कुर्वंति किमर्थं अकर्महेतवे मोक्षार्थं पावंतरे कर्मनाशपहियस्मात् ॥१४॥ । नन्वीहमानः कर्मभि
रेव गुणबन्धितः कोशकार इव बध्येतैव । तत्राह । ईहत इति । अनन्तमनुवर्त्तमाना ये ते नावसीदंति न विषज्जंते । तदेवं लोका

स विश्वकायः पुरुहूत ईशः सत्यः स्वयंज्योतिरजः पुराणः । धत्तेऽस्य जन्माद्यजयात्मशक्त्या तां विद्ययोदस्य निरीह आस्ते
॥१३॥ अथाग्र ऋषयः कर्माणीहंतेऽकर्महेतवे ॥ ईहमानो हि पुरुषः प्रायोऽनीहां प्रपद्यते ॥१४॥ ईहते भगवानीशो
न हि तत्र विषज्जते ॥ आत्मलाभेन पूर्णार्थो नावसीदंति येऽनु तं ॥१५॥ तमीहमानं निरहंकृतं बुधं निराशिषं पूर्ण
मनन्यचोदितं । नॄन् शिक्षयंतं निजवर्त्मसंस्थितं प्रभुं प्रपद्येऽखिलधर्मभावनं ॥१६॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति मंत्रोपनि
षदं व्याहरंतं समाहितं । दृष्ट्वासुरा यातुधाना जग्धुमभ्यद्रवन् क्षुधा ॥१७॥ तांस्तथावसितान्वीक्ष्य यज्ञः सर्वगतो हरिः ।

नुग्रहाय विश्वशिक्षादियः करोति । श्रीरामकृष्णाद्यवतारेषु वेदोक्तमर्यादया आचरति तं शरणं व्रजामीत्याह ॥१५॥ तमिति निजं वर्त्म
नगावताराणुरूपो मार्गः । तत्र सम्यक् स्थितं । अतः ईहमानं कर्म कुर्वंतं तथापि वैलक्षण्यमाह । निरहंकृतं निराशिषं अनन्यचो
दितमिति । न त्वहंकारत्वे हेतु । बुधं । निराशिष्ट्वे हेतुः पूर्णं अनन्यनियुक्तत्वे हेतुः प्रभुं । तथापि कर्मानुष्ठाने हेतुः । नॄन् स्वाचारेण
शिक्षयंतं तत्किमर्थं तत्राह । अखिलान्धर्मान्भावयति । प्रवर्त्तयतीति तथा । तं समाहितमति संतं मंत्रोपनिषदं व्याहरंतं दृष्ट्वा
प्रोत्थितवद्धिवत्समिव मन्वाना असुरा यातुधानाश्च क्षुधानिमित्तेन जग्धुं अत्तुमभ्यद्रवन् ॥ यामैः स्वपुत्रैः त्रिविष्टपं स्वर्गमपा

लयन् ॥ स्वयमेवेंद्रोवभूवेत्यर्थः तत्र प्रतिमन्वंतरं मन्वादयः षडन्येन्ये भवंति ॥ तथाहि स्मृतो द्वादशे वक्ष्यति। मन्वंतरं मनुर्देवा
मनुपुत्राः सुरेश्वराः ऋषयोंशावताराश्च हरेः षड्विधमुच्यत इति ॥ तत्राद्ये स्वायंभुवो मनुः प्रियव्रतोत्तानपादौ मनुपुत्रौ या
मादयो देवाः मरीचिप्रमुखाः सप्तर्षयः यज्ञो हरेरवतारः इंद्रश्च स एवेति ॥ तन्मन्वंतरं पंचविधमेव तच्चतुर्थस्कंधे प्रक्रमेनिरू
पितं द्वितीयादिषु त्रिषु मन्वादिषु क्रमाह। स्वारोचिषो द्वितीयस्त्विति यावद्गजेंद्रमोक्षप्रश्नः ॥१७॥

यामैः परिवृतो देवैर्हृत्वाशासत्त्रिविष्टपं ॥१८॥ स्वारोचिषो द्वितीयस्तु मनुरग्नेः सुतोऽभवत् ॥ द्युमत्सुषेणरोचिष्मत्प्रमु
खास्तस्य चात्मजाः ॥१९॥ तत्रेंद्रो रोचनस्त्वासीद्देवाश्च तुषितादयः। ऊर्जस्तंभादयः सप्तऋषयो ब्रह्मवादिनः ॥२०॥ ऋषेस्तु वे
दशिरसस्तुषिता नाम पत्न्यभूत्। तस्यां जज्ञे ततो देवो विभुरित्यभिविश्रुतः ॥२१॥ अष्टाशीतिसहस्राणि मुनयो ये धृतव्रताः
अन्वशिक्षन्व्रतं तस्य कौमारब्रह्मचारिणः ॥२२॥ तृतीय उत्तमो नाम प्रियव्रतसुतो मनुः। पवनः सृंजयो यज्ञहोत्राद्या
स्तत्सुता नृप ॥२३॥ वसिष्ठतनयाः सप्तऋषयः प्रमदादयः। प्रमदादयः सत्या वेदश्रुता भद्रा देवा इंद्रस्तु सत्यजित् ॥२४॥ धर्म
स्य सूनृतायां तु भगवान्पुरुषोत्तमः। सत्यसेन इति ख्यातो जातः सत्यव्रतैः सह ॥२५॥ सोऽनृतव्रतदुःशीलानसतो यक्षराक्ष
सान्। भूतद्रुहो भूतगणांस्त्ववधीत्सत्यजित्सखः ॥२६॥ चतुर्थ उत्तमभ्राता मनुर्नाम्ना च तामसः। पृथुः ख्यातिर्नरः केतुरित्याद्या दश
तत्सुताः ॥२७॥ सत्यका हरयो वीरा देवास्त्रिशिख ईश्वरः। ज्योतिर्धामादयः सप्तऋषयस्तामसेंतरे ॥२८॥ देवा वैधृतयो नाम विधृते
स्तनया नृप। नष्टाः कालेन यैर्वेदा विधृताः स्वेन तेजसा ॥२९॥ तत्रापि जज्ञे भगवान्हरिण्यां हरिमेधसः। हरिरित्याहृतो येन गजेंद्रो मोचितो
ग्रहा३

विभोरसाधारणं चरितमाह। अष्टाशीतिसहस्राणि। सत्यजितं इंद्रस्य सखा सन्। उत्तमस्तृतीयो मनुः तस्य भ्राता त्रिशिख ईश्वरः
इंद्रः [illegible] पि विशिष्टपराक्रमान्देवानाह देवा वैधृतय इति हरिरित्याहूतो व्याहृतः ग्रहात् ग्राहात्। अमूमुचत् मोचया
[illegible] कथासु ता सुकथा सु सा कथैव वास्तु महत्पुण्यं पुण्यस्य विशेषणं धन्यमित्यादि ॥ ॥३१॥ श्रीराम॥

भा०अ०
२

कं गजेंद्रविमोक्षणं। द्वितीयादित्रिभिस्तत्तु विस्तरेणोपवर्ण्यते॥२॥ द्वितीये तु गजेंद्रस्य ग्राहजीभिः क्री
डाजले। स्वीत्याह ग्रहीतस्य हरिस्मृतिरुदीर्यते॥१॥ आसीत्तत्र त्रिकूटाख्यस्तावता योजनायुते पर्यक परितः त्रिकूटमाख्यावीजमा
हत्रिभिः श्रृंगैः मुख्यैः अन्यैश्च श्रृंगैर्निर्मितानसानि घोषैः ककुभः सर्वा रोचयन्नास्ते इति पूर्वेणैवान्वयः कथंभूतैः श्रृंगैः रत्नैः धातुभि
श्चवि

॥राजोवाच॥ बादरायण एतत्ते श्रोतुमिच्छामहे वयं॥ हरिर्यथा गजपतिं ग्राहग्रस्तममूमुचत्॥१॥ तत्कथासु महत्पुण्यं
धन्यं स्वस्त्ययनं शुभं॥ यत्र यत्रोत्तमश्लोको भगवान्गीयते हरिः॥२॥ श्रीसूत उवाच॥ परीक्षितैवं स तु बादरायणिः प्रा
योपविष्टेन कथासु चोदितः॥ उवाच विप्राः प्रतिनंद्य पार्थिवं मुदा मुनीनां सदसि स्म शृण्वतां॥३॥ ॥इति श्रीभाग
वते महापुराणे अष्टमस्कंधे प्रथमोऽध्यायः॥१॥ श्रीशुक उवाच॥ आसीद्गिरिवरो राजन्त्रिकूट इति विश्रुतः॥ क्षीरोदेना
वृतः श्रीमान्योजनायुतमुच्छ्रितः॥१॥ तावता विस्तृतः पर्यक् त्रिभिः शृंगैः पयोनिधिं॥ दिशः खं रोचयन्नास्ते रौप्यायसहिरण्मयैः
॥२॥ अन्यैश्च ककुभः सर्वा रत्नधातुविचित्रितैः॥ नानाद्रुमलतागुल्मैर्निर्घोषैर्निर्झरांभसां॥३॥ स चावनिज्यमानांघ्रिः समंता
त्पयऊर्मिभिः॥ करोति श्यामलां भूमिं हरिन्मरकताश्मभिः॥४॥ सिद्धचारणगंधर्वविद्याधरमहोरगैः॥ किन्नरैरप्सरो
भिश्च क्रीडद्भिर्जुष्टकंदरः॥५॥ यत्र संगीतसंनादैर्नदद्गुहममर्षया॥ अभिगर्जंति हरयः श्लाघिनः परशंकया॥६॥
नानारण्यपशुव्रातसंकुलद्रोण्यलंकृतः॥ चित्रद्रुमसुरोद्यानकलकंठविहंगमः॥७॥ श्रीरामाय नमः॥

विचित्रितैः नानाविधाद्रुमलतानां गुल्मा येषु तैः पयसः ऊर्मिभिः समंतादवनिज्यमाना अंघ्रयो मूलप्रांता यस्य॥ हरिद्भिः पा राम
लाशवर्णैः॥ किन्नरादीनां संगीतसन्नादैः तत्प्रोगुहा यस्मिन्नदे रोतं अभिगर्जंति हरयः सिंहाः अमर्षया असहनेन॥ नानारण्ये अरण्य २
पशवः तेषां व्रातैः संकुलाभिः द्रोणीभिः अलंकृतश्चासौ॥ किंच चित्रद्रुमा येषु सुरोद्यानेषु कलकंठा मधुरस्वरा विहंगमा यस्मिन्॥७

किंच स्वच्छोदकैः सरित सरोनिर्युतः मणय इव वालुकायेषु तैः पुलिनैश्च युतः देवस्त्रीणां मज्जनेन यश्चामोदः तेन सौरभयु
क्तान्यंबूनि च अनिलाश्च तैश्च युत आस्ते। तस्मा द्रोण्यां वरुणस्योद्यानमास्ते। गिरिवर्णनादि सर्वं ध्येयमिति वक्ष्यति। अतो गिरिमु
पवर्ण्य वनं वर्णयति सर्वतोलंकृतमिति॥ पुनर्गिरिं वर्णयति॥ मंदारैरिति चतुर्भिः मंदारादिभिर्वृत इत्यन्वयः तस्मिन्
सरित्सरोभिः स्वच्छोदैः पुलिनैर्मणिवालुकैः। देवस्त्रीमज्जनामोदसौरभांभ निलैर्युतः॥ ८॥ तस्य द्रोण्यां भगवतो व
रुणस्य महात्मनः। उद्यानमृतुमन्नाम आक्रीडं सुरयोषितां॥ ९॥ सर्वतोलंकृतं दिव्यैर्नित्यपुष्पफलद्रुमैः। मंदारैः पारजातै
श्च पाटलाशोकचंपकैः॥ १०॥ चूतैः प्रियालैः पनसैराम्रैराम्रातकैरपि। क्रमुकैर्नारिकेरैश्च खर्जूरैर्बीजपूरकैः॥ ११॥ मधुकैः शालता
लैश्च तमालैरसनार्जुनैः। अरिष्टोडुंबरप्लक्षैर्वटैः किंशुकचंदनैः॥ १२॥ पिचुमंदैः कोविदारैः सरलैः सुरदारुभिः
द्राक्षेक्षुरंभाजंबूभिर्बदर्यक्षाभयामलैः॥ १३॥ बिल्वैः कपित्थैर्जंबीरैर्वृतो भल्लातकादिभिः॥ तस्मिन् सरः सुविपु
लं लसत्कांचनपंकजं॥ १४॥ कुमुदोत्पलकल्हारशतपत्रश्रियोर्जितं। मत्तषट्पदनिर्घुष्टं शकुंतैश्च कलस्वनैः। १५॥
हंसकारंडवाकीर्णं चक्राह्वैः सारसैरपि। जलकुक्कुटकोयष्टिदात्यूहकलकूजितं॥ १६॥ मत्स्यकच्छपसंचारचलत्पद्मरजः
पयः॥ कदंबवेतसनलनीपवंजुलकैर्वृतं॥ १७॥ कुंदैः कुरबकाशोकैः शिरीषैः कुटजेंगुदैः। कुब्जकैः स्वर्णयूथीभि
र्नागपुन्नागजातिभिः॥ १८॥ मल्लिकाशतपत्रैश्च माधवीजालकादिभिः। शोभितं तीरजैश्चान्यैर्नित्यर्तुभिरलं द्रुमैः॥ १९॥
गिरेः शरश्चास्ते। तद्वर्णयति सुविपुलमित्यादिसार्द्धैः पंचाभिः लसंति कांचनपंकजानि यस्मिन् कुमुदादीनां श्रिया कूर्जितं।
[illegible] पंकजेषु निर्घुष्टं चक्राह्वैः सारसैरप्याकीर्णं जलकुक्कुटादीनां कुलैः कूजितं मत्स्यानां कच्छपानां च संचारे
[illegible] पयो यस्मिन् तत् नित्यमृतवः फलपुष्पादिसंपत्तिहेतवो येषां तै रलं शोभितं॥ १९॥ १४

भा०अ० ...नात्सयोवारणयूथपः करेणुभिश्चरन्तृषार्दितेनहतः यूथपः सरोवरस्याभ्यासमस

४ ...यमनान्वयः किंकुर्वन्कीचकवेणुवेत्रवंतंविशालंगुल्मंलतादिसंदर्भवनस्पतींश्चप्ररुजन्कथंभू

तोयस्यगंधमात्राद्धरयः सिंहागजेंद्रादयश्चभयात्द्रवंतिपलायंते वृकादयस्तुक्षुद्राअल्पप्राणिनः॥ ॥

तत्रैकदा तद्गिरिकाननाश्रयः करेणुभिर्वारणयूथपश्चरन्। सकंटकान्कीचकवेणुवेत्रवद्विशालगुल्मंप्ररुजन्वनस्

तीन्॥२०॥यद्गंधमात्राद्धरयोगजेंद्राव्याघ्रादयोव्यालमृगाः सखड्गाः महोरगाश्चापिभयाद्द्रवंतिसगौरकृष्णाः शरभाश्चमर्यः पुटै ७८

॥२१॥वृकावराहामहिषर्क्षशल्यागोपुच्छशालावृकमर्कटाश्च।अन्येचक्षुद्राहरिणाः शशादयश्चरंत्यभीता यदनुग्रहेण॥२२

सघर्मतप्तःकरिभिःकरेणुभिर्वृतोमदच्युत्कलभैरनुद्रुतः।गिरिंगरिम्णापरितःप्रकंपयन्निषेव्यमाणोऽलिकुलैर्म

दाशनैः॥२३॥सरोनिलंपंकजरेणुरूषितंजिघ्रन्विदूरान्मदविह्वलेक्षणः वृतःस्वयूथेनतृषार्दितेनतत्सरोवरा

भ्यासमथागमद्द्रुतं॥२४॥विगाह्यतस्मिन्नमृतांबुनिर्मलंहेमारविंदोत्पलरेणुवासितं॥पपौनिकामंनिजपुष्करो

द्धृतमात्मानमद्भिःस्नपयन्गतक्लमः॥२५॥स्वपुष्करेणोद्धृतशीकरांबुभिर्निपाययन्संस्नपयन्यथागृहीघृणी

करेणुःकलभांश्चदुर्मदोनाचष्टकृच्छ्रंकृपणोऽजमायया॥२६॥तंतत्रकश्चिन्नृपदैवचोदितोग्राहोबलीयान्चरणे

रुषाग्रहीत्।यदृच्छयैवंव्यसनंगतोगजोयथाबलंसोतिबलोविचक्रमे॥२७॥ तथातुरंयूथपतिंकरेणवोवि

कृष्यमाणंतरसाबलीयसा॥विचुक्रुशुर्दीनधियोपरेगजापार्ष्णिग्रहास्तारयितुंनचाशकन्॥२८॥ श्री। राम

अन्यत्रतद्दृष्टिपथंत्यक्त्वाचरंति॥पुनः कीदृशः घर्मतप्तः मदच्युत्मदस्रावी।मदमत्ततथातैः॥निजेनपुष्करेण ४

करोग्रेणोद्धृतंगतक्लमः सन्निकामंपपौदीनधियः करेणवः।तंकेवलंविचुक्रुशुः॥ ।२८॥ श्रीरामायनमः श्री ७

३२

ॐ

मनउत्साहशक्तिः बलंशरीरजं ऐंद्रियं तेषां बलादि विपरीतं अधिकं जलौकसो ग्राहस्य सइत्थं यदा प्राणसंकटमापयतो दे
ही। बुद्धिमेवाह। नामामिति॥ अहं च प्रभवामि। यतः ग्राहरूपेण केवलं विधातुः पाशेनावृतः तथापि तं परं परमेश्वरं प
रेषां ब्रह्मादीनां अपि अयनमाश्रयभूतं शरणं यामि॥ कोसौ यं शरणं यासि। तत्राह। यः कश्चनेति। अंतक एवोरगस्तस्मात्तं शरणमी

रतरता२

निर्युध्यतोरेवमिभेंद्रनक्रयोर्विकर्षतोर्वहिर्मिथः। समाः सहस्रं व्यगमन्महीपते सप्राणयोश्चित्रममंसतामराः॥२९॥
ततो गजेंद्रस्य मनोबलौजसां कालेन दीर्घेण महानभूद्व्ययः। विकृष्यमाणस्य जलेवसीदतो विपर्ययोभूत्सकलं जलौ
कसः॥३०॥ इत्थं गजेंद्रः सयदाप संकटं प्राणस्य देही विवशो यदृच्छया। अपारयन्नात्मविमोक्षणे चिरं दध्याविमां बुद्धिम
थाभ्यपद्यत॥३१॥ नमामिमे ज्ञातय आतुरं गजाः कुतः करिण्यः प्रभवंति मोचितुं। ग्राहेण पाशेन विधातुरावृतोप्यहं च
तं यामि परं परायणं॥३२॥ यः कश्चनेशो बलिनोंतकोरगात् प्रचंडवेगादभिधावतो भृशं। भीतं प्रपन्नं परिपाति यद्भयान्मृ म
त्युः प्रधावत्यरणं तमीमहि॥३३॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे मन्वंतरानुवर्णने गजेंद्रोपाख्याने द्विती
योध्यायः॥२॥ श्रीशुक उवाच। एवं व्यवसितो बुध्या समाधाय मनो हृदि॥ जजाप परमं जाप्यं प्राग्जन्मन्यनुशिक्षितं॥१॥
गजेंद्र उवाच। ॐ नमो भगवते तस्मै यत एतच्चिदात्मकं। पुरुषायादिवीजाय परेशायाभिधीमहि॥२॥

महिव्रजेम। यद्वा यदित्यत्र श्रुतिः भीषास्माद्वातः पवते भीषोदेति सूर्यः भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्च मृत्युर्धावति पंचम इति। अष्टमे
द्वितीये। श्रीरामायनमः॥ ।तृतीये तु गजेंद्रेण स्तुतो हरिरुपेत्य तं॥ समुद्दधार भयाद्ग्राहाद्धूहं देवलशापतः॥१॥ जाप्यं जप्यं
[illegible] मंत्रं॥१॥ तस्मै नमो नमनं अभिधीमहि। अभिध्यायेम केवलं ग्राहग्रहीतेन कायवचनैर्नैरशक्यत्वा
[illegible] शिनष्टि। यतश्चिद्रूपात् एतद्देहादि चिदात्मकं चेतनं भवति॥ तदुक्तं। येन चेतयते विश्वमिति

५

प्रविष्टाय। ननु प्रकृतिपुरुषावेव कारणमिति प्रसिद्धं तत्राह। आदिः प्रकृतिः बीजं पुरुषः तद्रू
...त्यादिः [illegible] इत्यपि तन्निवारयति। परेशायेति। परमैश्वर्यं विशदयन्नाह। यावत्समाप्तिः। यस्मिन्नधिष्ठाने यत उपादानात्
। येन कर्त्रा य स्वयमेवेदं विश्वं भवति। अस्मात्कार्यात्परस्मात्कारणाच्च यः परस्तं स्वयं भुवं स्वतः सिद्धं प्रपद्ये शरणं व्रजामि
विश्वहेतुत्वं स्वतः सिद्धत्वं चोक्तं इदानीं विश्वप्रकाशकत्वं स्वप्रकाशकत्वं च वर्णयन्प्रार्थयते। यः स्वात्मनीति। विभाति अभिव्यक्तं

यस्मिन्निदं यतश्चेदं येनेदं य इदं स्वयं। योऽस्मात्परस्माच्च परस्तं प्रपद्ये स्वयंभुवं॥३॥ यः स्वात्मनीदं निजमाययार्पितं क्व
चिद्विभातं क्व च तत्तिरोहितं। अविद्धदृक्साक्ष्युभयं तदीक्षते स आत्ममूलोऽवतु मां परात्परः
॥४॥ कालेन पंचत्वमितेषु कृत्स्नशो लोकेषु पालेषु च सर्वहेतुषु। तमस्तदासीद्गहनं गभीरं यस्तस्य पारेऽभिविराजते
विभुः॥५॥ न यस्य देवा ऋषयः पदं विदुर्जंतुः पुनः कोऽर्हति गंतुमीरितुं। यथा नटस्याकृतिभिर्विचेष्टतो दुरत्ययानुक्रमणः
स मावतु॥६॥ दिदृक्षवो यस्य पदं सुमंगलं विमुक्तसंगा मुनयः सुसाधवः। चरंत्यलोकव्रतमव्रणं वने भूतात्मभूताः सु
हृदः स मे गतिः॥७॥ न विद्यते यस्य च जन्म कर्म वा न नामरूपे गुणदोष एव वा। तथापि लोकाप्ययसंभवाय यः स्वमाय
या तान्यनुकालमृच्छति॥८॥ तस्मै नमः परेशाय ब्रह्मणेऽनंतशक्तये। अरूपायोरुरूपाय नम आश्चर्यकर्मणे॥९॥

सन्तं क्वचित्प्रलये तिरोहितं लीनं सन्तं तदुभयं कार्यकारणं च साक्षी सन्समीक्षते साक्षित्वे हेतुः अविद्धदृक् अलुप्तदृष्टिः आ
त्ममूलः स्वप्रकाशः कुतः परात्प्रकाशकाच्चक्षुरादेरपि परः तस्यापि प्रकाशक इत्यर्थः चक्षुषः चक्षुरित्यादिश्रुतेः तिरोहितमपी
दं तदस्त्येव तत्प्रपंचपूर्वकं दुर्ज्ञानत्वं वदन्प्रार्थयते कालेनेति द्वाभ्यां। पंचत्वमितेषु नाशं प्राप्तेषु गहनं दुरवगाहं॥ गंभीरमनं
तं तस्य तमसः आदित्यवर्णं तमसः परस्तादिति श्रुतेः॥५॥ अतएव देवादयो यस्य स्वरूपं न विदुः जंतुरर्वाचीनः गंतुं ज्ञातुं ईरितुं

नासंप्राप्तेषु

ब्रह्मचर्यादि [illegible]

अप्यमाम प्रत्यय:

राम
५

वक्तुं वा दुरत्ययं दुर्गममनुक्रमणं चरितं कथनं वा यस्य सः मां कथं तर्हि तमेव विदित्वा मृत्युमेतीत्यादिश्रुतीरित्याशंक्य
तत्ज्ञानोपायं कथयन्नाह । दिदृक्षव इति । अलोकव्रतं ब्रह्मचर्यादि । अव्रणं अच्छिद्रं भूतानामात्मभूताः अतएवात्मदृष्टयः स
तः समे गतिरस्तु दुरत्ययानुक्रमणं प्रपंचयन्नवरणमति । नविद्यत इत्यादिना । लोकानामप्ययः प्रलयः संभवो जन्म तयोर्हेतुत्वे
कयं तदर्थ्य यस्मानि जन्मादीनि स्वीकरोति तस्मै नमः इत्युत्तरेणान्वयः ब्रह्मणे ब्रह्मरूपाय अनंतशक्तये उरूरूपाय । अतआ
श्चर्यकर्मणे यस्य तस्मै परेशाय नमः आत्मप्रदीपाय प्रकाशांतरस्याविषयाय । कुतः साक्षिणे प्रकाशकाय परमात्मने जीव

नमः आत्मप्रकाशाय साक्षिणे परमात्मने ॥ नमो गिरां विदूराय मनसश्चेतसामपि ॥१०॥ सत्त्वेन प्रतिलभ्याय नैष्क
र्म्येण विपश्चिता । नमः कैवल्यनाथाय निर्वाणसुखसंविदे ॥११॥ नमः शांताय घोराय मूढाय गुणधर्मिणे । निर्विशे
षाय साम्याय नमो ज्ञानघनाय च ॥१२॥ क्षेत्रज्ञाय नमस्तुभ्यं सर्वाध्यक्षाय साक्षिणे ॥ पुरुषायात्ममूलाय मूलप्रकृतये नमः

निर्यंत्रे अत एव गिरां विदूराय अप्राप्याय चेतसां चित्तवृत्तीनां तथा च श्रुतिः यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह इति । ए
वमपि विपश्चिता निर्गुणेन नैष्कर्म्येण संन्यासेन सत्त्वेन शुद्धेन । संन्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वा इति श्रुतिः प्रतिलभ्याय प्रत्य
क्त्वेन प्राप्याय निर्वाणसुखसंविदे मोक्षानंदानुभूतये ॥११॥ ।गुणधर्मिणे सत्त्वादिधर्मत्रिकारणे ज्ञानघनाय चेति । निर्विशेष
[illegible] लक्षणमेकं साक्षिण इति सर्वाध्यक्षत्वेपि निर्विकारत्वमुक्तं । आत्मानां क्षेत्रज्ञानां मूलाय मूलस्य प्रधानस्यापि
[illegible] तु पुरुषाय पूर्वमेव सत्वे तथा श्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमिति तत्पुरुषस्य पुरुषत्वमिति ॥ पूर्णा
[illegible] गुणाः विषयास्तेषां द्रष्ट्रे सर्वप्रत्ययाः इंद्रियैः वृत्तयो हेतवो ज्ञापकाः यस्य तस्मै तदेवाह । असता
[illegible] यया आत्मरूपाय । छायाप्रतिबिंबेन बिंबमिव सूचिता यतोऽहंकारहेतुः सद्रूपो विषयेष्वाभासोऽयस्तस्मै

गज० [illegible] मासइत्यादिनापागंतरेअसत्यस्यच्छायययाअध्यासेनतक्तायसुक्तायतदधिष्ठानायेत्य
६ [illegible] कारणरूपायअतएवस्वयंनिःकारणायनिःकारणत्वेपिमृदादिवद्विकारवारयति। अद्भुतकार
[illegible] माह। सर्वेआगमाःपंचरात्रादयःआम्नायाश्चवेदास्तेषांमहार्णवायओतसामिवपर्यवसानस्था
नायअपवर्गायमोक्षरूपायअतःपरायणायउत्तमनामाश्रयाय॥१५॥ ।गुणएवारणिस्तयाछन्नश्चिद्रूष्मयोज्ञानाग्निस्त
स्मिंतेषांगुणानांक्षोभेकार्येविस्फूर्जितंवदिष्टतिर्कंमानसंयस्यसोकामयतवहुस्यामितिश्रुतेः नैःकर्म्यमात्मतत्वंतस्यभावेनभा
वनयाविवर्जिताआगमाविधिनिषेधलक्षणायैः।तेषुस्वयमेवप्रकाशोयस्यतस्मै॥ मादृक्मद्विधआश्रोसोप्रपन्नःपशुःतस्यपाशे।

सर्वेंद्रियगुणद्रष्टे सर्वप्रत्ययहेतवे। असताच्छाययोक्तायसदाभासायतेनमः॥१४॥ नमोनमस्तेखिलकारणायनि
कारणायाद्भुतकारणाय। सर्वागमाम्नायमहार्णवायनमोपवर्गायपरायणाय॥१५॥ गुणारणिछन्नचिदूष्मपायतत्क्षोभ ग्र
विस्फूर्जितमानसाय। नैःकर्म्यभावेनविवर्जितागमस्वयंप्रकाशायनमस्करोमि॥१६॥ मादृक्प्रपन्नपशुपाशविमोक्षणा
यमुक्तायभूरिकरुणानमोलयाय। स्वांशेनसर्वतनुभृन्मनसिप्रतीतप्रत्यग्दृशेभगवतेबृहतेनमस्ते॥१७॥ आत्मात्मजाप्त
गृहवित्तजनेषुशक्तैर्दुःप्रापणायगुणसंगविवर्जिताय। मुक्तात्मभिःस्वहृदयेपरिभाविताय ज्ञानात्मनेभगवतेनमईश्वराय ८

अविद्याविशेषणमोक्षणंयेन। नवयोग्यतामाह। मुक्तायमोचनेहेतुः भूरिःकरुणायस्यअतस्तत्रार्थेलयायअनलसाय। स्वांशे
नअंतर्यामिरूपेणसर्वेषांतनुभृतांमनसीप्रतीतायप्रख्यातायाप्रत्यक्दृक्तस्मैतथाचश्रुतिः। यआत्मनितिष्ठन्आत्मानमंतरोयमम न
यतीभगवतेसर्वेषांतनुभृतांनियमनेसमर्थाय।तेषामनवस्थितत्वेपिबृहतेअपरिछिन्नाय। अंतःस्थोपिदेहादिषुआशक्तैःदुःप्रापणा ६
यआत्मनमप्राप्ताय।तत्रहेतुःगुणसंगेनविवर्जिताय।अतएवमुक्तात्मभिःदेहादिषुनाशक्तैःचिंतितायतैःपरिभावितंरूपमाह॥

ज्ञानात्मनइत्यादि।इष्टांगतिंकामितंधर्मादिफलंप्राप्नुवंत्येवनतुतावदेवकिंतुपास्तैरकामितान्यप्याशिषोरातिदेहमव
यंराति।एवंचदभ्रदयःसमेविमोक्षणमेवकेवलंकरोतुनाधिकंप्रार्थये॥१९॥एतावदप्यहंभक्तिमुखानभिज्ञत्वेनवांछामि।यस्मात्ए
कांतभक्तानकंचिदर्थंवांछंतितंपरमेश्वरमीडेस्तौमीत्युत्तरेणान्वयः।तेषांनिःकामत्वेहेतुः।येवैभगवतःसर्वज्ञान्मुक्त्वाप्रपन्नाःसे
वितवंतः।अत्यद्भुतंसुमंगलत्वप्रदर्शनार्थमव्यक्तत्वादिविशेषणानि॥परिपूर्णत्वंप्रदर्शयन्नाहत्रिभिः॥यस्येतिफल्ग्व्याःस्वल्पे
ककलयांशेनकृताःसजयतादितितृतीयेनान्वयः।कथंकृताइत्यपेक्षायांदृष्टांतो।यथार्चिषोग्नेरितिप्रवाहोहदृष्टांतः।सवितु

यंधर्मकामार्थविमुक्तिकामाभजंतइष्टांगतिमाप्नुवंति।किंत्वाशिषोरात्यपिदेहमव्ययंकरोतुमेदभ्रदयोविमोक्ष
णं॥१९॥एकांतिनोयस्यनकंचनार्थंवांछंतियेवैभगवत्प्रपन्नाः।अत्यद्भुतंतच्चरितंसुमंगलंगायंतआनंदसमुद्रम
ग्नाः॥२०॥तमक्षरंब्रह्मपरंपरेशमव्यक्तमाध्यात्मिकयोगगम्यं।अतींद्रियंसूक्ष्ममिवातिदूरमनंतमाद्यंपरिपूर्णमीडे।
२१।यस्यब्रह्मादयोदेवावेदालोकाश्चराचराः।नामरूपविभेदेनफल्ग्व्याचकलयाकृताः॥२२॥यथार्चिषोग्नेःसवितुर्गभ
स्तयोनिर्यांतिसंयांत्यसकृत्स्वरोचिषः॥तथायतोयंगुणसंप्रवाहोबुद्धिर्मनःखानिशरीरसर्गाः॥२३॥सवैनदेवासुरम
र्त्यतिर्यङ्नस्त्रीनषंढोनपुमान्नजंतुः॥नायंगुणःकर्मनसन्नचासन्निषेधशेषोजयतादशेषः॥२४॥ श्री॥

[illegible]इत्यादृष्टांतेनिर्यांतिउद्गच्छंति।संयांतिलीयंतेगुणसंप्रवाहमेवाह॥बुद्धिर्मनःखानीतिकरणानिशरीरसर्गाःकार्य
[illegible]तिसः।अतएवदेवादीनांमध्येकोपिनभवतिनजंतुःलिंगत्रयशून्यंप्राणिमात्रमपिकिंतुसर्वस्यनिषेधस्यअव
[illegible]निषेधशेषः।माययाशेषात्मकस्सजयताश्मद्विमोक्षणायाविर्भवतु॥२४॥ ॥नचग्रहाशरीरस्य
[illegible]॥तत्रहेतुःअमुयाअंतर्बहिश्चाविवेकव्याप्तयाअज्ञात्याकिंप्रयोजनंआत्मलोकस्यात्मप्र

१० अ०

…वस्तु मोक्षमिच्छामि यस्य मोक्षस्य कालेन नाशो नास्ति यद्वा देहसंबंधो देहनाशे नश्येदेवा किं तन्मो
…वरणस्य तु कालेन विनाशो नास्ति ज्ञानैकनिवर्त्यत्वात्। अतस्तस्यैव मोक्षमीच्छामीत्यर्थः॥ सोहं मुमुक्षुः
…विश्वव्यतिरिक्तं च विश्वं वेदो धनं उपकरणं यस्य तं विश्वस्यात्मानं च केवलं प्रणतोस्मि ननु तं जानामि योगं
…दुर्ज्ञानत्वादित्याह। योगेन भगवद्धर्मेण रंधितानि दग्धानि कर्माणि येषां ते यं प्रपश्यंति। तर्हि सर्वोपि योगमेव किं न स्थि
मूलं।

जिजीविषे नाहमिहामुया किमंतर्वहिश्चावृतयेभयोन्या॥ इच्छामि कालेन न यस्य विप्लवस्तस्यात्मलोकावरणस्य मोक्षं॥२५
सोहं विश्वसृजं विश्वमविश्वं विश्ववेदसं। विश्वात्मानमजं ब्रह्म प्रणतोस्मि परं पदं॥२६॥ योगरंधितकर्माणो हृदि यो
गविभाविते। योगिनो यं प्रपश्यंति योगेशं तं नतोस्म्यहं॥२७॥ नमो नमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायाखिलधीगुणाय
नृ४ प्रपन्नपालाय दुरंतशक्तये कदिंद्रियाणामनवाप्यवर्त्मने॥२८ नायं वेद स्वमात्मानं यच्छक्त्याहंधिया हतं। तं दुरत्यय
माहात्म्यं भगवन्तमितोस्म्यहं॥२९॥ श्रीशुक उवाच॥ एवं गजेंद्रमुपवर्णितनिर्विशेषं ब्रह्मादयो विविधलिंगभिदा
भिमानाः॥ नैते यदोपससृपुर्निखिलात्मकत्वात्तत्राखिलामरमयो हरिराविरासीत्॥३०॥ ॥श्रीरामायनमः॥

ता तत्राह॥२७॥ नम इति द्वाभ्यां असह्यो वेगो रागादिलक्षणो यस्य तथाभूतं शक्तित्रयं यस्य तस्मै। वहिश्चाखिलधियां सर्वें
द्रियाणां गुणा शब्दादिरूपेण प्रतीयमानाय। अतः कदिंद्रियाणां कुत्सितानींद्रियाणि येषां तेषामनवाप्यं वर्त्म यस्य। यच्छक्त्या यस्य राम
मायया अहं धीः तदहं आहृतं अयं जनो न वेद। दुरत्ययमाहात्म्यं यस्य तं इतः आश्रितोस्मि॥२९॥ उपवर्णितं निर्विशेषं मू ७
र्त्तिभेदं विना परं तत्त्वं येन तं विधान्वामो लिंगभिदा मूर्त्तिभेदः तस्यामभिमानो येषां अत एते यदा नोपजग्मुस्तत्र तदा अखिला
मरमयः सर्वदेवमयमूर्त्तिः दिविजैर्देवैः सह छंदोमयेनेति शेषः यो क्तं वै हृदष्टा उपात्तेन दानं चक्र येन॥ गरुडेति मंदगति

रितिततः सहसावतीर्य अरिणा चक्रेण पाटितं मुखं यस्य उद्धियाणं देवानां अष्टमे तृतीयः॥ ।३॥ ।चतुर्थे तु ततो ग्राहः
प्राप गंधर्वतां पुनः गजेंद्रस्य पार्षदत्वं हरिर्निन्ये निजं पदं॥१॥ हूहूसंज्ञो गंधर्वसत्तमः असौ देवलस्य शापेन ग्राहो जातः सर्वे
ततः सद्यो मुक्तः स तु उत्तमश्लोकमगीयत इत्यन्वयः एवं ह्यतिहासे कथा सा अस्ति स्त्रिभिः क्रीडन्नसौ स्नातुं प्रविष्टं देवलं पादे प्र
गृह्य विचकर्ष स च कुपितो ग्राहो भवति शशाप। तेन च प्रसादितः सन् उवाच एवमेव गजेंद्रं गृहीष्यतः तत्र गजेंद्रमुद्धर
न् हरिस्त्वामपि मोचयिष्यतीति।२॥
॥ तं तद्वदार्त्तमुपलभ्य जगन्निवासः स्तोत्रं निशम्य दिविजैः सह संस्तुवद्भिः छंदोमयेन गरुडेन समुह्यमानश्चक्रायु
मगर धोभ्यगमदाशु यतो गजेंद्रः॥३१॥ सोंतः सरस्युरुबलेन गृहीत आर्त्तो दृष्ट्वा गरुत्मति हरिं ख उपात्तचक्रं। उत्क्षिप्य सांबुजक
रं गिरमाह कृच्छ्रान्नारायणाखिलगुरो भगवन्नमस्ते॥३२॥ तं वीक्ष्य पीडितमजः सहसावतीर्य सग्राहमाशु सरसः कृप
चक्रेण ४ या उज्जहार॥ ग्राहाद्विपाटितमुखादरिणा गजेंद्रं संपश्यतां हरिरमूमुचदुस्त्रियाणां॥३३॥ इति श्रीभागवते महापुराणे देवानां ४
अष्टमस्कंधे गजेंद्रमोक्षणं नाम तृतीयोध्यायः॥३॥ ।श्रीशुक उवाच। तदा देवर्षिगंधर्वा ब्रह्मेशानपुरोगमाः। मुमुचुः
कुसुमासारं शंसंतः कर्म तद्धरेः॥१॥ नेदुर्दुंदुभयो दिव्या गंधर्वा ननृतुर्जगुः ऋषयश्चारणाः सिद्धाः तुष्टुवुः पुरुषोत्तमं॥२॥
योसौ ग्राहः स वै सद्यः परमाश्चर्यरूपधृक्॥ मुक्तो देवलशापेन हूहूर्गंधर्वसत्तमः॥३॥ प्रणम्य शिरसाधीशमुत्तमश्लोकमव्य
यं। अगायत यशोधाम कीर्त्तन्यगुणसत्कथं॥४॥ सोनुकंपित ईशेन परिक्रम्य प्रणम्य तं लोकस्य पश्यतो लोकं स्वमगान्मुक्तकि प्रणम्य २
[illegible] गजेंद्रो भगवत्स्पर्शाद्विमुक्तोज्ञानबंधनात्॥ प्राप्तो भगवतो रूपं पीतवासाश्चतुर्भुजः॥६॥ श्रीरामः॥

[illegible] ततः कीर्त्तन्याः कीर्त्तनीयाः गुणाः सतीयकथा च यस्य तं॥ स्वं गंधर्वलोकं। कुलाचले मलयाद्रावा
[illegible] विशापमेवाह॥२॥ असाधुरित्यानाग्रहत्वा अशिक्षिता बुद्धिर्यस्य गजो यथा ध्वस्तमतिस्तथैवायं

भा० अ० ८ [illegible] दिष्टं तद्देवशापितं तदुपधारयन्नालोचयन् कौंजरीं योनिमापन्नः तर्हि पश्चात् कथं स्मृतिर्जाता
[illegible] वजीति। अद्भुतं स्वभवनमगात्। एतज्जगजमोक्षणं नाम महत्कृष्णानुभावस्तवेरितः। कथंभूतं तत्राह॥

[illegible] ड्रो द्रविडसत्तमः॥ इंद्रद्युम्न इति ख्यातो विष्णुव्रतपरायणः॥७॥ स एकदाराधनकाल आत्मवान् गृ
हीतमौनव्रत ईश्वरं हरिं॥ जटाधरस्तापस आप्लुतोऽच्युतं समर्चयामास कुलाचलाश्रमः॥८॥ यदृच्छया तत्र महायशा मुनिः स ग्राह गजस्य
मागमच्छिष्यगणैः परिश्रितः। तं वीक्ष्य तूष्णीमकृतार्हणादिकं रहस्युपासीनमृषिश्चुकोप ह॥९॥ तस्मा इमं शापमदादसा
धुरयं दुरात्माकृतबुद्धिरद्य। विप्रावमंता विशतां तमोंधं यथा गजः स्तब्धमतिः स एव वा॥१०॥ श्रीशुक उवाच। एवं शप्त्वा ग
तोऽगस्त्यो भगवान् सहानुगः। इंद्रद्युम्नोऽपि राजर्षिर्दिष्टं तदुपधारयन्॥११॥ आपन्नः कौंजरीं योनिमात्मस्मृतिविनाशिनीं।
हर्यर्चनानुभावेन यद्गजत्वेऽप्यनुस्मृतिः॥१२॥ एवं विमोक्ष्य गजयूथपमब्जनाभस्तेनापि पार्षदगतिं गमितेन युक्तः। गं
धर्वसिद्धविबुधैरुपगीयमानकर्माद्भुतं स्वभवनं गरुडासनोऽगात्॥१३॥ एतन्महाराज तवेरितं मया कृष्णानुभावो गज
राजमोक्षणं। स्वर्ग्यं यशस्यं कलिकल्मषापहं दुःस्वप्ननाशं कुरुवर्य शृण्वतां॥१४॥ यथानुकीर्तयंत्येतत् श्रेयस्कामा द्विजात
यः। शुचयः प्रातरुत्थाय दुःस्वप्नाद्युपशांतये॥१५॥ इदमाह हरिः प्रीतो गजेंद्रं कुरुसत्तम। शृण्वतां सर्वभूतानां सर्वभूतम
यो विभुः॥१६॥ श्रीभगवानुवाच॥ ये त्वां मां च सरश्चेदं गिरिकंदरकाननं। वेत्रकीचकवेणूनां गुल्मानि सुरपादपान्॥१७
शृंगाणीमानि धिष्ण्यानि ब्रह्मणो मे शिवस्य च। क्षीरोदं मे प्रियं धाम श्वेतद्वीपं च भास्वरं॥१८॥ ।श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ राम ८

स्वर्ग्यमिति दुःस्वप्नं नाशयतीति तथा॥१४॥ ।अतः श्रेयस्कामा एवं यथा वदन् कीर्तयंति। अनेन श्रेयो भवतीति। कुतो ज्ञानं
साक्षाद्भगवद्वचनादेवेत्याह। इदमाहेत्यादियावत्समाप्तिः प्रसंगादन्यस्यापि स्मरणे फलमुच्यते। सर्वेषां हितौ यां तानां स्मरंतीन्

ष्टमेनान्वयः अथकं मायांअ अयंधर्मभक्तिलक्षणं सोमकस्यपयोरपिपत्नीर्दाक्षायणीःशितवारणमैरावतं ॥ सुसमा
हिताः एको विज्ञाः समरूपाणि महद्विभूतीः इत्यष्टमे चतुर्थः ॥४॥ ॥श्रीराम॥ ।श्रीरामचंद्रायनमः॥ ।श्री॥ श्री॥

श्रीवत्सं कौस्तुभं मालां गदां कौमोदकीमम ॥ सुदर्शनं पांचजन्यं सुपर्णं पतगेश्वरं ॥१९॥ शेषं च मत्कलां सूक्ष्मां श्रियं
देवीं मदाश्रयां ॥ ब्रह्माणं नारदमृषिं भवं प्रह्लादमेव च ॥२०॥ मत्स्यकूर्मवराहाद्यैरवतारैः कृतानि मे । कर्माण्यनं
तपुन्यानि सूर्यं सोमं हुताशनं ॥२१॥ प्रणवं सत्यमव्यक्तं गोविप्रान्धर्ममव्ययं ॥ दाक्षायणीर्धर्मपत्नीः सोमकस्यपयोरपि
॥२२॥ गंगां सरस्वतीं नंदां कालिंदीं शितवारणं ॥ ध्रुवं ब्रह्मऋषीन्सप्त पुण्यश्लोकांश्च मानवान् ॥२३॥ उत्थायापररा
त्रांते प्रयताः सुसमाहिताः ॥ स्मरंति मम रूपाणि मुच्यंते तमसोखिलान् ॥२४॥ ये मां स्तुवंत्यनेनांग प्रतिबुध्य निशात्य
ये तेषां प्राणमात्यये चाहं ददामि विमलां मतिं ॥२५॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्यादिश्य हृषीकेशः प्रध्माय जलजोत्तमं ॥ ह
र्षयन्विबुधानीकमारुरोह खगाधिपं ॥२६॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमे स्कंधे गजेंद्रमोक्षणं नाम च
तुर्थोध्यायः ॥४॥ श्रीशुक उवाच ॥ राजन्नुदितमेतत्ते हरेः कर्माघनाशनं । गजेंद्रमोक्षणं पुण्यं रैवतं त्वं मनुं शृणु ॥१॥
पंचमो रैवतो नाम मनुस्तामससोदरः ॥ बलिविंध्यादयस्तस्य सुता [illegible] ॥ विभुरिंद्रः [illegible] सम
[illegible]यः ॥ हिरण्यरोमा वेदशिरा ऊर्ध्वबाह्वादयो द्विजाः ॥३॥ पत्नी विकुंठा शुभ्रस्य वैकुंठैः सुरसत्तमैः ॥ तयोः स्व
[illegible] वैकुंठो भगवान्स्वयं ॥४॥ वैकुंठः कल्पितो येन लोको लोकनमस्कृतः ॥ रमया प्रार्थ्यमानेन देव्या तत्प्रिय
[illegible]म्यया ॥५॥ तस्यानुभावः कथितः गुणाश्च परमोदयाः ॥ भौमान्रेणून्स विममे यो विष्णोर्वर्णयेद्गुणान् ॥६॥ [illegible]

[illegible]रनुवर्णपते ॥ स्व[illegible]भक्तपक्षपातेन यत्र [illegible]योस्यापितं प्रभो ॥१॥ पंचमेपंचमे चाथ षष्टं च कथयन्म
[illegible]विप्रश ॥५॥ [illegible]दे[illegible]रिक्रतिं ॥२॥ तामसः चतुर्थो मनुः तस्य सोदरः भ्राता तस्य वैकुंठसंज्ञस्य हरेनुभावः सनका

द्वि[illegible]र्थशब्दो वाराहादिरूपेण सुद्धादिलक्षणः गुणाश्च ब्रह्मण्यतादयः परमोदयाश्च महर्द्धयः क
६ [illegible]हिताः ॥ अंबुचरात्मना कूर्मरूपेण सुराणां साधिता सुधेत्युक्ता युद्धाद्यपि सूचितं अतः पृच्छति किं वान्यदिति २

[illegible]वा सुषेणो नाम वैमनुः पुरुः पुरुषसुद्युम्नप्रमुखाश्चाक्षुषात्मजाः ॥७॥ इंद्रो मंत्रद्रुमस्तत्र देवाश्चाप्या
[illegible]यस्तत्रैव राजन् हरिमहीरिकादयः ॥८॥ तत्रापि देवः संभूत्यां वैराजस्याभवत्सुतः ॥ अजितो नाम भगवा
नंशेन जगतः पतिः ॥९॥ पयोधिं येन निर्मथ्य सुराणां साधिता सुधा ॥ भ्रममाणोंभसि धृतः कूर्मरूपेण मंदरः ॥१०॥
राजोवाच ॥ यथा भगवता ब्रह्मन्मथितः क्षीरसागरः ॥ यदर्थं वा यतश्चाद्रिं दधारांबुचरात्मना ॥११॥ यथामृतं सुरैः प्रा
प्तं किमन्यदभवत्ततः ॥ एतद्भगवतः कर्म वदस्व परमाद्भुतं ॥१२॥ त्वया संकथ्यमानेन महिम्ना सात्वतां पते ॥ नातितृ
प्यति मे चित्तं सुचिरं तापतापितं ॥१३॥ सूत उवाच ॥ संपृष्टो भगवानेवं द्वैपायनसुतो द्विजाः ॥ अभिनंद्य हरेर्वीर्यमभ्या
चष्टुं प्रचक्रमे ॥१४॥ श्रीशुक उवाच ॥ यदा युद्धेसुरैर्देवा बाध्यमानाः शितायुधैः ॥ गतासवो निपतिता नोत्तिष्ठेरन्स्म
इंद्रानुगतायेतलव नुहैस्याइलर्थः ५ भूयसः ॥१५॥ यदा दुर्वाससः शापेन सेंद्रा लोकास्त्रयो नृप ॥ निःश्रीकाश्चाभवंस्तत्र नेशुरिज्यादयः क्रियाः ॥१६॥ निशम्यैत
त्सुरगणा महेंद्रवरुणादयः ॥ नाध्यगच्छन्स्वयं मंत्रैर्मंत्रयंतो विनिश्चयं ॥१७॥ ततो ब्रह्मसभां जग्मुर्मेरोर्मूर्धनि सर्वशः ॥
५३ सर्वं विज्ञापयांचक्रुः प्रणताः परमेष्ठिने ॥१८॥ स विलोक्येंद्रवाय्वादीन्निःसत्वान्विगतप्रभान् ॥ लोकानमंगलप्रायानसुरान
यथा विभुः ॥१९॥ समाहितेन मनसा संस्मरन्पुरुषं परं ॥ उवाचोत्फुल्लवदनो देवान्सः भगवान्परः ॥२०॥ अहं भवो यू
यमथोसुरादयो मनुष्यतिर्यग्द्रुमघर्मजादयः ॥ यस्यावतारांशकलाविसर्जिता व्रजाम सर्वे शरणं तमव्ययं ॥२१॥ ॥ राम

नोत्तिष्ठेरन् न पुनर्जीवंति स्मेत्यर्थः ॥ दुर्वासा हि कदाचिन्मार्गे गच्छंतमिंद्रं दृष्ट्वा स्वकंठस्थां मालां तस्मै दत्तवान् तेन च श्रीमदेनानादृत्यै ९
रावतस्य कुंभयोर्निक्षिप्ता स च गजो तमःप्रस्रांतमालां चूर्णीचकार ततः कुपितो दुर्वासास्तं शशाप त्रिभिः लोकैः सह निःश्रीको भवेति तदेतदाह

यदाउर्वाससः शापेनेति। इत्यादयः याषाद्यः असुरान्। यथादेवैर्वलज्ञाप्येनवलवुद्ध्यादियुक्तान् विलोक्येत्यर्थः
हरिशरणंगताः संतोषष्यापूर्वं सर्वं प्राप्स्याम इति हर्षेणोत्फुल्लं विकशितं वदनं यस्य। मनुष्यादयो जरायुजांडजोद्भिजो
स्वेदजाः यस्यावरः पुरुषस्तस्यांशो ब्रह्मा तस्य कलामरीच्यादयः ताभिर्विसर्जिताः पुत्रादिद्वारा जनिता। ननु तर्हि सर्वेषु सो
समः स्यात् किं तच्छरणाश्रयेण सत्यं यद्येष्यते तथापि समत्वे ज्ञायातीभवष्यतीत्याशयेनाह॥ नयस्येति द्वाभ्यां स्थितिपालनस्य
क्षणः कालः अतः सुरप्रियः स्वीयानां नः शं सुखं विधास्यति॥२३॥ यत्र ब्रह्माद्यो हरेर्वासस्तदेव तमसः परं स्थानं यद्वा लोकालो

नयस्यवध्योनचरक्षणीयोनोपेक्षणीयादरणीयपक्षः। अथापिसर्गस्थितिसंयमार्थंधत्तेरजः सत्वतमांसिकाले॥२२
अयंचतस्यस्थितिपालनक्षणः सत्वंजुषाणस्यभवायदेहिनां। तस्माद्व्रजामः शरणंजगद्गुरुंस्वानांसनोधास्यतिशंसुरप्रि
यः॥२३॥ श्रीशुकउवाच। इत्याभाष्यसुरान्वेधाः सहदेवैररिंदम। अजितस्यपदंसाक्षाज्जगामतमसः परं॥२४॥ तत्रादृ
ष्टस्वरूपायश्रुतिपूर्वायवै विभोः स्तुतिमब्रूतदैवीभिर्गीर्भिस्त्ववहितेंद्रियः॥२५॥ ब्रह्मोवाच। अविक्रियंसत्यमनंतमा
द्यंगुहाशयंनिःकलमप्रतर्क्यं॥ मनोग्रयानंवचसानिरुक्तंनमामहेदेव वरंवरेण्यं॥२६॥ ।श्रीरामः श्रीकृष्ण।

कात्परतो यत्र मतस्ततः परं स्थानं जगाम॥ दैवाभिर्लोके अप्रसिद्धाभिः वैदिकाभिर्गीर्भिः स्तुतिमकरोत्॥ देववरं वन्दामहे।
[illegible] वरत्वे हेतुः सत्यं कुतः। अविक्रियत्वं कुतः अनंतं आद्यं च अनादि आद्यंतवंतो हि दृष्यादि विक्रिया भवंति। किं
[illegible] तो निःकलं निरुपाधिं तत्कुतो अप्रतर्क्यं तत्कुतः मनोग्रयानं मनसो विजविष्टं मनः प्राप्येस्थाने ततः प्रा
[illegible] श्रुतिः अनेजदेकं मनसो जवीयो नैनं देवा आप्नुवन्पूर्वमर्शत्। तद्धावतोन्यानत्येति तिष्ठदिति व
[illegible]॥ यद्वाचानभ्युदितं येन वागभ्युद्यते इति श्रुतेः॥ श्री॥ श्री श्री श्री श्री ८

नुमिरायोनलोवायुरंमनोबुधिरेवच अभिन्नाप्रकृतिरष्टधा २ | हंकार २

ना० श्रु०
२०

प्रतो... ...यतर्दर्श्यथेष्टंवासर्वेषांहेतुमज्ञावःकिंचप्राणादीनांविपश्चितंज्ञातारं। आत्माअहंकारोदेहोवान
तुम... ...त्याह। अर्थोविषयःइंद्रियाणितद्ग्राहकानितदुभयरूपेणाभासतइतितथानंतथाप्यनिर्इश्वनष्टष्ट
... ...हणंअहंदेहंअतएकअद्वारंखमिवव्यापिनंच। सर्वत्रहेतुः यत्रयस्मिन्दृष्टपक्षोजीवपक्षपातिनो
... ...वृधातन्निवर्तिकाविद्याचनास्तितंत्रियुगेघ्राविर्भवंतंशरणंव्रजामः॥२७॥ तदेवमविक्रियत्वादिभिःसर्व
ज्ञत्वादिभिःसर्वज्ञत्वादिभिश्चसत्यत्वंवरेण्यंचोक्तं। संसारचक्राभ्रमयत्वेनापितदेवदर्शयन्नाह। अजस्यजीवस्यचक्रंचक्रव
दावर्तमानंदेहादिभिश्च असत्यत्वंयामायपार्श्वर्यमानंयःअद्वोयस्ययदाधिष्टानमाकुत्तमृतंप्रपद्ये। कथंभूतंचक्रंमनोमयं

ज्ञातारं

१ ईंद्री५प्राण विद्या ५विद्या
विपश्चितंप्राणमनोधियात्मनामर्थेंद्रियाभासमनिद्रमव्रणं। छायातपोयत्रनगधपक्षौतमक्षरंखंत्रियुगंव्रजामहे २७
अजस्यचक्रंत्वजयेर्यमानंमनोमयंपंचदशारमाशु॥ त्रिनाभिविद्युच्चलमष्टनेमियदक्षमाहुस्तमृतंप्रपद्ये॥२८॥

जीवसमीपे नियतारं

यएकवर्णंतमसःपरंतदलोकमव्यक्तमनंतपारं। आसांचकारोपसुपर्णमेनमुपासतेयोगरथेनधीराः॥२९॥
अनेकस्वरूपं जीव१ आत्माईश्वर१

नुमिरायोनलोवायुरित्या
दिगीतोक्तः

मनःप्रधानंदशेंद्रियाणिपंचप्राणान्एवंपंचदशआरायस्य। आशुशीघ्रंत्रयोगुणानाभिदिवमध्यंयस्यविद्युदिवचलं।
अष्टौप्रकृतयोनेमयःस्वचरणानियस्यासर्वजीवनित्यत्वादिनाचवरिष्टत्वमाह॥२८॥ यइतितत्पवर्णंजीवसमीपेतन्नियं
तृत्वेनआसांचकार आसस्माद्वासुपर्णासयुजासखायासमानंवृक्षंपरिषस्वजातइतिश्रुतेः यद्वाभक्तरक्षार्थंगरुडस्योपरि
उपविष्टइत्यर्थः। तर्हिदेहस्थत्वात्भक्तरक्षणादिक्रियावेशात्वाजीवसाम्यंस्यात्। एकवर्णंज्ञानेकस्वरूपंतमसःप्रकृतेःपरंअ
लोकंअदृश्यंअव्यक्तंनिर्विकल्पंअनंतमपारंकालतोदेशतश्चापरिच्छिन्नंततब्रह्मैवयःअप्रस्तुतस्वरूपत्वात्नजीवसाम्यंतयोरन्यः
पिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचाकशीतिविशेषश्रवणादित्यर्थः। अतएवयंधीराःयोगेनरथःप्राप्तिसाधनेनोपासतेभजंतेतत्र

राम
२०

मासेतुन्नेरेणान्वयः माया नियंतृत्वेन जीवसाम्यं परिहरन्नीश्वरत्वमाह । सा माया कश्चिदपि नातितितर्त्ति नातिक्रामति कथं
भूतं जनो यया मुह्यति अर्थमात्मस्वरूपं न तु वेद निर्जितात्मप्रशक्तिर्माया वत्तद्गुणास्त्रयेन तं ॥२०॥ ।अथ नवेदसुक्तं तत्स्वयं
वयं नाह । इमे वयं यदवाश्रयस्य प्रियया तन्वा सत्वेनैव सृष्टा अपि वहिस्थां तस्य सत्ताप्रकाशाभ्यां आविः प्रकटमपि दुर्
ज्ञां गतिं निरुपाधिं स्वरूपं न विद्मः इतरप्रधानाः इतरे तमोमयाः कुतो विदुः तं नमामेति पूर्वेणान्वयः इदानीं वैराजरूपेण
मुक्तिं प्रार्थयते ॥ पादौ मही इति द्वादशभिः यत्र महीं जरायुजादिभूतसर्गः सा मही यस्य पादौ सः नः प्रसीदतु । आत्मतंत्रः पर तु
मः
नयस्य कश्चातितितर्त्ति मायां यया जनो मुह्यति वेद नार्थं । तं निर्जितात्मात्मगुणं परेशं नमाम भूतेषु समं चरंतं ॥२०॥
इमे वयं यत्प्रियययैव तन्वा सत्वेन सृष्टा वहिरंतराविः । गतिं न सूक्ष्मामृषयश्च विद्महे कुतोऽसुराद्या इतरप्रधानाः ॥२१॥
पादौ महीयं स्वकृतैव यस्य चतुर्विधो यत्र हि भूतसर्गः । स वै महापुरुष आत्मतंत्रः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ॥२२॥ अं
भस्तु यद्रेत उदारवीर्यं सिध्यंति जीवंत्युत वर्द्धमानाः । लोका यतोऽथाखिललोकपालाः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ॥२३॥
सोमं मनो यस्य समामनंति दिवौकसां वै वलमंध आयुः । ईशो नगानां प्रजनः प्रजानां प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥२४॥
अग्निर्मुखं यस्य तु जातवेदा जातः क्रियाकांडनिमित्तजन्मा । अंतः समुद्रेऽनुपचन्स्वधातून् प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥२५॥
दिमत्वेन तत्परतंत्रः कुतः ब्रह्मस्वरूपस्तत्कुतः महती विभूतिरैश्वर्यं यस्य सः उदारं वीर्यं यस्य तदंभो यस्य रेतः स नः प्रसीद
[illegible] नाह । यतोऽंभसो लोकादयः सिध्यंति जायंते । यः सोमो देवानां मंधः अन्नं अत एव वलमायुश्च नगानां वृक्षाणां प्र
कथ [illegible] ति । विप्रजननः तं यस्य मनः समामनंति स प्रसीदतु ॥ अग्निर्यस्य तु मुखं जातः कथंभूतः जातवेदा धनं य
स्मात् ॥ [illegible] पादं कर्म तन्निमित्तं जन्म यस्य । अंतः समुद्रे उदरमध्ये धातून् पाकार्थं नेवान्नादीन् प्रसिद्धसमु
द्रे वाडवा [illegible] नु पचन् ॥२५॥ ॥ श्रीरामायनमः श्रीकूर्मायनमः श्रीकृष्णायनमः इत्यादि

मा० रा० १२ एवं तान्निर्[illegible] ते देवयानं त्वर्चिरादिमार्गस्थिता त्रयीमयः सेषा त्रय्येव विद्या तपती तिष्ठते ।। ब्रह्मणो धिष्ण्यं तप
सन[illegible] धाह रण्मयः पुरुषः स्मृतः । मुक्तेर्द्वारं देवयानत्वात् । अमृतं च पुण्यलोकत्वात् ।। मृत्युश्च कालात्मक
[illegible] स्य चक्षुः स एवंभूतो वा पुर्वा चराचराणां सहस्रादिधर्मवान् यं प्राणं वयं बुद्ध्याधिष्ठातारो देवः सम्राजं
[illegible] अनुसृत्य स्थिताः एवंभूतो वायुर्यस्य प्राणात् भूतः धूतानि यानि देहगतानि छिद्राणि प्राणाः पंचवृत्तिः इंद्रि
[illegible] च ।। आत्मा मनश्च अस्तवो नाराक्रमादयः शरीरं च तेषां केतं आश्रयभूतं यस्य पुरुषस्य नाभ्याः प्रजज्ञे सः यस्य बलात्

यच्चक्षुरासीत्तरणिर्देवयानं त्रयीमयो ब्रह्मण एष धिष्ण्यं । द्वारं च मुक्तेरमृतं च मृत्युः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ।।३८।। प्राणा
मू दभूद्यश्च चराचराणां प्राणः सहो बलमोजश्च वायुः । अन्वास्म सम्राजमिवानुगा वयं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ।।३९।। श्रोत्राद्दि
शो यस्य हृदश्च खानि प्रजज्ञिरे खं पुरुषस्य नाभ्याः । प्राणेंद्रियात्मासुशरीरकेतं प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ।।४०।। बलान्महेंद्र
स्त्रिदशाः प्रसादान्मन्योर्गिरीशो धिषणाद्विरिंच्यः । खेभ्यश्च छंदांस्यृषयो मेढ्रतः कः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ।।४१।। श्री
र्वक्षसः पितरश्छायया सन्धर्मः स्तनादितरः पृष्ठतोऽभूत् । द्यौर्यस्य शीर्ष्णोऽप्सरसो विहारात् प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ।।४२।।
विप्रो मुखाद्ब्रह्म च यस्य गुह्यं राजन्य आसीद्भुजयोर्बलं च । ऊर्वोर्विडोजोङ्घ्रिरवेदशूद्रौ प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ।।४३।।
लोभोऽधरात्प्रीतिरुपर्यभूद्द्युतिर्नस्तः पशव्यः स्पर्शेन कामः । भ्रुवोर्यमः पक्ष्मभवस्तु कालः प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ।।४४।।
नासिका

महेंद्रो जज्ञे छंदांसि ऋषयश्च खेभ्यः कः प्रजापतिः इतरः अधर्मः वैड्वैश्यः ओजो नैपुण्यं तस्य वृत्तिः अंघ्रिजा वित्यर्थः अवेदश्शूद्रो
अवेदो वेदस्य व्यतिरिक्ता मस्तुघात इति मानश्शूद्र इत्यपावांतरः सुगमं ।।४२।। ।।उपरितनरोष्ठात् । नस्तः नाशिकातो द्युतिः पशव्यः राम
पशूनां हितकामः स्पर्शेनाभूत् । द्रव्यं भूतानि चयः कालः विशेषलौकिक प्रपंचमुपवर्ण्य नि यद्यस्मा दुर्विभाव्यं कुतः प्रबुधा प १२
वाधं विदद्भिरपो ह्यमानं पाय्यतेरप्रबुधानां मायेत्यवबोधो यस्मिन्नित्यर्थः । तदेवं सप्रपंचमुपवर्ण्य निःप्रपंचमुपवर्णयन्स्तुणयति।

॥वृत्तिभिर्दर्शनादिभिर्न्नभस्वान्वायुःतस्येनदुतिःलीलायस्यतस्मै।तेसस्मितंमुखांवुजंदिदृक्षूणांनोस्माकंचक्षुरादिकरणगोचरंयथा
वत्येवंचात्मानंदर्शय।भक्तेच्छानुवर्त्तित्वं चतववचुशोदृष्टमेवेत्याह।४।तैस्तैरिति।यत्रोदुर्विषहमशंक्यंकर्मभगवान्स्वयमेवक
रोतिहि।नचवहिर्मुखाणामिवत्वद्भक्तानामस्माकंत्वय्यर्पितानिपुण्यानिविपरीतफलानिभवितुमर्हतीत्याह।।४७॥क्लेशो
भूरिर्येष्वल्पंसारंफलंयेषु।यद्वाविफलान्येवसकामानांकर्माणित्वय्यर्पितंतुनैवतथा॥४७॥ ॥श्रीराम राम॥

इत्थंवयःकर्मगुणान्विशेषंयद्योगमायाविहितान्वदंति।यद्दुर्विभाव्यंप्रबुधापवाधंप्रसीदतांनःसमहाविभूतिः।४१
नमोस्तुतस्माउपशांतमूर्तयेस्वराज्यलाभप्रतिपूरितात्मने।गुणेषुमायारचितेषुवृत्तिभिर्न्नसज्जमानायनभस्वदूतये।
४४।सत्वंनोदर्शयात्मानंमत्स्मत्करणगोचरं।प्रपन्नानांदिदृक्षूणांसस्मितंतेमुखांवुजं।।४५।तैस्तैःस्वेच्छाधृतैरूपैःका
लेकालेस्वयंविभोकर्मदुर्विषहंयन्नोभगवान्तत्करोति।४६।क्लेशभूर्यल्पसाराणिकर्माणिविफलानिवा।दे
हिनांविषयार्त्तानांनतथैवार्पितंत्वयि।।४७।नावमःकर्मकल्पोपिविफलायेश्वरार्पितः।कल्पतेपुरुषस्यैवसह्या
त्मादयितोहितः।।४८।यथाहिस्कंधशाखानांतरोर्मूलावसेचनं।एवमाराधनंविष्णोःसर्वेषामात्मनश्चहि।।४९।
नमस्तुभ्यमनंतायदुर्वितर्क्यात्मकर्मणेनिर्गुणाययद्गुणेशायसत्वस्थायचसांप्रतं।।५०।इतिश्रीभागवतेमहा
पुराणेअष्टमस्कंधेअमृतमथनोपक्रमेपंचमोध्यायः।।५।श्रीशुकउवाच।।

[illegible] ।।अवमःअल्पोपिकर्मकल्पःकर्माभासोपिईश्वरार्पितश्चेद्विफलायनकल्पते।हियस्मात्सएवई
[illegible] दयितोहितश्चनस्यात्मनिदयितेहिचार्पितंनिःफलंस्यात्।अनंतफलत्वमाह।यथाहिमूलावसेचनंस्कं
[illegible] दर्पितकर्मणांत्वद्भक्तानामस्माकंयन्निमित्तमयंदुःखमितित्वमेववेत्सीत्याशयेनाह।।४९।नमइति।

मा० स्क०
१२

...हेतु... ...रैः स्तुता॥ तत्मंत्रात्वासुरैः साकममृतार्थेमहोद्यमः॥२॥ सहस्रार्कानामुदयेद्युतिरितिचद्युति
... ...नस्तानिचक्षूंषियेषांतामाविर्भूतांतनुंविरंच्योदृष्ट्वातुष्टावेतिपंचमेनान्वयः कंजगर्भवदरुणेक्ष
...तेनलसताकौशेयवाससायुक्तांप्रसन्नानिचारूणिसर्वाण्यंगाणियस्याः शोभनंमुखंयस्याः सुंदरेभ्रुवौयस्याः ४
...यायस्मिन्तेनकिरीटेनकर्णाभरणेकुंडलेताभ्यांनिर्भातौयौकपोलौताभ्यांश्रीर्मुखांबुजेयस्याकौस्तुभः आभरणंकंठे

श्रीशुक० "एवंस्तुतः सुरगणैर्भगवान्हरिरीश्वरः तेषामाविरभूद्राजन्सहस्रार्कोदयद्युतिः॥१॥ तेनैवसहसासर्वेदेवाः प्रति
हतेक्षणाः नापश्यन्खंदिशः क्षोणीमात्मानंचकुतोविभुं॥२॥ विरिंचोभगवान्दृष्ट्वासहसर्वेणतांतनुं॥ स्वच्छांमर
कतश्यामांकंजगर्भारुणेक्षणां॥३॥ तप्तहेमावदातेनलसत्कौशेयवाससा॥ प्रसन्नचारुसर्वांगींसुमुखींसुंदरभ्रुवं॥४॥ ८
महामणिकिरीटेनकेयूराभ्यांचभूषितां॥ कर्णाभरणनिर्भातकपोलश्रीमुखांबुजां॥५॥ कांचीकलापवलयहारनूपु
रशोभितांकौस्तुभाभरणांलक्ष्मींबिभ्रतींवनमालिनीं॥६॥ सुदर्शनादिभिः शस्त्रैर्मूर्तिमद्भिरुपासितां॥ तुष्टावदेवप्र
निं वरः सशर्वः पुरुषंपरं॥ सर्वामरगणैः साकंसर्वांगैरवनिंगतैः॥७॥ ब्रह्मोवाच॥ अजातजन्मस्थितिसंयमायागुणाय स्थिर२
निर्वाणसुखार्णवाय॥ अणोरणिम्नेपरिगण्यधाम्नेमहानुभावायनमोनमस्ते॥८॥ रूपंतवैतत्पुरुषर्षभेज्यंश्रेयोर्थिभिः

सुदर्शनं ते सुरम तवेदि
यस्याः लक्ष्मींवक्षसिबिभ्रतीं॥ देवप्रवरोब्रह्मासर्वांगैरवनिंगतैः साष्टांगंप्रणतैः अजातविरामेयंनाभूतादिभूदितिभुवनब्रह्माभि
प्रेतिनित्यत्वविभूतेभगवन्स्तनोः श्रीविभूतेरयमाविर्भावएव॥ नत्वस्मादादिवज्जन्मादितवास्तीत्याह नजाताजन्मादयोयस्मात्कु राम
तः अगुणायचकुतोनिर्वाणसुखस्यार्णवायअपारमोक्षसुखरूपायेत्यर्थः॥ तथापिअणोरण्यणिम्नेअतिसूक्ष्मायदुर्ज्ञेयत्वात्॥ १२
वस्तुतस्त्वपरिगण्यंदुरवयातीतंधाममूर्तिर्यस्यतस्मै॥ नचैतदसंभावितंयतः महानचिंत्योनुभावोयस्यातन्मूर्तेःसनातनत्व

मपरिमेयत्वं चोपपादयति। त्वमिति मंहेब्रुहत्पर्षभृहे धातः एतन्नवरूपं वैदिकेन तांत्रिकेणचं योगेनोपायेनश्रेयोर्थिभिः सदाइंरनं
मूर्त्तंपश्यतो नेदमिदानीमपूर्वं जातमिति भावः ननु स्वयं देवाः पूज्यत्वेन प्रसिद्धाः सत्यं सर्वेप्येते त्वं तर्भूता इत्याह। उग्रहो ह स्फुटं अमु
ष्मिन् त्वयि नो स्मान् त्रिलोकांश्च मह पश्यामि तत्र हेतुः विश्वं मूर्त्तौ यस्य। अतस्त्वं वै तद्रूपं परिछिन्नमपि न भवतीत्याह॥९॥ ८।।
विश्वमूर्त्तित्वमेवाह। त्वयीति। घटस्य मृत्तिका यथा। आदिरंतश्च मध्यं च तथात्वमस्य जगतः। तत्र हेतुः परस्मात्प्रधानादपि परः मृ
त्तिकादृष्टांतेन परिणामं प्राप्तं वारयति त्वमिति। स्वया स्वधीनया। अत एव गुणानां व्यवाये परिणामेप्यगुणमेव त्वां युक्ताः पश्यंति
।
वैदिकतांत्रिकेण। योगेन धातः समुन्नस्त्रिलोकान् पश्याम्यमुष्मिंनु ह विश्वमूर्त्तौ॥९॥ त्वय्यग्रआसीत्त्वयि मध्य
आसीत्त्वय्यंत आसीदिदमात्मतंत्रे॥ त्वमादिरंतो जगतोस्य मध्यं घटस्य मृत्स्नेव परः परस्तात्॥१०॥ त्वं मायया त्माश्रय
या स्वयेदं निर्माय विश्वं तदनुप्रविष्टः॥ पश्यंति युक्ता मनसा मनीषिणो गुणव्यवायेप्यगुणं विपश्चितः॥११॥ यथा
ग्निमेधस्यमृतं च गोषु भुव्यन्नमंबूद्यमने च वृत्तिं। योगैर्मनुष्या अधियंति हि त्वां गुणेषु बुद्ध्या कवयो वदंति॥१२॥ तं
त्वां वयं नाथ समुज्जिहानं सरोजनाभातिचिरेप्सितार्थं। दृष्ट्वा गता निर्वृतिमद्य सर्वे गजा दवार्त्ता इव गांगमंभः॥१३॥
मनीषिणो विवेकिनः विपश्चितः शास्त्रज्ञाः एतदेव सदृष्टांतमाह। यथाग्निं काष्ठमथनेनामृतमाज्यं गोषु दोहनादिना भुवि
[illegible] कर्षणादिना। अंबु च खननेन उद्यमने पुरुषकारे वाणिज्यादिना वृत्तिं जीविकां। यद्वा। अंबुनः उद्यमने घटी यंत्रादि
[illegible] ष्या अधियंति प्राप्नुवंति। तथा कवयस्त्वां बुद्ध्या गुणेष्वधियं वदंति च हे नाथ सरोजनाभ अतिचिरादीप्सितमर्थं
[illegible] हा एवमाविर्भवंतं अत्युज्ञतो दृष्ट्वाद्य वयं निर्वृतिं गताः दवार्त्ता दवाग्निपीडिताः यद्विधेयतत्कथ्यपते
ति [illegible] मस्तेव हिः किं चान्ये विज्ञाप्यमस्ति। पूयमेव किं विकरुते चेत्तत्राह। अहमिति॥ अनेकेतया

भा०अ० विसर्गा [illegible] धनातास्रतः आत्मनः सत्वेयः किंविद्यः अतत्त्वमेवद्विजानांदेवानांचमंत्रविधिःत्वइदंकुरु
१२ तेत्तुषा [illegible] डुपदिष्टव्यमित्यभिःप्रेततथातथैवविज्ञायजगद्संहर्तानिनियमानितानिकरुणादिनींद्रियाणि
[illegible] मिश्रेतमित्याह।एकईश्वरःसमर्थोपि॥२७॥ ॥हेदेवाअन्येचगंधर्वादयःवःआत्मनःस्वतोपाषाङ्
वोश्च [illegible] नवान॥अर्थस्यप्रयोजनंपदवीसिद्धिंप्राप्तेःकंवदहिमृत्वचतवध्यवाधकमावेनवंतितव्यमितिशेषःयद्वापेरिकायां

सत्वंविधत्थाखिललोकपालावयंयदर्थास्तवपादमूलं॥समागतास्तेवहिरंतरात्मन्किंवान्यविज्ञाप्यमशेषसाक्षिणः२४ तमसः
अहंगिरित्रश्चसुरादयोयेदक्षादयोमेषकेतवस्ते।किंवाविदामेशपृथग्विभातविधत्स्वशंनोद्विजदेवमंत्रं॥२५॥श्रीशुक
उवाच॥एवंविरिंच्यादिभिरीडितस्तद्विज्ञायतेषांहृदयंतथैव।जगादजीमूतगंभीरयागिराबद्धांजलीन्संवृतःसर्वकारकान्॥२६
एकएवेश्वरस्तस्मिन्सुरकार्येसुरेश्वरः।विहर्तुकामस्तानाहसमुद्रोन्मथनादिभिः॥२७॥श्रीभगवानुवाच॥हंतब्रह्मन्नहोशंभो
हेदेवाममभाषितं।शृणुतावहिताःसर्वेश्रेयोवःस्याद्यथाधुना॥२८॥यातदानवदैतेयैस्तावत्संधिर्विधीयतां॥कालेनानु
गृहीतैस्तैर्यावद्वोभवआत्मनः॥२९॥अरयोपिहिसंधेयाःसतिकार्यार्थगौरवे।अहिमूषिकवद्देवाह्यर्थस्यपदवींगतैः॥३०॥अ यौ४
मृतोत्पादनेयत्नःक्रियतामविलंबितं।यस्यपीतस्यवैजंतुर्मृत्युग्रस्तोमरोभवेत्॥३१॥क्षिप्त्वाक्षीरोदधौसर्वावीरुत्तृणलतौ
षधीःमंथानंमंदरंकृत्वानेत्रंकृत्वातुवासुकिं॥सहायेनमयादेवानिर्मथध्वमतंद्रिताः॥३२॥क्लेशभाजोभविष्यंतिदै
त्यायूयंफलग्रहाः।यूयंतदनुमोदध्वंयदिच्छंत्यसुराःसुराः॥३३॥नसंरंभेणसिध्यंतिसर्वेर्थाःसांत्वयातथा॥नभेतव्यं राम

निरुद्धोऽहिर्यथानिर्गमद्वारविधानार्थंप्रथममुखकेनसंधिंविधत्ते॥पश्चात्तमेवकदाचिद्भक्षयति।तथातथाअर्थमार्गे १२
प्रवृत्तैःप्रथमंसंधेयाइत्यर्थः ततस्तैःसहयत्कार्यंतदाह।अमृतोत्पादनमिति।यस्यामृतस्यसतःनेत्रंरज्जुं॥३१॥ श्रीरामजी

ननु तर्हि तेऽप्यमृतपानेनामराः स्युः तत्राह क्लेशभाज इति। बलिभिः सबलैः सह कारिभिः साध्यत्वमर्थस्य तदनुसरणं विना न सिध्य
ती ति कृत्वा सामादिकमुपदिशति। सख्यमिति द्वाभ्यां। हे सुराः संरंभेण सांत्वया साममार्गेण यथा सिध्यंती वस्तुषु मस्मनाथन।

कालकूटात् विषाज्जलधिसंभवात् ॥२४॥ लोभः कार्यो न वो जातु रोषः कामस्तु वस्तुषु। श्रीशुक उवाच। इति देवान्समा
दिश्य भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ तेषामंतर्दधे राजन्स्वच्छंदगतिरीश्वरः ॥२५॥ अथ तस्मै भगवते नमस्कृत्य पितामहः ॥ भव
श्च जग्मतुः स्वं स्वं धामोपेयुर्बलिं सुराः ॥२६॥ दृष्ट्वारीनप्यसंयत्तान् जातक्षोभान्स्वनायकान्। न्यषेधद्दैत्यराट् श्लोक्यः
संधिविग्रहकालवित् ॥२७॥ ते वैरोचनिमासीनं गुप्तं चासुरयूथपैः। श्रिया परमया जुष्टं जिताशेषमुपागमन् ॥२८॥ महें
द्रः श्लक्ष्णया वाचा सांत्वयित्वा महामतिः। अभ्यभाषत तत्सर्वं शिक्षितं पुरुषोत्तमात् ॥२९॥ तद्रोचत दैत्यस्य तत्रान्ये ये
सुराधिपाः। शंबरोऽरिष्टनेमिश्च ये च त्रिपुरवासिनः ॥३०॥ ततो देवासुराः कृत्वा संविदं कृतसौहृदाः। उद्यमं परमं चक्रुरमृतार्थे
२५ परंतप ॥३१॥ ततस्ते मंदरगिरिमोजसोत्पाट्य दुर्मदाः। नदंत उदधिं निन्युः शक्ताः परिघबाहवः ॥३२॥ दूरभारोद्वहश्रांताः शक्र
त वैरोचनादयः। अपारयंतस्तं वोढुं विवशा विजहुः पथि ॥३३॥ न्यपतत्स गिरिस्तत्र बहूनमरदानवान्। चूर्णयामास म २
हता भारेण कनकाचलः ॥३४॥ तांस्तथा भग्नमनसो भग्नबाहूरुकंधरान्। विज्ञाय भगवांस्तत्र बभूव गरुडध्वजः ॥३५॥ गि
[illegible] विनिःपिष्टान् विलोक्यामरदानवान्। ईक्षया जीवयामास निर्जरान्निर्व्रणान्यथा ॥३६॥ गिरिं चारोप्य गरुडे हस्तेनैकेन ली
[illegible] सुरासुरगणैर्वृतः ॥३७॥ अवरोप्य गिरिं स्कंधात्सुपर्णः पततां वरः। ययौ जलांत उत्सृज्य हरिणा स विसर्जितः ॥३८॥ स
[illegible] उपनम्युः असंयत्तानपि दृष्ट्वा श्लोक्यः कीर्त्यर्हः वैरोचनिं बलिं जितमशेषं त्रैलोक्यं येन तं। तत्सर्वं अमृतो
त्पादनादि [illegible] पौलोमकालेयादयः शंबरादयश्च तेऽप्यरोचंत संविदं समयं परिग्रह इव चाहवो येषां ॥३४॥ विसर्जितः

भा० अ०
२९

प्रख्यापितः [illegible] वासुकेरागमनायोगादितिभावः इत्यष्टमेषष्ठ॥ सप्तमेमथनोद्भूतविषभीत्याविलैर्जहैः स्तनः सन्तस्त
मुपानैः [illegible]॥२॥ फलभागेनतवाप्यन्तेभागोभविष्यतीतितिमंमंत्रावासुकीनेत्रेगिरेोसःपरि [illegible]

[illegible] हापुराणेअष्टमस्कंधेअमृतमथनेमंदराचलानयनोनामषष्ठोध्यायः॥६॥ श्रीशुकउवाच॥॥
तेनागराजमामंत्र्यफलभागेनवासुकिं। परिवीयगिरौतस्मिन्नेत्रमब्धिंमुदान्विताः॥१॥ आरेभिरेसुरायत्ताअमृतार्थेकुरूद्व
ह। हरिःपुरस्ताज्जगृहेपूर्वदेवास्ततोभवत्॥२॥ तन्नैच्छन्दैत्यपतयोमहापुरुषचेष्टितं। नगृह्णीमोवयंपुच्छमहेरंगममं
गलं॥३॥ स्वाध्यायश्रुतसंपन्नाःप्रख्याताजन्मकर्मभिः। इतितूष्णींस्थितान्दैत्यान्विलोक्यपुरुषोत्तमः॥४॥ स्मयमा
नोविसृज्याग्रंपुच्छंजग्राहसामरः। कृतस्थानविभागास्तएवंकश्यपनंदनाः॥५॥ ममंथुःपरमायत्ताअमृतार्थेपयोनि
धिं। मथ्यमानेर्णवेसोद्रिरनाधारोह्यपोविशत्॥६॥ ध्रियमाणोपिवलिभिर्गौरवात्पांडुनंदन। तेसुनिर्विण्णमनसःपरिम्ला
नमुखश्रियः। आसन्स्वपौरुषेनष्टेदैवेनातिवलीयसा॥७॥ विलोक्यविघ्नेशविधिंतदेश्वरोदुरंतवीर्योवितथाभिसंधिः॥ कृत्वाव
पुःकाच्छपमद्भुतंमहत्प्रविश्यतोयंगिरिमुज्जहार॥८॥ तमुत्थितंवीक्ष्यकुलाचलंपुनःसमुद्यतानिर्मथितुंसुरासुराः। दधारपृष्ठे ९
नसलक्षयोजनंप्रस्तारिणाद्वीपइवापरोमहान्॥९॥ सुरासुरेंद्रैर्भुजवीर्यवेपितंपरिभ्रमंतंगिरिमंगपृष्ठतः। विभ्रत्तदावर्त
नमादिकच्छपोमेनेंगकंडूयनमप्रमेयः॥१०॥ तथासुरानाविशदासुरेणरूपेणतेषांबलवीर्यमीरयन्। उद्दीपयन्देवगणांश्चविष्णु १५
र्दैवेननागेंद्रमवोधरूपः॥११॥ उपर्यगेंद्रंगिरिराडिवान्यआक्रम्यहस्तेनसहस्रवाहुः। तस्थौदिविब्रह्मभवेंद्रमुख्यैरभिष्टुवद्भिःसुमनोभिवृष्टः १२

अधिमथितुमारेभिरे। वासुकेर्मुखंतीव्रदैत्यान्ग्राहयितुमेवपूर्वंहरिःपुरस्तान्मुखंजगृहेततोभगवान्मुखंजगृहुः कृतोधारणेस्थान राम
विभागोयैः दैवेनहेतुनास्वपौरुषेनष्टेसति॥७॥ विघ्नेशस्यविधितेनरचितंविघ्नंअवितथःसत्योभिसंधिःसंकल्पोयस्य। लक्षयोज १४
नप्रस्तारोविस्तारोयस्यास्तीतितथातेनपृष्ठेन। तस्यगिरेरावर्तनंभ्रमणंअंगकंडूयनंमेने। आसुरेणअसुराकारेणदैवेनदेवकारेण

रूपेणानाविशत। आत्मनि रेवं देवमध्ये गोत्रे दारूपेण नेत्रे बोधरूपेण परेण हरिणा। क्षोभितं नक्राणं चक्रं समूहो यस्मिन् दश
अमुखानि चत्वारि अत्र हींडस्य सहस्रं अपरिमिताः कबोराये ह्रगादयः। तेभ्यो निर्गता भ्राम अग्निधूम अभ्यामाहतं वर्चो येषां ते। शवलादु
मविशेषाः देवाः भगवद्दृशाघनाः समभ्यवर्षन्त मुद्दा। मिभिरूपगूढा वा यव अश्वशीतलावश्च वातिस्म। कथंभूतान्ततस्माहींड

उपर्यधः स्वात्मनि नेत्रगोत्रयोः परेण तेषा विशता समेधिताः॥ममं थुरच्छितर सामदोक्ता यामहाडिणा क्षोभितनक्रच
क्रं॥२३॥ अहींद्रसाहस्रकठोरदृग्मुखश्वासाग्निधूमाहतवर्च सोसुराः॥ पौलोमकालेयवलील्वलादयो दावाग्निदग्धाः
सरला इवाभवन्॥२४॥ देवांश्चतच्छ्वसनशिखाहतप्रभान्धूम्राम्बरस्रग्वरकंचुकाननान्। समभ्यवर्षन् भगवद्दृशाघना वद्बुः समु
द्रोर्म्युपगूढवायवः॥२५॥ मथ्यमानात्तदासिंधोर्देवासुरवरूथपैः। यदा सुधा न जायेत निर्ममंथाजितः स्वयं॥२६॥ मेघश्यामः
कनकः परिधिः कर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्नि भ्राजद्विलुलितकचः स्रग्धरो रक्तनेत्रः। जैत्रैर्दोर्भिर्जगदभयदैर्दंदशूकं गृहीत्वा मं
थन् मथ्ना प्रतिगिरिरिवाशोभताथो धृताद्रिः॥२७॥ निर्मथ्यमानादुदधेरभूद्विषं महोल्बणं हालहलाह्वमग्रतः। संभ्रां
तमीनोन्मकराहिकच्छपात्तिमिंद्विपग्राहतिमिंगिलाकुलात्॥२८॥ तदुग्रवेगं दिशि दिश्युपर्यधो विसर्पदुत्सर्प्यदसह्यवीर्यं।
भीताः प्रजा दुद्रुवुरंग सेश्वरा अरक्ष्यमाणाः शरणं सदाशिवं॥२९॥
दुत्सर्प्य

श्वसनशिखा सशिखा सशिखादिभिर्हताः प्रभा येषां धूम्राण्यंबरादीनि येषां॥२५॥ इतो ऽद्रिर्येन स धृताद्रिः भगवान् परमपुरुषोऽनंतरम
[illegible] कठंभतः कनकपरिधिः पीतवासाः कर्णयो विद्योतमाना विद्युद्वत्कुंडललक्षणा यस्य सतथा। मूर्ध्नि भ्राजंतो विलु
लिताः [illegible] जिष्णुभिः दंदशूकं सर्पं प्रतिगिरिः प्रतिद्वंद्वी पर्वतः हालहलमित्याख्यानं यस्य। संभ्रांता मीना उन्मकरा
[illegible] यस्मि[illegible] त्तथा तद्विषं प्रतिभं प्रतिमक्रिया न्यूनमितिवाकुतः उग्रो वेगो यस्य तदेवाह। दिशि दिशीति यद्वा

भा० स्कं० ८
३१

[illegible] । अतएवास्मद्धांविलोक्यभीताअन्येनकेनाप्यरक्ष्यमाणाःसदाशिवंशरणंदुद्रुवुःजग्मुःत्रिलोकात
[illegible] आसीनंतथाविमुमीनामभिमतंतेषामेवापवर्गायतपोजुषाणं॥२०॥निर्गुणंसगुणंद्वैवसिवंह
[illegible] नाकेः ...जेशानानामत्वंतांतरंतयोःनन्वेवंभूतोविष्णुरितिप्रसिद्धंतत्राहगुणमय्येति।अस्यजगतोयदास
र्गादीन्धत्तेतदाहेभूमन्स्वहृक्स्वतःसिद्धज्ञानत्वमुपपादयंतःब्रह्मादिसंज्ञाधत्से।तत्रहेतुः।त्वंब्रह्मेतिसदसदोभावान्

विलोक्यतंदेववरंत्रिलोक्याभवायदेव्याभिमतंमुनीनां।आसीनमद्रावपवर्गहेतोस्तपोजुषाणंस्तुतिभिःप्रणेमुः॥२०॥
प्रजापतयऊचुः।देवदेवमहादेवभूतात्मन्भूतभावन।त्राहिनःशरणापन्नान्त्रैलोक्यदहनाद्विषात्॥२१॥त्वमेकःसर्वज
गतःईश्वरोबंधमोक्षयोः।तंत्वामर्चंतिकुशलाःप्रपन्नार्तिहरंगुरुं॥२२॥गुणमय्यास्वशक्त्यास्यसर्गस्थित्यप्ययान्विभो॥ध
त्सेयदास्वदृग्भूमन्ब्रह्मविष्णुशिवाभिधां॥२३॥त्वंब्रह्मपरमंगुह्यंसदसद्भावभावनः॥नानाशक्तिभिराभातस्त्वमात्मा
जगदीश्वरः॥२४॥त्वंशब्दयोनिर्जगदादिरात्माप्राणेंद्रियद्रव्यगुणःस्वभावःकालःक्रतुःसत्यमृतंचधर्मस्त्वय्यक्षरंय रं
त्त्रिवृदामनंति॥२५॥अग्निर्मुखंतेखिलदेवतात्माक्षितिंविदुर्लोकभवांघ्रिपंकजं॥कालंगतिंतेखिलदेवतात्मनो
दिशश्चकर्णौरसनंजलेशं॥२६॥नाभिर्नभस्तेश्वसनंनभस्वान्सूर्यश्चचक्षूंषिजलंस्मरेतः।परावरात्माश्रयणंतवात्मासोमो
मनोद्यौर्भगवन्शिरस्ते॥२७॥

देवतिर्यगादिरूपान्भावयसितथा।सर्वंतुत्वद्व्यतिरिक्तंनास्तीत्याह।आत्मैवत्वंनानाशक्तिभिर्जगद्रूपेणाभासते।यस्मादीश्व राम
रःस्वतःसिद्धज्ञानत्वमुपपादयंतःजगदात्मनाभातप्रकारमाह॥२४॥त्वंशब्दस्यवेदस्ययोनिः।अतःस्वतःसिद्धज्ञानत्वंजगदादि २५
र्महत्तत्वंआत्माचअहंकारःकथंभूतःप्राणेंद्रियद्रव्याणांकारणभूतस्ययस्यराजत्यादित्रिविधइत्यर्थः।स्वभावादयश्चत्वयित्रिवृदक्षरंप्र
णवंप्रकाशकमाहुरित्यर्थः।अखिलदेवतात्माभिःसर्वदेवताऽग्निश्रुतेः।सोऽग्निस्तेमुखंहेलोकभवअंघ्रिता यांतेतेषुविदुरित्यस्यसंबंधः॥२६

परेश्वरेयेऽत्रात्मानोजीवास्तेषामात्मा यस्त्वंवात्माहंकारः त्रयीमयात्मन्वेदत्रयमूर्ते पंचोपनिषदः तत्पुरुषघोरसद्योजात
वामदेवेशानरूपामंत्रायेसुखेरष्टोत्तरत्रिंशन्मंत्राणांपदच्छेदेनाष्टोत्तरत्रिंशत्कलात्मकोमंत्राइत्यर्थः अवस्थितिंत्रपरतावस्था २९
अधर्मास्त्वोर्मिषुदंभलोभादिषुयेऊर्मिभिर्विसर्गः प्रतिसर्गः संहारः यद्वायेसत्वादिभिर्विविधः सर्गः तानिनेत्रत्रयां हेदेवछंदो
मयः ऋषिवृंदः सतवेदाऽद्यगणंसाक्षान्मुनिरितिपावेमनुवेदः तमेवाह। हेगिरित्रतेपरंज्योतिरखिलानांलोकपालादीनां
गम्यंनभवतिकुतः यत्ररजस्थादिनास्तिकिंतज्ज्योतिः यन्निरस्तभेदंब्रह्म। कामश्चासौअधरश्च दक्षस्तयज्ञः त्रिपुरादयश्च येअनेक

कुक्षिः समुद्रागिरियोस्थिसंघारोमाणिसर्वौषधिवीरुधस्ते। छंदांसिमर्मज्ञानंतवसप्तधातवः त्रयीमयात्मन्हृदयंसर्वधर्मः
सत श्वासमुखानिपंचोपनिषदेविशर्ये: त्रिंशदष्टोत्तरमंत्रवर्गः यत्तच्छिवाख्यंपरमार्थतत्त्वंदेवस्वयंज्योतिरवस्थितिस्ते। २७
प्रकाशाभावः २ [illegible]यात्वधर्मोर्मिषुयेविसर्गोनेत्रत्रयंसत्वरजस्तमांसि। सांख्यात्मनुः शास्त्रकृतस्तवेदाश्छंदोमयोदेवऋषिः पुराणः॥ २७॥
नतेगिरित्राखिललोकपालविरिंचिवैकुंठसुरेंद्रगम्यं। ज्योतिःपरंयत्ररजस्तमश्चसत्वंनयद्ब्रह्मनिरस्तभेदं॥ कामांध = दक्षयज्ञ
रत्रिपुरकालगराद्यनेकभूतद्रुहः क्षपयतः स्तुतयेतवेते। यस्त्वंतकालइदमात्मकृतंस्वनेत्रवह्निस्फुलिंगशिखयाभसितंस्मरेर अ
येत्वात्मरामगुरुभिर्हृदिचिंतितांघ्रिद्वंद्वंरतंसुमयातपसाभितप्तं। कच्चित्त्वयाप्रपरुषेनिरतंत्वमशानेतेनूनमूर्तिमविदस्तवहातलज्जाः स
न२ थ
भूतद्रुहस्मान्क्षपयतः संहरतस्तेतात्कर्मस्तुतयेनभवतिअत्यल्पमेतदित्यर्थः गरखपणसाप्यवसंभावित्वेनसिद्धवत्त्रिदेश:
[illegible]भवतीत्यत्रहेतुः यस्त्वंतवान्। स्वनेत्रवह्निविस्फुलिंगगामिशिखयाइदं। जगत्नसितंभस्मसात् तानवेदनालोच
[illegible]यराणुग्रहव्ययंत्वांयेनिंदंतितेतिमूर्खाइत्याह। येत्वमयासहचरंतंतस्यांनिरतंसंतंकामिनंकथनेप्रलयं
नितत: [illegible]परुषंचहिंस्त्रंकथंभूतंआत्मारामश्चतेगुरवोविश्वहितोपदेष्टारस्तैर्हृदिचिंतितमंघ्रिद्वंद्वंयस्य
तथाभूतमपितेपतावत[illegible]नेतेनूनंतवोचितमविदन्निति काकुलक्ष्मीलांनेवविदुरित्यर्थः अतोहातलज्जाः त्यक्तत्रपाः कथ

भा॰ अ॰ ७
२६

...मितत्वसंभवः कथंवाल्पत्वाभितत्वस्यशांतस्योग्रत्वंपरत्वंवासंभवतीत्यविचार्यैवप्रलपंती
...तो महांतोपितवतत्वनजानंतीत्याह। तत्तस्मात्तवस्वरूपस्यगमनेज्ञानेब्रह्मादयोपिनसमर्थाः सं
...तवयंकथंप्रभवामः यतस्तेषांसर्गस्यपश्चादर्वाचीनाः तथापियदेतत्स्तवनंएतदात्मशक्तिपरिमितमा
...मित्यर्थः...दवाहुः एतत्परमितितनपरंरूपंतथापित्वदर्शनादेवकृतार्थावयमित्याहुः मृडनायहीति। मन्त्र्यनावमविचार्यविषय
...निप्रवृत्तंमांकथंविद्रियंप्रियावारयेदितिशंकयातामनुज्ञापमन्त्राह अहोइति सार्धैस्त्रिभिः वेशसंदुःखं प्राणपरेप्सूनां प्राणा

नप्सतेसदसतोः परतः परस्यनांजः स्वरूपगमनेप्रभवंतिक्षमाः ब्रह्मादयः किमुतसंस्तवनेवयंतुतत्सर्गसर्गविषयात्त्रपि
शक्तिमात्रं॥३४॥ एतत्परंप्रपश्यामोनपरंतेमहेश्वरः मृडनायहिलोकस्यव्यक्तिस्तेव्यक्तकर्मणः॥३५॥ श्रीशुकउवाच॥
तद्वीक्ष्यव्यसनंतेषांकृपयाभृशपीडितः सर्वभूतसुहृद्देवइदमाहसतींप्रियां॥३६॥ शिवउवाच॥ अहोवतभवान्येतत्प्रजानां
पश्यवैशसं क्षीरोदमथनोद्भूतात्कालकूटादुपस्थितं॥३७॥ आसांप्राणपरीप्सूनांविधेयमभयंहिमे एतावान्हिप्रभो
रर्थोयद्दीनपरिपालनं॥३८॥ प्राणैः स्वैः प्राणिनः पांतिसाधवः क्षणभंगुरैः बद्धवैरेषुभूतेषुमोहितेष्वात्ममायया॥३९॥
पुंसः कृपयतोभद्रेसर्वात्माप्रीयतेहरिः प्रीतेहरौभगवतिप्रीयेहंसचराचरः॥४०॥ तस्मादिदंगरंभुंजेप्रजानांस्वस्तिरस्तुमे॥
एवमामंत्र्यभगवान्भवानींविश्वभावनः॥४१॥ तद्विषंजग्धुमारेभेप्रभावज्ञान्वमोदत॥ ततः करतलीकृत्यव्यापिहालाहलंविषं ४२

रक्षणेक्षूनांमेमयाप्रभोः समर्थस्यअर्थः कथंकिंवबद्धवैरेषुभूतेषुपरस्परजिघांसत्सु॥३९॥ कृपयतः कृपांकुर्वतः पुंसः मेमनः राम
स्वास्तिशोभनमस्तुनामस्वरेवनजीवितमस्तित्यर्थः॥ जग्धुंग्रसितुंकरतलीकृत्यहस्तकरतलपरिमितमात्रंकृत्वाजलकल्मषजलदोषोवि २६
षंप्राप्यस्मात्। तंगलेनीलंचकारसाधोः कृपालोः प्रस्कन्नंगलितंअपरेयेसविषाः तेपिजग्रहुः अनेनविषस्पतीव्रतोक्ता॥
॥इत्यष्टमेसप्तमः॥७॥ ॥अथ॥ श्रीपरमात्मनेनमः ॥श्रीरामचंद्रायनमः॥ ॥श्री॥ श्री॥ श्रीगोपालायनमः कूर्मायनमः॥

अष्टमेमथ्यमानेधौ लक्ष्म्या विष्णोर्धृतसुरैः॥ धन्वंतरेरहंतेसोमेमोहस्तुञ्जवईयति॥१॥ हविर्धानीसुरभिः देवयानस्यब्रह्मलोक
मार्गप्रापकस्ययज्ञस्यसंबंधिनो हविषेनृ ईश्वरशिक्षयाप्रागेवरूपयाभगवता यः शिक्षितः श्वेताद्रिः कैलासः तस्य मा॰ह महिमाने
तः शिखरतुल्यैर्हरनूडस्यवृषभंगः सचंद्रवत्पांडुरः॥४॥ ॥वल्गुभिर्गत्यादिभिः स्वर्गिणां रतिकरत्र्यः सुदामापद्वर्तिनः तत्रैकस्यां दि
[redacted] यशोजनाः॥ परमाराधनंतद्धिपुरुषस्याखिलात्मनः
त २ ॥४५॥ निःशम्यकर्मच्छिन्नो हृद्देवदेवस्यमीढुषः॥ प्रजादाक्षायणीर्ब्रह्मावैकुंठश्चसमंसिरे॥४६॥ अल्पकंत्रपिवतःप्राणैर्यत्किं
चिज्जगृहुःस्मतत्॥ वृश्चिकाहिविषौषध्योदंदश्काश्चयेपरे॥४७॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधे।
अमृतमथनेसप्तमोध्यायः॥७॥ श्रीशुकउवाच॥ पीतेगरेवृषांकेनप्रीतास्तेमरदानवाः॥ ममंथु स्तरसासिंधुंहवि
र्धानीततोभवत्॥१॥ तामग्निहोत्रीमृषयोजगृहुर्ब्रह्मवादिनः॥ यज्ञस्यदेवयानस्यमेध्यायहविषेनृप॥२॥ ततउच्चैश्र
वानामहयोभूच्चंद्रपांडुरः॥ तस्मिन्बलिःस्पृहांचक्रेनेंद्रईश्वरशिक्षया॥३॥ ततऐरावतोनामवारणेंद्रोविनिर्गतः।
दंतैश्चतुर्भिःश्वेताद्रेर्हरन्भगवतोमहिं॥४॥ ततोभवत्पारिजातःसुरलोकविभूषणं॥ पूरयत्यर्थिनोयोर्थैःसततंभुवियथाभ
वान्नृप॥५॥ ततश्चाप्सरसोजातानिष्कंकंठ्यःसुवाससः॥ रमण्यःस्वर्गिणांवल्गुगतिलीलावलोकनैः॥६॥ श्रीरामायनमः

[illegible] टिकाद्रिमयगिरिशृंगेषुधिकांस्फुरंती विधुरिवकांत्यादिशोरंजयतीश्रीःसंपत्साक्षान्मूर्त्तिधारिणीस
[illegible] त्यर्थः तस्यास्तु पादिमहिम्नाश्चाक्षिप्तंवतो येषांभगवद्दृक्षिस्थितयाविलोकितानांदेवानांयथा
[illegible] शिरसुराणांचतद्विपर्ययंचकंद्राभिषेकामहोत्सवपूर्वक॥ ब्रह्मारिपरिहारेणभगवत्याश्रि

भा०स्क०
१७

[illegible]दि यथासीदाहृणीतमः सुक्तान्येनेनग्रंथेन आभिषेचनिकाः अभिषेकोचिताः पंचविज्ञाणि
[illegible]वे शाखभवं फलपुष्पादि प्रागंतेरपि द्वैद्वैकाः सएवार्थः मधुमासेभवं मधुतिवा। अभिषेकं अभिषे
[illegible]गोस्त्रियः शंखवेणुवीणाश्च व्यनादयन् तुमलो निःस्वनो येषां तान्॥१४॥ पदं त्राग्रयं ध्रुवं नित्यं श्च

ततश्चाविरभूत्साक्षात्श्रीरमाभगवत्परा। रंजयंती दिशः कांत्या विद्युत्सौदामिनी यथा॥७॥ तस्यां चक्रुः स्पृहां सर्वे स
सुरासुरमानवाः। रूपौदार्यवयोवर्णमहिमाक्षिप्तचेतसः॥८॥ तस्या आसनमानिन्ये महेंद्रो महदद्भुतं। मूर्तिमत्यः सरि
च्छ्रेष्ठा हेमकुंभैर्जलं शुचि। आभिषेचनिका भूमिराहरत्सकलौषधीः॥९॥ गावः पंचपवित्राणि वसंतो मधुमाधवौ। ऋषयः च पंचगव्यानि
कल्पयांचक्रुरभिषेकं यथाविधि॥१०॥ जगुर्भद्राणि गंधर्वा नट्यश्च ननृतुर्जगुः। मेघा मृदंगपणवमुरजानकगोमुखान्।
११॥ व्यनादयन् शंखवेणुवीणास्तुमुलनिस्वनान्। ततोभिषिषिचुर्देवीं श्रियं पद्मकरां सतीं॥१२॥ दिगिभाः पूर्णकलसैः
सूक्तवाक्यैर्द्विजेरितैः। समुद्रः पीतकौशेयवाससी समुपाहरत्॥१३॥ वरुणः स्रजं वैजयंतीं मधुना मत्तषट्पदां॥१४॥
भूषणानि विचित्राणि विश्वकर्मा प्रजापतिः। हारं सरस्वती पद्ममजो नागाश्च कुंडले॥१४॥ ततः कृतस्वस्त्ययनोत्पलस्रजं
नदद्द्विरेफां परिगृह्य पाणिना। चचाल वक्त्रं सुकपोलकुंडलं सव्रीडहासं दधती सुशोभनं॥१५॥ स्तनद्वयं चातिकृशोदरी
समं निरंतरं चंदनकुंकुमोक्षितं। ततस्ततो नूपुरवल्गुशिंजितैर्विसर्पती हेमलतेव सा बभौ॥१६॥ श्रीराम॥

व्यभिचारिणो नित्याः सन्तो गुणा यस्मिन् तन्न प्रत्युविंदत् यत्किंचित् कस्यचिद्दोषमसद्भावदेवाहन्न नमितित्रिभिः मन्युर्निर्जयो नास्ति दु राम
र्वासःप्रभृतिषु गुरुःशुक्रादिषु संगविवर्जितं ज्ञानं नास्ति महत्त्वेपितु ब्रह्मसोमादौ न कामनिर्जयः परतेव्यपाश्रयः परापेक्षाद्वं १७
डादिः सकिमीश्वरः नभृत्स्नेहं दंपरस्तु रामादिषु न मुक्तिकारणं त्यागः शिबिप्रभृतिषु पुंसस्कान्वधीर्यादेर्वीर्यमस्ति अजवेगनिःहातं

नभवतिगुणसंगवर्जितस्तनकादिर्हि द्वितीयस्त्वपरो न हि समाधिनिष्ठत्वात्। चिरायुष्वपि मार्कंडेयादौ शीलं मंगलं नास्ति इंद्रियदम
नशीलत्वात्॥ क्वचित्तदप्यस्ति हिरण्यकशिपुप्रभृतौ आयुषस्तु स्थैर्यं न वेद्यं दुर्ज्ञानं भगवद्विद्वेषेणाकस्मादेव मृत्युसंभवात्। यत्र क्व
चित्स्त्रीरुद्रे मार्कंडेयादिवत् इंद्रियदमनाद्यभावाच्छीलं मंगलं वायुष्यं। पक्षे त्वभयमप्यस्ति न वान्यः पूर्वोक्तः कश्चिद्दोषः। तथापि सोऽप्यमं
गलस्मशानवासाद्यमंगलचेष्टितः। श्रीमुकुंदं लक्ष्मीकृत्याह। कश्चेति कश्चित्सुमंगलः निरवद्यस्तु मां न हि कांक्षते आत्मारामत्वात्।२१

दुर्वासा१ गुरुशुक्रादि२ ब्रह्मसोमादि२ इंद्रादि२

विलोकयंती निरवद्यमात्मनः पदं ध्रुवं चाव्यभिचारिसद्गुणं गंधर्वयक्षासुरसिद्धचारणत्रैविष्टपेयादिषु नान्वविंदत॥१९॥
नूनं तपो यस्य न मन्युनिर्जयो ज्ञानं क्वचित्तच्च न संगवर्जितं॥ कश्चिन्महांस्तस्य न कामनिर्जयः स ईश्वरः किं परतो व्यपाश्रयः॥२०
धर्मः क्वचित्तत्र न भूतसौहृदं त्यागः क्वचित्तत्र न मुक्तिकारणं॥ वीर्यं न पुंसोऽस्त्यजवेगनिःकृतं न हि द्वितीयो गुणसंगवर्जितः॥२१ स्य
क्वचिच्चिरायुर्न हि शीलमंगलं क्वचित्तदप्यस्ति न वेद्यमायुषः। यत्रोभयं कुत्र च सोऽप्यमंगलः सुमंगलः कश्च न कांक्षते हि मां २०
एवं विमृश्याव्यभिचारिसद्गुणैर्वरं निजैकाश्रयतयागुणाश्रयं। वव्रे वरं सर्वगुणैरपेक्षितं रमा मुकुंदं निरपेक्षमीप्सितं॥२२॥ तस्यां
शदेश उशंती नवकंजमालां माद्यन्मधुव्रतवरूथगिरोपघुष्टां। तस्थौ निधाय निकटे तदुरः स्वधाम सव्रीडहासविकसन्नय
नेन याता॥२३॥ तस्याः श्रियस्त्रिजगतो जनको जनन्या वक्षो निवासमकरोत्परमं विभूतेः। श्रीः स्वाः प्रजाः सकरुणेन निरीक्ष

एवं विमृश्य परमां निरपेक्षमपि मुकुंदमेव वव्रे। तत्किं। अव्यभिचारिभिः सद्भिर्धर्मज्ञानादिभिर्गुणैर्निजैकाश्रयतया चानेरपेक्षेण वरं
[illegible] गुणातीतं पावांतरेष्वयमेवार्थः अतएव रमया ईप्सितं किंच सर्वैरणिमादिभिरपेक्षितं इत्यर्थः अयं भावः यद्य
[illegible] पेक्ष्य तथाप्याश्रिता अणिमादिसिद्धीर्यथा नोपेक्षते तथा मपि नोपेक्षेत। तावेतक्वचतत्सेवया [illegible] ता
[illegible] वृत्तवतीति। तदेवाह। तस्यांशदेशे कमनीयां नवकंजमालां निधाय तदनुग्रहं प्रतीक्षमाणा तस्थौ तस्
धा [illegible] मधुव्रताः तेषां वरूथस्य गिरा उपघुष्टां नादिष्टां नादितां। कथंभूता श्रीः सव्रीडहासेन विकसन्नयनं
निकटे [illegible]

१८ [illegible] वक्रः प्रतीक्षमाणा तथा वित्यर्थः भगवानपि त्रैलोक्याभिवृद्धये स्ववक्षस्यस्याः स्थानं ददावित्याह।
[illegible] भवा यस्याः तस्मात्त्रिजगतो जनन्याः श्रियः परमं सुस्थिरं। एधयतत्रवर्द्धयत तल्लिंगैर्विष्णुप्रतिपा
[illegible]॥ ॥वारुणांवरुणदेवत्यं यद्वत्तन्मषीसुराः दीर्घापीवरौ दोर्दंडौ यस्य कंबुग्रीवः शारवनाभि खि

णेन यत्रस्थितेधयतसाधियतौ त्रिलोकान॥२३॥ शंखतूर्यमृदंगाणां वादित्राणां पृथक्स्वनः। देवानुगाणां सस्त्रीणां
नृत्यतां गायताम भूत॥२४॥ ब्रह्मारुद्रांगिरोमुख्याः सर्वे विश्वसृजो विभुं। ईडिरे वितथैर्मंत्रैस्तल्लिंगैः पुष्पवर्षिणः॥२५॥
श्रिया विलोकिता देवाः सप्रजापतयः प्रजाः। शीलादिगुणसंपन्ना लेभिरे निर्वृतिं परां॥२६॥ निःसत्वा लोलुपा राजन्निरुद्योगा
गतत्रपाः। यदा चोपेक्षिता लक्ष्म्या बभूवुर्दैत्यदानवाः॥२७॥ अथासीद्वारुणी देवी कन्या कमललोचना। असुरा जगृहुस्तां वै २८
हरेरनुमतेन ते॥२८॥ अथोदधेर्मथ्यमानात्काश्यपैरमृतार्थिभिः। उदतिष्ठन्महाराज पुरुषः परमाद्भुतः॥२९॥ दीर्घपीव
रदोर्दंडः कंबुग्रीवो ऽरुणेक्षणः। श्यामलस्तरुणः स्रग्वी सर्वाभरणभूषितः॥३०॥ पीतवासा महोरस्कः सुमृष्टमणिकुंडलः॥
द्वि·नि·ल ५ स्निग्धकुंचितकेशांतः सुभगः सिंहविक्रमः॥३१॥ अमृतापूर्णकलसं बिभ्रद्वलयभूषितः। स वै भगवतः साक्षाद्विष्णोरंशां
शसंभवः॥३२॥ धन्वंतरिरिति ख्यात आयुर्वेददृगिज्यभाक्। तमालोक्यासुराः सर्वे कलशं चामृताभृतं लिप्संतः सर्ववस्तु
नि कलसं तरसाहरन्॥ नीयमानेऽसुरैस्तस्मिन्कलशेऽमृतभाजने। विषण्णमनसो देवा हरिं शरणमाययुः॥ इति तद्दैन्य[illegible]
मालोक्य भगवान्भृत्यकामकृत्। मा खिद्यत मिथोऽर्थं वः साधयिष्ये स्वमायया॥३४॥ मिथः कलिरभूत्तेषां तदर्थे तर्षचेतसां
अहं पूर्वमहं पूर्वं न त्वं न त्वमिति प्रभो॥३५॥

त्रिरेखा सुदृढा ग्रीवा यस्य स्निग्धाः कुंचिताः केशानामंतो यस्य इज्यभाक् यज्ञभागभोक्ता॥ अमृतेन आभृतं परिपूर्णं॥ मिथः दैत्यानां राम
परस्परं कलहोत्पादने। योगमायया वोऽर्थं साधयिष्यामि अतो मा खिद्यतेत्याहेति शेषः तदेवाह। मिथ इति। तर्षा कामः तत्युक्ता १८
नि चेतांसि येषां इत्येवं समबलानां कलिरभूत॥३५॥ श्री॥ ॥श्री॥ श्री॥ श्री श्री श्री॥ श्रीरामायनमः श्रीकृष्णजी

दुर्वालानां क्रोशप्रकारमाह। देवा इति द्वाभ्यां। ये देवा तुल्येनायासेन हेतवः साधकाः तुल्यप्रयासो हेतुर्मथनादिभिर्येषामिति वा सत्र
याजने यथा सर्वेषां समं फलं तद्वत्। तथा चश्रुतिः। ऋद्धिकामाः सत्रमासीरन्निति ये यजमानास्त ऋत्विज इति। तद्रूपं वर्णयति पंचभिः प्रे
क्षणीयमुत्पलमिव श्यामं सर्वेष्ववयवेषु सुंदरं समानयोः कर्णयोराभरणे यस्मिन्। सुकपोलं च तदुन्नसं च नाशिकं चाननं यस्मिन्।
सुग्रीवायस्मिन्। कंठस्याभरणं यस्मिन् तत्तच्च। शोभना ग्रीवा येन तत्कंठाभरणं यस्मिन्निति वा सुभुजयोरंगदाभ्यां भूषितं। विरजां
देवाः स्वभागमर्हंति ये तुल्यायासहेतवः। सत्रयाजन इवास्मिन्नेष धर्मः सनातनः॥३९॥ इति स्वान्प्रत्यषेधन्वै दैतेया जात
मत्सराः। दुर्बलाः प्रबलान्राजन्गृहीतकलशान्मुहुः॥४०॥ एतस्मिन्नंतरे विष्णुः सर्वोपायविदीश्वरः। योषिद्रूपमनिर्देश्यं
दधार परमाद्भुतं॥४१॥ प्रेक्षणीयोत्पलश्यामं सर्वावयवसुंदरं। समानकर्णाभरणं सुकपोलोन्नसाननं॥४२॥ नवयौवन
निर्वृत्तस्तनभारकृशोदरं। मुखामोदानुरक्तालिझंकारोद्विग्नलोचनं॥४३॥ बिभ्रत्सुकेशभारेण मालामुत्फुल्लमल्लिकां॥ म
सुग्रीवकंठाभरणं सुभुजांगदभूषितं॥४४॥ विरजांबरसंवीतनितंबद्वीपशोभया। कांच्या प्रविलसद्वल्गुचलच्चरणनू
पुरं॥४५॥ सव्रीडस्मितविक्षिप्तभ्रूविलासावलोकनैः। दैत्ययूथपचेतःसु काममुद्दीपयन्मुहुः॥४६॥ इति श्रीभाग
वते महापुराणे अष्टमस्कंधे अष्टमोध्यायः॥८॥ श्रीशुक उवाच। तेन्योन्यतोसुराः पात्रं हरंतस्त्यक्तसौहृदाः। क्षिपंतो द म
स्युधर्माणः आयांतीं ददृशुः स्त्रियं॥१॥ अहो रूपमहो धामअहो अस्या नवं वयः। इति ते तामभिद्रुत्य पप्रच्छुर्जातहृच्छयाः
॥२॥ का त्वं कंजपलाशाक्षि कुतो वा किं चिकीर्षसि। कस्यासि वद वामोरु मथ्नंतीव मनांसि नः॥ न वयं त्वामरैर्दैत्यैः सिद्धगंधर्वचारणैः
श्री
[illegible] द्वीपः विशालत्वात्। तत्र शोभया कांच्याः प्रकर्षेण विलसद्वल्गु यथा भवत्येवं च लतोश्चरणयोर्नूपुरे यस्मिन्
[illegible] यायाभूः तस्या विलासेन सह यान्यवलोकितानि तैः दैत्ययूथपानां चेतःसु मुहुः काममुद्दीपयन्। इत्य
[illegible] दैत्यैर्दितिरमृतभाजने। तद्वचनेन देवेभ्यो दत्तं दत्तं तये यते॥१॥ अहो रूपं सौंदर्यं धाम द्युतिः इति

भा०८ ...ःन ॐ॥ वहो नयंती वा कस्यासीत्यनुक्रमस्माभिः यत्त्वं न केनचित् स्पृष्टपूर्वेत्याहुः नेति। त्वं अमरादिभि
२९ र... प्यधिनु जानीम एव। अस्माभिस्त्वद्दर्शनं त्वीश्वरेणैव संपादितमित्याहुः नूनामिति॥५॥ सर्वेंद्रियाणां
द... सघृणेन किं प्रेषितासि किं वा यदृच्छयैवागतासि नैवं नूनं प्रेषितैवेत्यर्थः। भेदो विग्रहो यथा न भवेत्तथा सं
नास्पृष्टपूर्वां जानीमो लोकेशैश्च कुतो नृभिः॥४॥ नूनं त्वं विधिना सुभ्रु प्रेषितासि शरीरिणां। सर्वेंद्रियमनःप्रीतिं विधा
तुं सघृणेन किं॥५॥ सा त्वं नः स्पर्द्धमानानामेकवस्तुनि मानिनि। ज्ञातीनां बद्धवैराणां शं विधत्स्व सुमध्यमे॥६॥ वयं कश्य
पदायादा भ्रातरः कृतपौरुषाः। विभजस्व यथान्यायं नैव भेदो यथा भवेत्॥७॥ इत्युपामंत्रितो दैत्यैर्मायायोषिद्वपुर्हरिः। प्रहस्य त
रुचिरापांगैर्निरीक्षन्निदमब्रवीत्॥८॥ श्रीभगवानुवाच॥ कथं कश्यपदायादाः पुंश्चल्यां मयि संगताः। विश्वासं पंडितो
जातु कामिनीषु न याति हि॥९॥ शालावृकाणां स्त्रीणां च स्वैरिणीनां सुरद्विषः। सख्यान्याहुरनित्यानि नूत्नं नूत्नं विचिन्वतां॥१०॥ ह
श्रीशुक उवाच॥ इति ते क्ष्वेलितैस्तस्या आश्वस्तमनसोऽसुराः। जहसुर्भावगंभीरं ददुश्चामृतभाजनं॥११॥ ततो गृहीत्वामृतभा
जनं हरिर्बभाष ईषत्स्मितशोभया गिरा। यद्यभ्युपेतं क्व च साध्वसाधु वा। कृतं मया वो विभजे सुधामिमां॥१२॥ इत्यभिव्याहृतं तस्या
आकर्ण्यासुरपुंगवाः। अप्रमाणविदस्तस्याः तत्तथेत्यन्वमंसत॥१३॥ अथोपोष्य कृतस्नाना हुत्वा च हविषानलं। दत्त्वा गो
विप्रभूतेभ्यः कृतस्वस्त्ययना द्विजैः॥१४॥ यथोपयोषं वासांसि परिधायाहतानि ते। कुशेषु प्राविशन्सर्वे प्रागग्रेष्वभिभूषिताः
गताश्वस्तास्ते सुरद्विषः भावेन केनाप्यभिप्रायेन गंभीरं यथा भवत्येवं जहसुः॥११॥ ईषत्स्मितेन शोभा यस्याः तया मया कृतं साध्व वा
असाधु वा यदभ्युपेतमंगीकुरुत तर्हि विभजे। असुरपुंगवाः दैत्यश्रेष्ठाः प्रमाणमियत्तां भवज्ञानं तः। यथोपयोषं यथाप्रीति अहतस्य
लदशा। अहं तंत्रनिर्मुक्तं वासः स्वयंभुवः शस्तं तन्मांगलिकेषु तावन्मात्रेण सर्वदा प्रागग्रेषु कुशेषु विविशुः धूपैः आमोदितायां सुर १९
भीकृतायां। अथ तस्यां शालायां हे नरेंद्र सा कलशपाणिर्विवेश। कथंभूता मतिविह्वला कनिष्टं करस्य करभो बहिः करभसदृशौ सुवृत्तौ ऊरू

यस्याः उशात्कमनीयं दुकूलं यस्मिन् तेन श्रोणीतटेन विलासशया श्रोणिपालसामंदागतिर्यस्याः। पाणौ तेरेकरभसदृशयोरूर्वोर्लस
न्दुकूलं यस्याः सा चासौ श्रोणीतटेन अलसगतिश्च मदेन विकले अक्षिणी यस्याः तां। श्रियः सखीं संवीक्ष्य देवासुराः संमुमुहुः कथंभू
तां कनकमये कुंडले यस्याः सा चासौ चारवः कर्णादयो यस्याः सा च विगलिता विस्रस्ताः स्तनपट्टिका याः अंते यस्याः तां ॥१८॥

स १

शुभ्रासनेषूपविष्टेषु सुरेषु दितिजेषु च। धूपामोदितशालायां जुष्टायां माल्यदीपकैः ॥१६॥ तस्यां नरेंद्र करभोरुलसद्दुकूलश्रो
णीभरालसगतिर्मदविह्वलाक्षी। सा कूजती कनकनूपुरसिंजितेन कुंभस्तनी कलशपाणिरथाविवेश ॥१७॥ तां श्रीसखीं कनक
कुंडलचारुकर्णनासाकपोलवदनां परदेवताख्यां। संवीक्ष्य संमुमुहुः स्मितवीक्षणेन देवासुरा विगलितस्तनपट्टिकां
तां ॥१८॥ असुराणां सुधादानं सर्पाणामिव दुर्नयं। मत्वा जातिनृशंसानां न तां व्यभजदच्युतः ॥१९॥ कल्पयित्वा पृथक् पंक्तीः
उभयेषां जगत्पतिः। तांश्चोपवेशयामास स्वेषु स्वेषु च पंक्तिषु ॥२०॥ दैत्यान्गृहीतकलशो वंचयन्नुपसंचरैः। दूरस्थान्पा
ययामास जरामृत्युहरां सुधां ॥२१॥ ते पालयंतः समयमसुराः स्वकृतं नृप। तूष्णीमासन्कृतस्नेहाः स्त्रीविवादजुगुप्सया ॥२२
तस्यां कृतातिप्रणयाः प्रणयापायकातराः। बहुमानेन चाबद्धा नोचुः किंचन विप्रियं ॥२३॥ देवलिंगप्रतिच्छन्नः स्वर्भानुर्देवसंस
दि प्रविष्टः सोममपिबच्चंद्रार्काभ्यां च सूचितः ॥२४॥ चक्रेण क्षुरधारेण जहार पिबतः शिरः। हरिस्तस्य कबंधस्तु सुधयाप्लावितोऽपतत्
॥२५॥

केतुस्तु छायाग्रह
एव न तु कबंधस्वरूप इ
त्यभिप्राय १

[illegible] कृतवान् तदा हविर्भिः। असुराणां सुधादानं सर्पाणां क्षीरदानमिव दुर्नयं अन्याय्यं मत्वा तां सुधां तेभ्यो न व्यभजन्
[illegible] साधु वा सर्वमनुमतमेव अतो मद्भक्तान् देवानेव सुधां पाययिष्यामि। किंच तैर्यथान्यायविभजस्वेत्युक्तं न चेत्तेभ्यो
[illegible] तेभ्यः सुधां न दास्यामीति। पंक्तीः पृथग्विविक्ताः कल्पयित्वा विधाम तास्तु पंक्तिषु स्वेषु स्वेषु तत्सजातीयेषु तो
[illegible] एवोपवेशयामास उपसंचरैर्बहुमानप्रियवाक्यादिना आनतिक्रम्यातिक्रम्य गमनैर्दूरस्थानपि देवान्। त

[illegible] याहृतः अतिप्रणयोयैस्तेप्रणयापायेनकातराः भीताः एतेताः स्त्रियः पूर्वंकिंचित्प्रियं [illegible] मित्यादिवक्रुमानेनचावद्यातियंत्रिताः समयपालनादिभिः षञ्जिरेते कारणेनस्त्रियंकिंचिदपिनोचुः किंतु
[illegible] वंशार्कयोर्मध्ये प्रविष्टः सोमममृतमपीबत्तद्धरिस्तस्यशिरोजहार। अत्रापितः असंस्पृष्टः अहंस्वादियहत्वाधिकारित्वं २७
[illegible] फलतितन्नान्येषामित्येवमाख्यानतात्पर्यमाह। एवमिति। समादेशादयोयेषां। हेतुर्मंदराद्रिः अर्थः समुद्रोत्थितं वी
रुधादिभिः विविधः कल्पः फले केषांचिन्नतेफलवैषम्यं वंतोवमूत्तुरित्यर्थः तदेवाह। तेषुयस्यपादपंकजरजः आश्रयणादेवात्रामृतफ
लिरत्वमरतांनीतमजोग्रहमवीक्ष्यत। यत्कपवर्णिवंशार्कावभिधावतिवेरथीः ॥२६॥ पीतप्रायेऽमृते देवैर्भगवान्लोकभा
वनः पश्यतामसुरेंद्राणां स्वंरूपंजगृहे हरिः ॥२७॥ एवंसुरासुरगणाः समदेशकालहेत्वर्थकर्ममतयोऽपि फले विकल्पाः ॥
तत्रामृतंसुरगणाः फलमंजसापुर्यत्पादपंकजरजः आश्रयणान्नदैत्याः ॥ यद्युज्यतेऽसुवसुकर्ममनोवचोभिर्देहात्मजादि
षुनृभिस्तदसत्पृथक्त्वात् तैरेवसद्भवतियत्क्रियतेऽपृथक्त्वात्सर्वस्यतद्भवतिमूलनिषेचनंयत् ॥२९॥ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेऽष्टमस्कंधेऽमृतपानेनवमोऽध्यायः ॥९॥ ॥श्रीशुकउवाच॥ इतिदानवदैतेयानाविंदन्नमृतंनृप। युक्ताः कर्मणिय
त्ताश्चवासुदेवपराङ्मुखाः ॥१॥ साधयित्वामृतंराजन्पाययित्वास्वकान्सुरान्। पश्यतांसर्वभूतानांययौगरुडवाहनः ॥२॥

[illegible]

लंमासुरस एवमेव इत्यर्थः यन्नदोऽनित्यसंबंधात्। तदेवोपपादयति ॥२९॥ यदिति। असुःप्राणाः वसुधनं प्राणादितिः। देहात्मजादिषु
युज्यते देहाद्यर्थं यत्क्रियत इत्यर्थः तदसत्तव्यर्थं भवति कुतः पृथक्त्वात् नेदाश्रयत्वात्। शाखानिषेचनवत्। तैरेवप्राणादिभिरीश्वरोद्देशेन
यत्क्रियते तत्सत्महाफलं भवति। अपृथक्त्वात् ईश्वरस्यसर्वत्रानुगतत्वात्। तत्रदृष्टांतः यत्तरोर्मूलनिषेचनं तद्यथासर्वस्यस्कंधशाखादे राम
रपिभवति। यद्वाअप्रलोपपंचम्येवपृथक्त्वपर्यालोच्यमेमेदृष्ट्यादेहाद्युद्देशेनयत्क्रियतेतदसत्। अपृथक्त्वंपर्यालोच्येश्वरदृष्ट्यातैरेवय २०
त्क्रियतेतत्सत्तद्भवतीतिशेषसमानं॥ अष्टमेनवमः दशमेमत्सराद्देत्याः रब्धेतुमृधेत्वरैः दैत्यमायाविप्रलेषुदेवेष्वाविर्बभौहरिः॥ ८८

तदेव ममृतावाप्तिर्नो भक्ता नामी मीरितं। भक्ष मत्सरतः प्राणाहनिः पुनरुदीर्यते २ रणः संग्रामः तदन्वतः समुद्रस्यरोधसितीरेव
भूव। अन्योन्यं समासाद्य निघ्नुः चित्रध्वजपटादिभिश्च वीराणां मालाभिश्चरातिभिर्द्देवदानववीराणां ध्वजिनी यादसां मालाभिः साग

रमपश्यन्नं परामृष्टिं दृष्ट्वा ते दितिनंदनाः॥ अमृष्यमाणा उत्पेतुर्देवान् प्रत्युद्यतायुधाः॥३॥ ततः सुरगणाः सर्वे सुधयापीत
पेधितः प्रतिसंयुयुधुः शस्त्रैर्नारायणपरायणाः॥४॥ तत्र देवासुरो नाम रणः परमदारुणः रोधस्युदन्वतो राजंस्तुमलो रो न २
महर्षणः॥५॥ तत्रान्योन्यं सपत्नास्ते संरब्धमनसो रणे॥ समासाद्यासिभिर्बाणैर्निजघ्नुर्विविधायुधैः॥६॥ शंखतूर्यमृदं
गानां भेरीणां तुमलोभवत्। हस्त्यश्वरथपत्तीनां नदतां निःस्वनोभवत्॥७॥ रथिनो रथिभिस्तत्र पत्तिभिः सह पत्तयः। हया हये
भिश्चाश्वेभैः सममसज्जंत संयुगे॥८॥ उष्ट्रैः केचिदिभैः केचिदपरे युयुधुः खरैः॥ केचिद्गौरमृगैरिक्षैर्द्वीपिभिर्हरिभिर्भटाः॥९॥ गृध्रैः कंकै चि ५
र्बकैरन्ये श्येनभासैस्तिमिंगिलैः। शरभैर्महिषैः खड्गैर्गोवृषैर्गवयारुणैः॥१०॥ शिवाभिराखुभिः केचित्कृकलासैः शशैर्नरैः॥ बस्तै
रेके कृष्णसारैर्हंसैरन्ये च सूकरैः॥११॥ अन्ये जलस्थलखगैः सत्त्वैर्विकृतविग्रहैः। सेनयोरुभयो राजन्विविशुस्तेऽग्रतोऽग्रतः
॥१२॥ चित्रध्वजपटै राजन्नातपत्रैः शितामलैः। महाधनैर्वज्रदंडैर्व्यजनैर्बर्हिचामरैः॥१३॥ वातोद्धूतोत्तरोष्णीषैरर्चिर्भिश्च
र्मभूषणैः। स्फुरद्भिर्विशदैः शस्त्रैः सुतरां सूर्यरश्मिभिः॥१४॥ देवदानववीराणां ध्वजिन्यौ पांडुनंदन। रेजतुर्वीरमालाभिर्यादसामि
व सागरौ॥१५॥ वैरोचनो बलिः संख्ये सोसुराणां चमूपतिः। यानं वैहायसं नाम कामगं मयनिर्मितं॥१६॥ सर्वसांग्रामिकोपेतं सर्वाश्चर्य २
म[...]निर्देश्यमपमानमदर्शनं॥१७॥ आस्थितस्तद्विमानाग्र्यं सर्वानीकाधिपैर्वृतः। वालव्यजनछत्राग्र्यैरेजे चंद्र इवोदये॥१८ जे २

[...]तेः [...]भिरिति वा॥ शिते रमले रातपत्रैश्च वालैश्च मरैः व्यजनैः वातोनोद्धूतैरुत्तरयैः उष्णीषैश्च सूर्यरश्मिभिः सु
[...]करैर्द्धिः॥१५॥ [...]पतिः सेनानियां नमास्थितः उदयेन उदयगिरिशिखरे स्थितश्चंद्र इव विरेजे इति त्रयाणामन्वयः॥ अव

न॰ स्कं॰ ८ त्रिपश्च लशानि यतिखित्रिति [illegible] शब्दं । नानावाहननारीनिवेषांते देवा असुराश्च मिथो युयुधुः द्वंद्वान्येवाह युयुधेतिं त्रिभिः । अ
२१ स्मिन् [illegible] स्तूयेदिवपवशतेनवलिसुतैः वाणो जेष्ठो येषां तैः निशुंभशुंभाभ्यां देवी । अरोहंती त्यारोहाः तैः सहिता अने
[illegible] न अन्याः प्रतयोसुराः । नमुचिः शंवरो वाणो विप्रचित्तिरयोमुखः ॥ १९ ॥ द्विमूर्द्धा कालनाभोथ प्रहेतिर्हेति
रिल्वलः शकुनिर्भूतसंतापो वज्रदंष्ट्रो विरोचनः ॥ २० ॥ हयग्रीवः शंकुशिराः कपिलो मेघदुंदुभिः । तारकश्चक्रदृक् शुंभो नि
शुंभो जंभ उत्कलः ॥ २१ ॥ अरिष्टोरिष्टनेमिश्च मयश्च त्रिपुराधिपः । अन्ये पौलोमकालेया निवातकवचादयः ॥ २२ ॥ अलब्धभागाः
सोमस्य केवलं क्लेशभागिनः सर्व एते रणमुखे वहुसो निर्जितामराः ॥ २३ ॥ सिंहनादं विमुंचंतः शंखान्दध्मुर्महास्वनान्दृष्ट्वा
सपत्नानुत्सिक्तान्वलभित्कुपितो भृशं ॥ २४ ॥ ऐरावतं दिक्करिणमारूढः शुशुभे स्वराट् । यथा स्रवत्प्रस्रवणमुदयाद्रिमहर्पतिः
२५ ॥ तस्यासन्सर्वतो देवा नानावाहध्वजायुधाः । लोकपालाः सह गणैर्वाय्वग्निवरुणादयः ॥ २६ ॥ तेन्योन्यमभिसंसृत्य क्षिपंतो मर्मभि
विशंतो ५ र्मिथः । आह्वयंतोग्रे युयुधुर्द्वंद्वयोधिनः ॥ २७ ॥ युयोध वलिरिंद्रेण तारकेण गुहोस्यत । वरुणो हेतिनायुध्यन्मित्रो राजन्प्रहेति
ना ॥ २८ ॥ यमस्तु कालनाभेन विश्वकर्मा मयेन वै । शंवरो युयुधे त्वष्ट्रा सवित्रा तु विरोचनः ॥ २९ ॥ अपराजितेन नमुचिरश्वि
नौ वृषपर्वणा । सूर्यो वलिसुतैर्देवो वाणज्येष्ठैः शतेन च ॥ ३० ॥ राहुणा च तथा सोमः पुलोम्ना युयुधेनिलः । निशुंभशुंभयोर्देवी
२२ भद्रकाली तरस्विनी ॥ ३१ ॥ वृषाकपिस्तु जंभेन महिषेण विभावसुः । इल्वलः सह वातापिर्ब्रह्मपुत्रैररिंदमः ॥ ३२ ॥ कामदेवेन दुर्म
र्षं उत्कलो मातृभिः सह । बृहस्पतिश्चोशनसा नरकेण शनैश्चरः ॥ ३३ ॥ मरुतो निवातकवचैः कालेयैर्वसवोमराः । विश्वेदेवास्तु २१
चर्वाहाः [illegible] केवलगजादयः उक्ताः कथंभूतानि हन्तावाक्तादयो येषां छिन्नानि ध्वजादीनि येषां देवादीनां यदा घातेस्तथा रथांगैश्च चूर्णि २१
तादयो धनाइणाम्रे मेरुस्थितो रेणुर्दिशः खं द्युमणिं च सूर्यं च च्छादयंस्ते देवखादेन्य वर्तता [illegible] भूतास्तस्य रुक्मकृतिभिः रुक्मशरणोः

निस्त्रिंशानलैः परिघैः समुद्गरैः सभिंडिपालैश्च शिरांसि चिच्छिदुः ॥३६ गजास्तुरंगाः सरथाः पदातयः शारो
हयाहा विविधाः विखंडिताः २

परिप्लुतान् शिक्षात । यद्वा परिप्लवनाद्धेतोः न्यवर्तन्त । भाविकाः रक्तधाराणां तत्पर्यंतमुच्छलनादित्यर्थः अथ मम त्रेयातरेणो विशेषणं । ३श
शिरोभिर्महाभुजेश्वकश्मतदृशैः कतमिश्च समारणाभूः प्रकर्षेण स्तनासतो विभो । कथं भूतैः शिरोभिः उद्धृतानि उत्पतितानि किरीटानि कुंडलानि च
पोलो मैरुद्राः को ध्वशैरिह ॥३७॥ तएव मार्जावसुराः सुरैर्ज्ञाइंद्वेन संहृत्य वध्यमानाः अन्योन्यमासाद्य निजघ्नुरोजसाजि
गीषवन्तीज्ञायाराशितोमरैः ॥ भुशुंडिभिश्चक्रगदर्ष्टिपट्टिशैः शक्त्युल्मुकैः प्रासपरश्वधैरपि ॥ निक्षन्नवाहुरुशिरोधरांङ्घ्रयः
छिन्नध्वजेष्वासतनुत्रभूषणाः ॥३६॥ तेषां पदाघातरथांगचूर्णितादायोधनादुल्वण उत्थितस्तदा रेणुर्दिशः खं द्युमणिं च छादर
वतत्स्ववर्तता सकृत्स्नातिभिः परिप्लुतान् ॥३७॥ शिरोभिरुद्धतकिरीटकुंडलैः संरंभदृग्भिः परिदष्टदच्छदैः महाभुजैः साभरणैः
सहायुधैः साप्रासृताः करभोरुभिर्विभो ॥३८॥ कवंधास्तत्र चोत्पेतुः पतितः स्वशिरोक्षिभिः उद्यतायुधदोर्दंडैराधावंतो भटान्मृधे
मि ६ ३९॥ बलिर्महेंद्रं दशभिस्त्रिभिरैरावतं शरैः ॥ चतुर्भिश्चतुरो वाहानेकेनारोहमार्छयत् ॥४०॥ सतानापततः शक्रस्तावद्भिः शीघ्र
विक्रमः ॥ चिच्छेद निशितैर्भल्लैरसंप्राप्तान् हसन्निव ॥४१॥ तस्य कर्मोत्तमं वीक्ष्य दुर्मर्षः शक्तिमाददे ॥ तां ज्वलंतीं महोल्कामिवाह
स्तस्थामच्छिनद्धरिः ॥४२॥ ततः शूलं ततः प्रासं ततस्तोमरमृष्टयः । यद्यच्छस्त्रं समादद्यात्सर्वं तदच्छिनद्विभुः ॥४३॥ ससर्जाथासुरी
मायामंतर्द्धानगतोऽसुरः । ततः प्रादुरभूच्छैलः सुरानीकोपरि प्रभो ॥४४॥ ततो विपेतुस्तरवो दह्यमाना दवाग्निना । शिलाः सटंक
शिखराश्चूर्णयन्त्यो द्विषद्बलं ॥४५॥ महोरगाः समुत्पेतुर्दंदशूकाः सवृश्चिकाः । सिंहव्याघ्रवराहाश्च मर्दयंतो महागजाः ॥४६॥ जा
[illegible] तशः शूलहस्ता विवाससः । छिंधि भिंधीति वादिन्यस्तथा रक्षोगणाः प्रभो ॥४७॥ ततो महाघना व्योम्नि गंभीरपरुषस्वनाः
[illegible] हासंतत्सुदार्उष्टोपेषुतैः पतितानि यानि स्वशिरांसि तत्रत्यैरभिज्ञितैः पश्यंतस्त्यर्थः उद्यतान्यायु
धानि [illegible] पादरसकान् । आरोह गजयंतारं चार्द्धतः विख्याधेड्डर्मर्षनसहनो बलिः टंकवन्तीस्त्यणाग्रेः

सि... [illegible] ...ङ्गारान्मुमुचु रित्यनुषंगः अधात् आर्षः अधाक्षीरित्यर्थः ॥४७॥ उद्भूते स्तरंगैरावर्त्तैश्चभीष

ना०श्री ... [illegible] ...यत्र यद्यातदा तेभ्रमतिः मत् अष्टौ आयुधयुक्ता वाहवो यस्य श्रीश्चकौस्तुभ नेश्च नश्चा र्चिताकिरीटकुं

२२ अंगारान्मुमुचुर्वातैराहतास्तत्र पावकः ॥४७॥ सृष्टो दैत्येन सुमहान्वह्निः श्वसनसारथिः सांवर्त्तक इवात्युग्रो विबुध
ध्वजिनीमधाक्षु ॥४८॥ ततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः प्रत्यदृश्यत । प्रचंडवातैरुद्धततरंगावर्त्तभीषणः ॥४९॥ एवं दैत्यैर्महा
मायैरलक्ष्यगतिभीषणैः सृज्यमानासु मायासु विषेदुः सुरसैनिकाः ॥५०॥ न तत्प्रतिविधिं यत्र विद्मुरिंद्रादयो नृप । ध्यातः
प्रादुरभूत्तत्र भगवान्विश्वभावनः ॥५१॥ ततः सुपर्णांशकृतांघ्रिपल्लवः पिशंगवासा नवकंजलोचनः । अदृश्यताष्टायु
धबाहुरुल्लसच्छ्रीकौस्तुभानर्घ्यकिरीटकुंडलः ॥५२॥ तस्मिन्प्रविष्टेऽसुरकूटकर्मजा माया विनेशुर्महिना महीयसः । स्व
प्नो यथा हि प्रतिबोध आगते हरिस्मृतिः सर्वविपद्विमोक्षणं ॥५३॥ दृष्ट्वा मृधे गरुडवाहमिभारिवाह आविध्य शूलम
हिणोदथ कालनेमिः । तल्लीलया गरुडमूर्ध्नि पतद्गृहीत्वा तेनाहनन्नृप सवाहमरिं त्र्यधीशः ॥५४॥ माली सुमाल्यतिबलौ न
तू युधि पेततुर्यच्चक्रेण कृत्तशिरसावथ माल्यवांस्तं । आहत्य तिग्मगदयाहनदंडजेंद्रं तावच्छिरोच्छिनदरेर्नदतोऽरि
णाद्यः ॥५५॥ इति श्रीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कंधे दशमोऽध्यायः ॥१०॥ श्रीशुक उवाच । अथो सुराः प्रत्युपलब्धचे ध२
तसः परस्य पुंसः परयानुकंपया ॥ जघ्नुर्भृशं शक्रसमीरणादयस्तांस्तान्रणे यैरभिसंहिताः पुरा ॥१॥ ॥ श्री ॥ श्री ॥ ॥ राम

उले च । उल्लसंति श्रीकौस्तुभादीनि यस्मिन् । असुराणां कूटकर्मजा दिव्यप्रयोगः तस्माज्जाताः महिना महिम्ना हरेः स्मृतिरेव सर्वासां विपदां २२
विमोक्षणरूपा किमुत हरेः प्रवेश इत्यर्थः इभारिवाहः सिंहवाहः अहिणोत् विक्षेपः लीलयैव तद्गृहीत्वा अहनत् । अहन् । हे नृप य
स्य चक्रेण कृत्तशिरसौ पेततुः तत्तया कृतमपि आहत्य संघस्य । अंडजेंद्रं गरुडमहनत् । तं हंतुं गदामित्यर्थः अथो हरिः । अष्टमे दशमः ॥

एकादशे तु देवेषु दैत्यघाति पुनारदः । देवान्वारयत् शुक्रो मृतान्दैत्याननजीवयत् ॥२॥ ।उदयच्छत् उन्नितवान् निबद्धान्यक्षीणि येषां तान्बा-
लान्जित्वा नटः कपटद्यूते यथा तेषां धनं हरति । तथा हे मूढ मायेशान् अस्मान्जेतुमिच्छसि । मत्प्रभावं प्रपश्येत्याह । आरुरुक्षन्ति आरो-
ढुमिच्छन्ति ये च उत्सिसृप्सन्ति उल्लंघयितुमिच्छन्ति मोक्षमिच्छन्तीत्यर्थः । अधो विधुनोमि पातयामि कालरशनं कालयंत्रितं ॥ अतो न हृष्यन्ति

॥ विरोचनायं संरब्धो भगवान्पाकशासनः । उदयच्छद्यदा वज्रं प्रजा हा हेति चुक्रुशुः ॥३॥ वज्रपाणिस्तमाहेदं तिरस्कृत्य पुरः
स्थितं । मनस्विनं सुसंपन्नं विचरंतं महामृधे ॥ नटवन्मूढ मायाभिर्मायेशान्नो जिगीषसि । जित्वा बालान्निबद्धाक्षान्नटो हरति
तद्धनं ॥४॥ आरुरुक्षंति मायाभिरुत्सिसृप्संति ये दिवं । तान्दस्यून्विधुनोम्यज्ञान्पूर्वस्माच्च पदादधः ॥५॥ सोहं दुर्मायिनस्तेद्य वज्रेण
शतपर्वणा । शिरो हरिष्ये मंदात्मन्घटस्व ज्ञातिभिः सह ॥६॥ बलिरुवाच ॥ संग्रामे वर्त्तमानानां कालचोदितकर्म्मणां । कीर्त्तिर्ज-
योजयो मृत्युः सर्वेषां स्युरनुक्रमात् ॥७॥ तदिमं कालरशनं जनाः पश्यंति सूरयः । न हृष्यंति न शोचंति तत्र यूयमपंडिताः ॥८॥ न
वयं मन्यमानानामात्मानं तत्र साधनं । गिरो वः साधुशोच्यानां गृह्णीमो मर्मताडनाः ॥९॥ श्रीशुक उवाच । इत्याक्षिप्य विभुं वीरो
नाराचैर्वीरमर्दनः । आकर्णपूर्णैरहनदाक्षेपैराह तं पुनः ॥१०॥ एवं निराकृतो देवो वैरिणा तथ्यवादिना । नामृष्यत्तदधिक्षेपं तोत्रा-
हत इव द्विपः ॥११॥ प्राहरत्कुलिशं तस्मा अमोघं परमर्दनः । सयानो न्यपतद्भूमौ छिन्नपक्ष इवाचलः ॥१२॥ सखायं पतितं दृष्ट्वा जं-
भो बलिसखः सुहृत् । अभ्ययात्सौहृदं सख्युर्हतस्यापि समाचरन् ॥१३॥ स सिंहवाह आसाद्य गदामुद्यम्य रंहसा । जत्रावताडयच्छ-
क्रं [illegible] बलः ॥१४॥ गदाप्रहारव्यथितो भृशं विह्वलितो गजः । जानुभ्यां धरणीं स्पृष्ट्वा कश्मलं परमं ययौ ॥१५॥ श्री ॥

[illegible] विपुणां । तत्र कीर्त्तिजयादौ आत्मानं साधनं मन्यमानानां वो गिरो न गृह्णीमः मर्मसु ताडनं याभिस्ताः
[illegible] विमानसहितः नमुचिर्बलः पाकस्येति । त्रयस्त्राजग्मुः त्रयाणां पृथग्विक्रमानाह । हरी

...॥ हर्यश्व ... शरैः प्राहत्य इंद्रं विद्धा प्रावृट्कालीन मेघास्त्यर्यमिव ॥ २४ ॥ वणिकाथाः वणिजः भि
४४ ... श्रीतेः ष्टतः ॥ आनीतो दिव्यमुक्तज्य रथमारुरुहे विभुः ॥ २६ ॥ तस्य तत्र जयन् कर्म जंभु दानवस मा॰लं॰ ४२
...तां तनुस्मयमानो हननमृधे ॥ २७ ॥ सिंहेह जंभं दुर्मर्षो मातलिं मातलिः ॥ इंद्रो जंभस्य संक्रुद्धो वज्रेणादहच्छि
रः ॥ २८ ॥ जंभं श्रुत्वा हतं तस्य ज्ञातयो नारदस्तदृषेः । नमुचिश्च बलः पाकस्तत्रापेतुस्त्वरान्विताः ॥ २९ ॥ वचोभिः परुषैरि
द्रमर्दयंतो मर्मसु ॥ शरैरवाकिरन्मेघा धाराभिरिव पर्वतं ॥ ३० ॥ हरीन्दशशतान्याजौ हर्यश्वस्य बलः शरैः । तावद्भिरर्दया
मास युगपल्लघुहस्तवान् ॥ ३१ ॥ शताभ्यां मातलिं पाको रथं सावयवं पृथक् । सकृत्संधानमोक्षेण तदद्भुतमभूद्रणे ॥ ३२ ॥ नमुचिः
पंचदशभिः स्वर्णपुंखैर्महेषुभिः । आहत्य व्यनदत्संख्ये सतोयइव तोयदः ॥ ३३ ॥ सर्वतः शरकूटेन शक्रं सरथं सारथिं । छाद
यामासुरसुराः प्रावृट्सूर्यमिवांबुदाः ॥ ३४ ॥ अलक्षयंतस्तमतीव विह्वलाः विचुक्रुशुर्देवगणाः सहानुगाः । अनायकाः
शत्रुबलेन निर्जिता वणिक्पथा भिन्ननवा यथार्णवे ॥ ३५ ॥ ततस्तुराषाडिषुबद्धपंजराद्विनिर्गतः साश्वरथध्वजाग्रणीः ।
बभौ दिशः खं पृथिवीं च रोचयन्स्वतेजसा सूर्य इव क्षपात्यये ॥ ३६ ॥ निरीक्ष्य पृतनां देवः परैरभ्यर्दितां रणे । उदयच्छद्रिपुं हंतुं व
ज्रं वज्रधरो रुषा ॥ ३७ ॥ स तेनैवाष्टधारेण शिरसी बलपाकयोः । ज्ञातीनां पश्यतां राजन् जहार जनयन् भयं ॥ ३८ ॥ नमुचिस्तद्वधं दृष्ट्वा
शोकामर्षान्वितः स्वयं । जिघांसुरिंद्रं नृपते चकार परमोद्यमं । अश्मसारमयं शूलं घंटावद्धेमभूषणं । प्रगृह्याभ्यद्रवत्क्रुद्धो ह राम
ति तोसीँ वितर्जयन् ॥ ३९ ॥ प्राहिणोद्देवराजाय निनदन्मृगराडिव । तदापतद्गगनतले महाजवं विचिच्छिदे हरिरिषुभिः सहस्रधा । ४२
तमाहनन्नृप कुलिशेन कंधरे रुषान्वितस्त्रिदशपतिः शिरो हरन् ॥ ४० ॥ न तस्य हि त्वचमपि वज्र ऊर्जितो विभूयः सुरपतिनौजसेरितः
न्नानोर्यथांते भिन्ननाव स्वर्थः । तुराषाडिंद्रः अश्वादिसहितो विनिर्गतः सारथिः शोकामर्षाभ्यां युक्तः यः रुषा क्रोधेन चितः घंटावान् घंटाभिर्युक्तं ।

अतिवीर्यस्त्वमभिनदितितयातपत्रैःपक्षैःसारमयंवीर्याधिकंत्वाष्ट्रंतपएवत्वष्टुःसयेनवज्रेणमयाविपाटितःदंडंलकुटंतुलंब्रह्म
तेजोदधीचेःसामर्थ्यं॥३६॥ ।आर्द्रेणशुष्केणाश्मनाचमृत्युर्नैवेति।उभयात्मत्वमेवाह।नशुष्केणनार्द्रेणफेनेनातथाचक्रइति।अपां

तदद्भुतंपरमतिवीर्यवृत्रभित्तिरस्कृतोनमुचिशिरोधरत्वचा॥३९॥तस्मादिंद्रोबिभेच्छत्रोर्वज्रःप्रतिहतोयतः।किमिदंदैवयो
गेनभूतंलोकविमोहनं॥४०॥येनमेपूर्वमद्रीणांपक्षच्छेदःप्रजात्यये।कृतोनिविशतांभारैःपतत्रैःपततांभुवि॥४१॥तपःसा २८
रमयंत्वाष्ट्रंवृत्रोयेनविपाटितः।अन्येचापिबलोपेताःसर्वास्त्रैरक्षतत्वचः॥४२॥सोयंप्रतिहतोवज्रोमयामुक्तोऽसुरेऽल्पके।ना
हंतदाददेदंडंब्रह्मतेजोप्यकारणं॥४३॥इतिशक्रंविषीदंतमाहवागशरीरिणी॥नायंशुष्कैरथोनार्द्रैर्वधमर्हतिदानवः॥
वा५ ४४मयास्मैयद्वरोदत्तोमृत्युर्नैवार्द्रशुष्कयोः।अतोन्यश्चिंतनीयस्तेउपायोमघवन्रिपोः॥४५॥तांदैवींगिरमाकर्ण्यमघवान्सुस
माहितः॥ध्यायन्फेनमथापश्यदुपायमुभयात्मकं॥४६॥नशुष्केणनचार्द्रेणजहारनमुचेःशिरः।तंतुष्टुवुर्मुनिगणामा
ल्यैश्चावाकिरन्विभुं॥४७॥गंधर्वमुख्यौजगतुर्विश्वावसुपरावसू।देवदुंदुभयोनेदुर्नर्तक्योननृतुर्मुदा॥४८॥अन्येप्येवंप्रति
६ द्वंद्वान्वाय्वग्निवरुणादयः।सूदयामासुरस्त्रौघैर्मृगान्केसरिणोयथा॥४९॥ब्रह्मणाप्रेषितोदेवान्देवर्षिर्नारदोनृप॥
वारयामासविबुधान्दृष्ट्वादानवसंक्षयं॥५०॥श्रीनारदउवाच॥भवद्भिरमृतंप्राप्तंनारायणभुजाश्रयैः।श्रियासमेधिताःस
र्वउपारमतविग्रहात्॥५१॥श्रीभगवाउवाच॥संयम्यमन्युसंरंभंमानयंतोमुनेर्वचः॥उपगीयमानानुचरैर्ययुःसर्वेत्रि
विष्टपं॥५२॥येवशिष्टारणेतस्मिन्नारदानुमतेनते।बलिंविपन्नमादायअस्तंगिरिमुपागमत्॥५३॥तत्राविनष्टावयवान्
[illegible]यान्उशनाजीवयामाससंजीवन्यास्वविद्यया॥५४॥बलिश्चोशनसास्पृष्टःप्रत्यापन्नेंद्रियस्मृतिः।पराजि
तो[illegible]तत्त्वविचक्षणः॥५५॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेऽष्टमस्कंधेदेवासुरसंग्रामे[illegible]दशोध्यायः ११

[illegible]रति।अनुचरैरनुगायमानाइत्यर्थः।उपगीयमानैरनुचरैःसहेतिवा।अविनष्टाअवयवायेषां
[illegible]नाःशि[illegible]।प्रत्यापन्नानिपुनःप्राप्तानींद्रियाणिस्मृतिश्चयेनसः॥५५॥ इतिअष्टमेएकादशः॥ ।।

भा॰ ८ स्कं॰ हास्तो भोहितवि[illegible] हीकरोत्सुकं। भवं संमोदयामास हरिः पुनरसांत्वयत्॥१॥ अमुह्यन्नसुरा विष्णुमायया न तदद्भुतं इ
२४ [illegible] नुपवर्ण्यते॥२॥ हरिः सोममपाययदितीदं निशम्य यत्रास्ते तत्र द्रष्टुं यद्रूपं पावित्युत्तरेणान्वयः सोम
[illegible] किंचिन्नवार्थं वयं त्वाश्चर्यमानमतः। इति वदन्महादेवस्तुष्टाव हरिमष्टभिः। त्वयि महामायाविजिपरमेश्वरे
नाटकेलकिंचिदघटितमिव वयं तु परकौतूहलेन द्रष्टुमागताः इति वक्ष्यन्संबोधयंस्तौति हे देव कुतो हं देवानां देव इत्यत आ
ह। हे जगद्व्यापिन्। तत्कुतः हे जगद्व्यापिन् तत्कुतः। हे जगन्मयः। तर्हि किं प्रधानं न। हे जगदीश। तच्च कुतस्तत्राह। सर्वेषामपि

श्रीबादरायणिरुवाच। वृषध्वजो निशम्येदं योषिद्रूपेण दानवान्। मोहयित्वा सुरगणान्हरिः सोममपाययत्॥१॥ वृषमा
रुह्य गिरिशः सर्वभूतगणैर्वृतः॥ सह देव्या ययौ द्रष्टुं यत्रास्ते मधुसूदनः॥२॥ सभाजितो भगवता सादरं सोमया भवः सू
पविष्ट उवाचेदं प्रतिपूज्य स्मयन्हरिं॥ श्रीमहादेव उवाच। देवदेव जगद्व्यापिन्जगदीश जगन्मय। सर्वेषामपि भावा
नां त्वमात्मा हेतुरीश्वरः। आद्यंतावस्य यन्मध्यमिदमन्यदहं बहिः। यतोव्ययस्य नैतानि तत्सत्यं ब्रह्म चिद्भवान्॥५॥ तवै
व चरणांभोजं श्रेयस्कामा निराशिषः। विसृज्योभयतः संगं मुनयः समुपासते॥६॥ त्वं ब्रह्म पूर्णममृतं विगुणं विशोकमा
नंदमात्रमविकारमनन्यदन्यत्॥ विश्वस्य हेतुरुदयस्थितिसंयमानामात्मेश्वरश्च तदपेक्षतयानपेक्षः॥७॥ ॥श्री॥

त्वं हेतुः अतः ईश्वरः आत्मत्वाच्च न जडप्रधानत्वमित्यर्थः ननु जगन्मयत्वोत्माजगत्तद्रूपत्वादिनाशमत्यत्वेन जाड्येन च ममापि
किं तथात्वं दूषणं नहि नहीत्याह। आद्यंतौ मध्यं च यस्य जगतस्तो ब्रह्मणो भवंति। अस्य च अव्ययस्य एतानि आद्यंतमध्यानि न संति। राम
यच्च ब्रह्म इदं कोरस्मदं हस्यं। अहंकारास्पदं बद्धा व हिर्भोग्यं अन्यत भोक्तृ च तत्सत्यं च चिद्रूपं ब्रह्मैव भगवान् अतो न तव वि २४
काराद्दिशंकेत्यर्थः॥५॥ नवैवंभूतत्वे मुमुक्षूणामाधारः प्रमाणमित्याह। तवैवेति। उभयतः इह अमुत्र च संगं तत्स्कां। ननु ब्रह्मे
व चेदं हंत सर्वस्य मोदासीनस्य मम चरणांभोजोपासनया किं तेषां तत्राह॥६॥ त्वमिति। ब्रह्मत्वेपि त्वं नात्यंतमुदासीनः किं तु विश्वस्य ...नि

प्रपंचस्योदयादीनां हेतुः तदुपाधीनां जीवानामीश्वरश्च तत्तत्फलदाता । तर्हि किं राजादिवत्कयाप्यपेक्षया सेवकेभ्यः फलं ददासि न
हि न हि । अनपेक्षणवत्वात् । तर्हि किमीश्वरत्वेन तत्राह । ते आत्मनिस्तत्फलादीनामर्थमपेक्ष्यत इति तदपेक्षाः तस्य भावस्तदपेक्षता तया ।
अनपेक्षमेव दर्शयितुं तदीयं ब्रह्मत्वं विशिनष्टि पूर्णं अमृतं च सुखरूपं । विषयसुखवैलक्षण्यपार्थमाह । अविकारं नित्यं आनंदमा
त्रं च । तत्तु कुतः विशोकं तत्कुतः विगुणं किंच अनन्यत । न विद्यते अन्यद्यस्मात् ब्रह्मव्यतिरिक्ताभावादपि निरपेक्षत्वमित्यर्थः । तर्हि
सर्वात्मकत्वेन तद्विकारप्रसंगो दुर्वार इत्यत्राह । अन्यत सर्वतो विरिक्तं च कारणत्वात् । न ह्येवंभूतसुखात्मकब्रह्मस्वरूपस्य तवाप्यपे
क्षास्ति । अतः केवलं भक्तानुग्रहार्थमेव तवैश्वर्यं न स्वार्थमित्यर्थः । अनन्यत्वमनन्यत्वं चैकस्य कुत इत्याशंक्य दृष्टांतेनोपपादयति ॥ सद

एकत्वमेव सदसत् द्वयमद्वयं च स्वर्णं कृताकृतमिवेह न वस्तुभेदः ॥ अज्ञानतस्त्वयि जनैर्विहितो विकल्पो यस्माद्गुणव्यतिक
रो निरुपाधिकस्य ॥ ८ ॥ त्वां ब्रह्म केचिदवयंत्युत धर्ममेक एके परं सदसतोः पुरुषं परेशं । अन्ये व यंति नवशक्तियुतं परं त्वां केचिन्म
हापुरुषमव्ययमात्मतंत्रं ॥ ९ ॥ नाहं परायुरृषयो न मरीचिमुख्याः जानंति यद्विरचितं खलु सत्वसर्गाः । यन्मायया मुषितचे
तस ईश दैत्यमर्त्यादयः किमुत शश्वदभद्रवृत्ताः ॥ १० ॥ स त्वं समीहितमदः स्थितिजन्मनाशं भूतेहितं च जगतो भवबंधमोक्षौ । ५८

सत्कार्यकारणरूपं द्वयं अद्वयं च परमकारणत्वमेवैकः कृतं कुंडलादिरूपद्वयं अकृतं च केवलमद्वयं स्वर्णं यथैकमेव तद्वद्देवे हत्वयि
[illegible]तो भेदो नास्ति कथं तर्हि भेदप्रतीतिस्तत्राह । अज्ञानत इति । कुतः यस्मान्निरुपाधिकस्यैव तव यो गुणव्यतिकरो भेदो न स्वतः ॥ ८ ॥ त्वामेव
[illegible] वदंति । तत एके पि न जानंतीत्याह द्वाभ्यां त्वां ब्रह्म वेदांतिनो वयति मन्यंते त्वामेव धर्मं मीमांसका मन्यंते त्वामेव धर्मं
[illegible] परं पुरुषं सांख्याः विमलोत्कर्षिणी ज्ञानरूपा योगाद्या शक्तिः [illegible] नवशक्तियुतं परं पांच
रात्र[illegible] महापुरुषं [illegible] सत्वसर्गाः सत्वगुणेन सृष्टा अपि येन त्वया विरचितं विश्वमपि खलु तत्त्वतो न जानंति किं पुनः त्वां हे

भा० स्कं०
श्री

[illegible] वस्तुतः तदभिज्ञा येषां तेन जानंतीति किमु वक्तव्यं। किंतु त्वं धर्मं जानासीत्याह। स त्वं सर्वस्य चेष्टितं
[illegible] सर्वं समीहितं स्वकृतं च यदः स्थितिजन्मनाशं अमुष्य जगतो जन्मादिस्थितानामीहितं च जगतो भवं
व[illegible]नो संवादयोर्हेतुस्तं चराचराख्यं देहं ज्ञातं खं च यथा वायुराविशति तथा भवतु ह्येतदात्मकतया सर्वसात्मतयेत्यर्थः
आत्महेतुः अवगमज्ञानरूप इति। एवं क्तत्वा प्रस्तुतं विज्ञापयति। अवतारा इति द्वाभ्यां॥ २०॥ ॥सुरकार्याणि यो विहे

वायुर्यथा विशति खं च चराचराख्यं सर्वं तदात्मकतयावगमोवरुंद्धे॥ २१॥ अवतारा मया दृष्टा रममाणस्य ते गुणैः
सोहं तद्द्रष्टुमिच्छामि यत्ते योषिद्वपुर्धृतं॥ २२॥ येन संमोहिता दैत्याः पायिताश्चामृतं सुराः। तद्दिदृक्षव आयाताः परं
कौतूहलं हि नः॥ २३॥ श्रीशुक उवाच। एवमभ्यर्थितो विष्णुर्भगवान् शूलपाणिना। प्रहस्य भावगंभीरं गिरिशं प्रत्यभा
षत॥ २४॥ श्रीभगवानुवाच॥ कौतूहलाय दैत्यानां योषिद्वेषो मया कृतः। पश्यता सुरकार्याणि गते पीयूषभाजने॥ २५
तत्तेहं दर्शयिष्यामि दिदृक्षोः सुरसत्तम। कामिनां बहु मंतव्यं संकल्पप्रभवोदयं॥ २६॥ श्रीशुक उवाच। इति ब्रुवाणो भगवांस्त
त्रैवांतरधीयत। सर्वतश्चारयंश्चक्षुर्भव आस्ते सहोमया॥ २७॥ आवर्त्तनोद्वर्त्तनकंपितस्तनप्रकृष्टहारोरुभरैः पदे पदे॥ ॥

उपालन यो का मसि
द्विकरं २

षेण भविष्यतीति पश्यता अयं भावः अवश्यं तावदुन्मत्तान् दैत्यान् वंचयित्वा देवेभ्योऽमृतं देयं। न चैवं वैषम्यं रूपांतरेण कर्तुमुचि
तं। अतो वंचनमोहनादिसारं कामिनीरूपमयाधृतमिति भावः तद्रूपं दर्शयिष्यामि। संकल्पप्रभवः कामः तस्योदयाय स्मृत
विचित्राणि पुष्पाणि अरुणाः पल्लवाश्च येषां ते द्रुमा यस्मिन्। लसता दुकूलेन पर्यस्ते परिवृते नितंबे मेखला यस्याः तां। उत्पतन् २५
पतत्कंदुकलीलावशेन पेरावर्त्तनोद्वर्त्तनेन मनोन्नमनेताभ्यां कंपितयोः स्तनयोः प्रकृष्टहाराणां चोरुभारैः प्रतिपदं मध्ये प्रभज्यमा

ततो ददर्शोपवने वरस्त्रियं विचित्रपुष्पारुणपल्लवद्रुमे विक्रीडतीं कंदुकलीलया लसद्दुकूलपर्यस्तनि
तंबमेखलां १

नामिवालसत्पदमेवप्रवालवत्कोमलंततस्ततोनयंतीं।दिक्षुभ्रमतःकंडुकस्यचापलैश्चांचल्यैर्भृशंप्रोद्विग्नतारेआयतेलोलेचं
चलेलोचनेयस्याःस्वकर्णाभ्यांविभ्राजितेयेकुंडलेताभ्यांमुल्लसंतौकपोलौताभ्यांनीलालकैश्चमंडितमाननंयस्याः॥२०॥सन्न
ह्यंतींवध्नंतींजगद्विमोहयंतींवीक्ष्यदेवःश्रीरुद्रआत्मानमंतिकेस्थितामुमांस्वगणांश्चनवेद।कथंभूतःइतिएवंभूतयाकंडुक

प्रभज्यमानामिवमध्यतश्चलत्पदप्रवालंनयतींततस्ततः॥१९॥दिक्षुभ्रमत्कंडुकचापलैर्भृशंप्रोद्विग्नतारायतलोललोच
नां।स्वकर्णविभ्राजितकुंडलोल्लसत्कपोलनीलालकमंडिताननां॥२०॥श्लसद्दुकूलंकबरींचविच्युतांसन्नह्यतींवामक
रेणवल्गुना।विनिघ्नतीमन्यकरेणकंडुकंविमोहयंतींजगदात्ममायया॥२१॥तांवीक्ष्यदेवइतिकंडुकलीलयेषद्व्रीड
स्फुटस्मितविसृष्टकटाक्षमुष्टः।स्त्रीप्रेक्षणप्रतिसमीक्षणविह्वलात्मानात्मानमंतिकउमांस्वगणांश्चवेद॥२२॥तस्याः
करायात्सतुकंडुकोयदागतोविदूरंतमनुव्रजत्स्त्रियाः।वासःससूत्रंलघुमारुतोहरद्भवस्यदेवस्यकिलानुपश्यतः॥ २
२३॥एवंतांरुचिरापांगींदर्शनीयांमनोरमां।दृष्ट्वातस्यांमनश्चक्रेविषज्जंत्यांभवःकिलः॥२४॥तयापहृतविज्ञानस्तत्कृ
तस्मरविह्वलः।भवान्याअपिपश्यंत्यागतह्रीस्तत्पदंययौ॥२५॥सातमायांतमालोक्यविवस्त्राव्रीडिताभृशं।नीलीयमानावृ
क्षेषुहसंतीनान्वतिष्टत॥२६॥तामन्वगच्छद्भगवान्भवःप्रमुषितेंद्रियः॥कामस्यचवशंनीतःकरेणुमिवयूथपः॥२७॥
सोनुव्रज्यातिवेगेनगृहीत्वानिच्छतींस्त्रियं।केशबंधउपानीयबाहुभ्यांपरिषस्वजे॥२८॥सोपगूढाभगवताकरिणाकरिणीय
था॥इतस्ततःप्रसर्पंतीविप्रकीर्णशिरोरुहा॥२९॥आत्मानंमोचयित्वांगसुरर्षभभुजांतरात्।प्राद्रवत्साप्रथुश्रोणीमायादेवविनिर्मिता ३०

[illegible] स्फुटंस्मितंतेनसहविसृष्टोवंचितःअतएवस्वयंयशस्त्रियाप्रेक्षणंतयाचप्रतिसमीक्षणंताभ्यांविह्वल
आत्मा [illegible] अनुव्रजंत्याःस्त्रियःलघुसत्सूक्ष्मंवासःससूत्रंकांचीसहितंतत्पदंतस्याःसमीपंययौविषज्जंत्यांकुचि
त [illegible] मायारणाया।केशग्रहेणानन्॥२७॥ ॥ श्री॥ ॥ ॥श्री॥ ॥ ॥ ९

स्ता० ... ।दिष्ठ... ...शित्सरःसु शैलादिषु च सन्निहितो बभूव। तदिह माय... जडीकृ... ...निशं प्रकृतिं कालेन सष्टा

२६ तस्... ...वि... ...रद्भुतकर्मणः। प्रत्यपद्यत कामेन वैरिणेव विनिर्जितः॥३२॥ तस्यानुधावतो रेतश्चस्कंदामोघ
रे...तः सुष्मिनो यूथपस्येव वासितामनुधावतः ॥३३॥ यत्र यत्रापतन्मह्यां रेतस्तस्य महात्मनः। तानि रूप्यस्य हेम्नश्च क्षे
त्राण्यासन्महीपते॥ सरित्समुद्रशैलेषु वनेषूपवनेषु च॥३४॥ यत्र क्व चासन्नृषयस्तत्र सन्निहितो हरः स्कन्ने रेतसि सोप
श्यदात्मानं देवमायया॥ जडीकृतं नृपश्रेष्ठ संन्यवर्त्तत कश्मलात्॥३५॥ अथावगतमाहात्म्य आत्मनो जगदात्मनः। अपरि
स्कं ५ ज्ञेयवीर्यस्य न मेने तदिहाद्भुतं। तमविक्लवमव्रीडमालक्ष्य मधुसूदनः। उवाच परमप्रीतो विभ्रत्स्वां पौरुषीं तनुं॥३६॥
मा॰ श्रीभगवानुवाच। दिष्ट्या त्वं विबुधश्रेष्ठ स्वां निष्ठामात्मनास्थितः। यन्मे स्त्रीरूपया स्वैरं मोहितोप्यंग मायया॥३७॥ को नु मेऽतित
तांस्तान् रेन्मायां विषक्तस्त्वदृते पुमान्। विसृजंतीं भावान्दुस्तरामकृतात्मभिः॥३८॥ सेयं गुणमयी माया न त्वामभिभविष्यति। मया
समेता कालेन कालरूपेण भागशः॥३९॥ श्रीशुक उवाच। एवं भगवता राजन् श्रीवत्सांकेन सत्कृतः। आमंत्र्य तं परिक्रम्य स
गणः स्वालयं ययौ॥४०॥ आत्मांशभूतां तां मायां भवानीं भगवान्भवः। संमतामृषिमुख्यानां प्रीत्याचष्टाथ भारत॥४१॥ अयि
व्यपश्यस्त्वमजस्य मायां परस्य पुंसः परदेवतायाः अहं कलानामृषभोपि मुह्ये ययावशोन्ये किमुतास्वतंत्राः॥४२॥ यं माम
पृच्छस्त्वमुपेत्य योगात्समासहस्रांत उपारतं वै। स एष साक्षात्पुरुषः पुराणो न यत्र कालो विशते न वेदः॥४३॥ श्रीशुक
उवाच। इति तेभिहितस्तात विक्रमः शार्ङ्गधन्वनः। सिंधोर्निर्मथने येन धृतः पृष्ठे महाचलः॥४४॥ एतन्मुहुः कीर्त्तयतोनुशृण्व २६
तो न रिष्यते जातु समुद्यमः क्वचित्। यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनं समस्तसंसारपरिश्रमापहं॥४५॥ श्रीरामः॥

दिनिमित्तेन मया कालरूपेण भागशो रजआद्यंशेन समेतामदधीनां सती॥४३॥ ।अष्टाध्यायार्थनिगमनं इतीति। एतत्कीर्त्तनादेः फ

लमाह॥ एतदिति। भगताह्रतं भक्तपक्षपातं स्मरन्नुसत्करोति। असतामविषयं भावो भजनं तेन गम्यमंघ्रिं प्रपन्नान्। सिंधुमथ्यं सिंधो
र्मथने जातममृतं यः आशयन् अभोजयन्॥ इत्यष्टमे द्वादशः॥१२॥ ।त्रयोदशे त्वनुवर्ण्यंते सप्तमादीन्मनुक्रमात्। मन्वंतराणि स

असदविषयमंघ्रिभावगम्यं प्रपन्नानमृतममरवर्यानाशयत्सिंधुमथ्यं॥ कपटयुवतिवेषो मोहयन्यः सुरारीन् तमहमुपस
तानां काम पूरं नतोस्मि॥४६॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे शंकरमामोहनं नाम द्वादशोध्यायः॥१२॥ श्रीशुक उवा या २
च॥ मनुर्विवस्वतः पुत्रः श्राद्धदेव इति श्रुतः। सप्तमो वर्त्तमानो यस्तदपत्यानि मे शृणु॥१॥ इक्ष्वाकुर्नभगश्चैव धृष्टः शर्यातिरेव च
नरिष्यं [illegible]तोथ नाभागः सप्तमो दिष्ट उच्यते॥२॥ करूषश्च पृषध्रश्च दशमो वसुमान्स्मृतः॥ मनोर्वैवस्वतस्यैते दशपुत्राः परंतप॥ ५४
३॥ आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः। अश्विनावृभवो राजन्निंद्रस्तेषां पुरंदरः॥४॥ कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्च विश्वामि
त्रोथ गौतमः। जमदग्निर्भरद्वाज इति सप्तर्षयः स्मृताः॥५॥ अत्रापि भगवज्जन्म कश्यपाददितेरभूत्॥ आदित्यानामवरजो वि
ष्णुर्वामनरूपधृक्॥६॥ संक्षेपतो मयोक्तानि सप्तमन्वंतराणि ते। भविष्याण्यथ वक्ष्यामि विष्णोः शक्त्यान्वितानि च॥७॥ [illegible]
मनुपत्न्यौ [illegible] विवस्वतश्च द्वे जाये विश्वकर्मसुते उभे। संज्ञा छाया च राजेंद्र ये प्रागभिहिते तव॥ तृतीयां वडवामेके तासां
संज्ञासुतास्त्रयः। यमो यमी श्राद्धदेवः छायायाश्च सुतान्शृणु॥९॥ सावर्णिस्तपती कन्या भार्या संवरणस्य या। शनैश्चरस्तृ
तीयोभूदश्विनौ वडवात्मजौ॥१०॥ अष्टमेंतर आयाते सावर्णिर्भविता मनुः। निर्मोक[illegible]विरजस्काद्याः सावर्णितनयान्नृप॥११॥ तत्र मं २
देवाः सुतपसो विरजा अमृतप्रभाः। तेषां विरोचनसुतो बलिरिंद्रो भविष्यति॥१२॥ दत्त्वेमां याचमानाय विष्णवे च पदत्रयं॥

[illegible]क॥१३॥ सप्तमादिमन्वंतराण्याह। मनुरित्यादिना यावदध्यायसमाप्तिः। आदित्यादयो देवास्तन्वयः भगवतो
[illegible]नां किंचित्स्थानं यस्मात् पृषध्याद्युक्तानां मध्ये अवरजन्मा यस्य सः। शक्त्या अवतारेणान्वितानि॥७॥ श्रीरा

ष्टमः पिता स्माकं भगवान्वादरायणः ॥ १५ इमे सप्तर्षयस्तत्र भविष्यंति स्व ५॥
मामते गा जमद्ग्न्ये स्वे स्वे आश्रममंडले ॥ १६ ॥ २

भा॰ स्कं॰ ८ अष्टमे तु [illegible] ति त्रिशिरा एकैव उरांतरतीयामाहा मम तु संज्ञैव वडवेति मतं तदुक्तं षष्ठे सैव भूत्वाथ वडवा नासत्यौ सुषु
२७ वे भुवि [illegible] इदेवश्चेति त्रयः सुताः सावर्णिः पुत्रः पदत्रयं याचमानाय इमां सर्वां महीं समर्प्यमं अंतरे दत्त्वाष्टमे मन्वंत

अश्वत्थाम

राद्द इंद्रपदं हित्वा ततः सिद्धिमवाप्स्यति ॥१३॥ योसौ भगवता बद्धः प्रीतेन सुतले पुनः। निवेशितो धिके स्वर्गादधुना
स्ते स्वराडिव ॥१४॥ गालवो दीप्तिमान् रामो द्रोणपुत्रः कृपस्तथा। देवगुह्यात्सरस्वत्यां सार्वभौम इति प्रभुः। स्थानं पुरंदरा
द्धृत्वा बलये दास्यतीश्वरः ॥१६॥ नवमो दक्षसावर्णिर्मनुर्वरुणसंभवः। धृतकेतुर्दीप्तिकेत्वादयस्तत्सुता नृप ॥१८॥ पा
रामरीचिगर्भाद्या देवा इंद्रोद्भुतः स्मृतः। द्युमत्प्रमुखास्तत्र भविष्यंत्यृषयस्ततः ॥१९॥ आयुष्मतोंबुधारायामृषभो भगवत्क
लाः भविता येन संराद्धां त्रिलोकीं भोक्ष्यतेद्भुतः ॥२०॥ दशमो ब्रह्मसावर्णिरुपश्लोकसुतो महान्। तत्सुता भूरिषेण
द्या हविष्मत्प्रमुखा द्विजाः ॥२१॥ तत्रापि जन्म भविता हरेर्विश्वसृजां गृहे। अमूर्तिरिति विख्यातो येनाप्यायैवे जगत् ॥२२॥ हवि
ष्मान् सुकृतः सत्यो जयो मूर्तिस्तदा द्विजाः। सुवासनविरुद्धाद्या देवाः शंभुः सुरेश्वरः ॥२३॥ विष्वक्सेनो विषूच्यां तु शं
भोः सख्यं करिष्यति। जातः स्वांशेन भगवान् गृहे विश्वसृजो विभुः ॥२४॥ मनुर्वै धर्मसावर्णिरेकादशम आत्मवान्। अनाग
तास्तत्सुताश्च सत्यधर्मादयो दश ॥२५॥ विहंगमाः कामगमा निर्वाणरुचयः सुराः। इंद्रश्च वैधृतस्तेषामृषयश्चारुणादयः
श्चार्यकस्य सुतस्तत्र धर्मसेतुरिति स्मृतः। वैधृतायां हरेरंशस्त्रिलोकीं धारयिष्यति ॥२७॥ भविता रुद्रसावर्णी राजन्द्वादशमो म
नुः। देववानुपदेवश्च देवश्रेष्ठादयः सुताः ॥२८॥ ऋतधामा च तत्रेंद्रो देवाश्च हरितादयः। ऋषयश्च तपोमूर्तिस्तपस्व्याग्नीध्रकादयः

रेविसोः प्रसादेन वराद्भं लब्ध्वा मिंद्रपदं हित्वेत्यर्थः रामः परशुरामः द्रोणपुत्रोश्वत्थामा इदानीं तु स्वयोगतः आसते तत्तदं ॥१९॥ २७
हविष्मत्प्रमुखास्तुत्कानामेव केषांचिन्नामान्याह हविष्मानिति विषूच्यां जातः सन् एकादश इत्यादि युद्धः तस्य मनोरंतरं साधयि

त वि

ष्यति। सत्यसहसः सूनृतायाश्च सुतः सूनुः। दिवस्पतेः इंद्रस्योपहर्त्ता संपादकः संभविष्यति॥२८॥ क्रियातंतून् कर्मसंततीः विता
यता विस्तारयिष्यति। युगसहस्रेण पर्ययः परिवर्त्तो यस्य युगसहस्रप्रमाण इत्यर्थः। अष्टमे त्रयोदशः॥ चतुर्दशी तु सर्वेषां मन्वा
दीन्
२९॥ स्वधामाख्यो हरेरंशः साधयिष्यति तन्मनोः। अंतरं सत्यसहसः सूनृतायाः सुतो विभुः॥३०॥ मनोस्त्रयोदशो भाव्यो देव
सावर्णिरात्मवान्॥ चित्रसेनविचित्राद्या देवसावर्णिदेहजाः॥३१॥ देवाः सुकर्मसुत्रामसंज्ञा इंद्रो दिवस्पतिः। निर्मोकतत्त्वद
र्शाद्या भविष्यंत्यृषयस्तदा॥३२॥ देवहोत्रस्य तनय उपहर्त्ता दिवस्पतेः। योगेश्वरो हरेरंशो बृहत्यां संभविष्यति॥३३॥ मनुर्वा इंद्र
सावर्णिः चतुर्दशमएष्यति। उरुगंभीरबुध्याद्या इंद्रसावर्णिवीर्यजाः॥३४॥ पवित्राश्चाक्षुषा देवाः शुचिरिंद्रो भविष्यति। अग्नि
र्बाहुः शुचिः शुद्धो मागधाद्यास्तपस्विनः॥३५॥ सत्रायणस्य तनयो बृहद्भानुस्तदा हरिः। वितानायां महाराज क्रियातंतून्
वितायिता॥३६॥ राजंश्चतुर्दशैतानि त्रिकालानुगतानि ते। प्रोक्तान्येभिर्यतः कल्पो युगसाहस्रपर्ययः॥३७॥ इति श्रीभाग
वते महापुराणे अष्टमस्कंधे मन्वंतरानुवर्णने त्रयोदशोध्यायः॥१३॥ राजोवाच। मन्वंतरेषु भगवन् यथा मन्वादयस्त्विमे
। यस्मिन्कर्मणि ये येन नियुक्तास्तद्वदस्व मे॥१॥ ऋषिरुवाच। मनवो मनुपुत्राश्च मुनयश्च महीपते। इंद्राः सुरगणाश्चैव सर्वे
पुरुषशासनाः॥२॥ यज्ञादयो याः कथिताः पौरुष्यस्तनवो नृप। मन्वादयो जगद्यात्रां नयंत्याभिः प्रचोदिताः॥३॥ चतुर्युगांते का
लेन ग्रस्तान् श्रुतिगणान्यथा। तपसा ऋषयोऽपश्यन्यतो धर्मः सनातनः॥४॥ ततो धर्मं चतुष्पादं मनवो हरिणोदिताः॥ युक्ताः संचार
यंत्यद्धा स्वे स्वे काले महीं नृपाः॥५॥ पालयंति प्रजापाला यावदंतं विभागशः। यज्ञभागभुजो देवा ये च तत्रान्वुकीर्तिताः॥६
व२ पत्रपन्२
[illegible] कर्माणि वर्ण्यते भगवद्वशवर्त्तिनां॥२॥ पुरुषेण ईश्वरेण यज्ञावतारैः शास्यंते नियुज्यंत इति तथा। तदेवाह। यज्ञा
[illegible] र्णणाह। चतुर्युगांत इति त्रिभिः यतः येभ्यः श्रुतिगणेभ्यः उदिताः उक्ताः युक्ताः संयताः। संतो महीं धर्मं संचारयंति।

[illegible]र्थः ॥ प्रजापालाः मनुपुत्राः तं धर्मं पालयंति यावदंतं यावन्मन्वंतरावसानं विभागशः पुत्रपौत्रादिक्रमेण
[illegible] आदयो यत्र कर्मणि भोक्तृत्वेन माहितास्ते अश्नत ॥७॥ प्रसंगाद्भूयोंतरैरपि जगद्यात्राप्रवर्तनमाह । ज्ञानमिति
[illegible] सिद्धाः सनकादयः ऋषयो याज्ञवल्क्यादयः योगेशा दत्तात्रेयादयः तद्रूपः सन् ज्ञानं कर्म च योगं वक्ति । प्रजेशा मरीच्यादयः

इंद्रो भगवता दत्तां त्रैलोक्यश्रियमूर्जितां । भुंजानः पाति लोकांस्त्रीन् कामं लोके प्रवर्षति ॥७॥ ज्ञानं चानुयुगं ब्रूते हरिः सिद्ध
स्वरूपधृक् । ऋषिरूपधरः कर्म योगं योगेशरूपधृक् ॥८॥ सर्गं प्रजेशरूपेण दस्यून्हन्यात्स्वराड्वपुः । कालरूपेण सर्वेषा
मभावाय पृथग्गुणः ॥९॥ स्तूयमानो जनैरेभिर्मायया नामरूपया । विमोहितात्मभिर्नानादर्शनैर्न च दृश्यते ॥१०॥ एतत्क
ल्पविकल्पस्य प्रमाणं परिकीर्तितं । यत्र मन्वंतराण्याहुश्चतुर्दश पुराविदः ॥११॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कं
धे मन्वंतरानुवर्णनं नाम चतुर्दशोध्यायः ॥१४॥ ॥ राजोवाच ॥ बलेः पदत्रयं भूमेः कस्माद्धरिरयाचत । भूतेश्वरः कृपणव
ल्लब्धार्थोपि बबंध तं ॥१॥ एतद्वेदितुमिच्छामि महत्कौतूहलं हि नः । यज्ञेश्वरस्य पूर्णस्य बंधनं चाप्यनागसः ॥२॥ श्रीशुक उ
वाच । पराजितश्रीरसुभिश्च हापितो हीन्द्रेण राजन्भृगुभिः स जीवितः । सर्वात्मना तानभजद्भृगून्बलिः शिष्यो महात्मार्थनिवेदनेन ३

तद्रूपेण सर्गं करोतीतिशेषः स्वराड्वपुः राजमूर्तिः सर्वेषामभावाय भवति पृथग्विधा गुणाः शीतोष्णादयो यस्य नामरूपात्मि
कया मायया मोहितात्मभिरेतैर्जनैः नानादर्शनैः शास्त्रैः स्तूयमानो निरूप्यमाणोपि नैव दृश्यत इत्यर्थः प्रासंगिकं निरूप्य प्रस्तुत
मेवोपसंहरति । एतत्कल्पविकल्पस्य अवांतरकल्पस्य । अष्टमे चतुर्दशोध्यायः ॥ बलिं पंचदशे विश्वजिता [illegible]या जयूता त
तो सौ स्वर्गमजयद्यो देवा निलिल्यिरे ॥१॥ अत्रेर्यत्नेन बाध्यायां वामनचेष्टितं । निग्रहश्छलतो यत्र बलेर्भूयाननुग्रहः ईश्वरः
स्वयं कृपणवत्कस्माद्धेतोरयाचत लब्धार्थोपि भूत्वापि तं कस्माद्बबंध ॥१॥ । तत्र तावद्बलेः त्रिलोकीमपहर्तुं याच्यादिबलं

२८

नुवानितिवक्तुं ब्राह्मणाराधनवलेरकां उ एवस्वर्गविजयक्रममाह। परिजितश्रीरित्यादिनायावदध्यायसमाप्तिः युद्धेपरा
जिताश्री येनरंडे णत्रस्तुभिस्त्वत्याजितः सन्। भगोवर्धपांद्यक्रादीनां महात्मा उदारचित्तः अर्थानांमिवेदनेनामर्षणेनत्रिना
कं स्वर्गं जेतुमिच्छंतं। विश्वजितायागेनयाजयन्। महाभिषेकेणैंद्रेणवह्वृचब्राह्मणप्रसिद्धेनहयश्वसिंहस्य येतुरगा
णामिवहरतोवर्णायेषां पुरटंस्वर्णं तद्वर्णोरथो धीरिक्तो यशोपितामहः प्रह्लादः जलजं शंखं विशेषैरर्जितः संपादि

तं ब्राह्मणाभृगवः प्रीयमाणाः याजयन् विश्वजिता त्रिनाकं। जिगीषमाणं विधिनाभिषिच्य महाभिषेकेण महानुभावाः
॥४॥ ततोरथः कांचनपट्टनद्धोह्याश्च हर्यश्वतुरंगवर्णाः। ध्वजश्च सिंहेन विराजमानोहुताशनादाससहविर्भिरिष्टात्॥५॥
धनुश्च दिव्यं पुरटोपनद्धं तूणावरिक्तौ कवचं च दिव्यं। पितामहस्तस्य ददौ च माला मम्लानपुष्पां जलजं च शुक्र॥६॥
एवं सविप्रार्जितयोधनार्थस्तैः कल्पितस्वस्त्ययनोथविप्रान्। प्रदक्षिणीकृत्य कृतप्रणामः प्रह्लादमामंत्र्य नमश्चकार॥७॥
अथारुह्यरथं दिव्यं भृगुदत्तं महारथः। सुसन्नद्धरथो धन्वी खड्गी धृतेषुधिः॥८॥ हेमांगदलसद्बाहुः स्फुरन्मकरकुं ८
डलः। रराजरथमारूढोधिष्ण्यस्थ इवहव्यवाट्॥९॥ तुल्यैश्वर्यवलश्रीभिः स्वयूथैर्दैत्ययूथपैः। पिवद्भिरिवखं दृग्भिर्दह
द्भिः परिधीनिव॥१०॥ वृतो विकर्षन्महतीमासुरीं ध्वजिनीं विभुः। ययाविंद्रपुरींसमृद्धांकंपयन्निवरोदसी॥११॥ ७

तोयोध्मनार्थेर्युद्धपरिकरो यस्य। तैरेवकल्पितं स्वस्त्ययनं मंगलवाचनादियस्य। आमंत्र्यपृष्ट्वा। अथारुह्यरराजेतिद्वयोरन्व
हस्याः ... माभलसद्बाहुरः। हेमांगदाभ्यां लसंतो वाहू यस्य धिष्ण्यः वनेप्रज्वलितकुंडस्थआहवनीयइवेतिवा॥९॥ तु
ल्यैश्वर्यवलश्री ... दैत्ययूथपैर्वृतो ययाविति द्वयोरन्वयः परिधीन्दिशः आह्लोच्यतिसमृद्धां विकयामसुखं॥१०॥ त
थाविधां पुरी ... सेंद्रादयः अलापतइति वेयगपार्थमिंद्रपुरीमनुवर्णयति। रम्यामिति रेकादशभिः उपवनानि

५

नी॰ ...नानि निकु[illegible] ...प्रधानानि इहस्थानि निवातैः रम्याः कूजंति विहंगमिथुनानि येषु । गायंतो मत्ता मधुव्र
[illegible] ...नां[illegible] ...भारो यासु ताः शाखा येषां ते भ्रमरद्रुमा येषु तैः यत्र यासु सुरसेविताः प्रमदाः क्रीडंति ताः हंसादिकुलैः
२९ [illegible] ...लिन्यः सरांसि यत्र येषु । मत्तैः तैः उपवनोद्यानैः रम्यामिति पूर्वेणान्वयः किंच परिखाभूतया आकाशगंगया हृता
[illegible] ...कारेण सौवर्णेन चाप्लुतां अट्टालकाः प्राकारोपरि वितानस्थुन्नतानि पुरस्थानानि । तत्र हि तेन तत्कापदानि कपाटानि येषु तेर्द्वा

रम्यामुपवनोद्यानैः श्रीमद्भिर्नन्दनादिभिः । कूजद्विहंगमिथुनैर्गायन्मत्तमधुव्रतैः ॥ २३ ॥ प्रवालफलपुष्पोरुभारशाखाम
रद्रुमैः ॥ हंससारसचक्राह्वकारंडवकुलाकुलाः ॥ २४ ॥ नलिन्यो यत्र क्रीडंति प्रमदाः सुरसेविताः । आकाशगंगया देव्या हृतां
परिखिभूतया ॥ २५ ॥ प्राकारेणाग्निवर्णेन साट्टालेनोन्नतेन च । रुक्मपट्टकपाटैश्च द्वारैः स्फटिकगोपुरैः ॥ २६ ॥ जुष्टां विभ
क्तप्रपथां विश्वकर्मा विनिर्मितां । सभाचत्वररथ्याढ्यां विमानैर्न्यर्बुदैर्युतां ॥ श्रृंगाटके मणिमये वज्रविद्रुमवेदिभिः ॥ २७ ॥
यत्र नित्यवयोरूपाः श्यामा विरजवाससः । भ्राजंते रूपवन्नार्यो ह्यर्चिर्भिरिव वह्नयः ॥ २८ ॥ सुरस्त्रीकेशविभ्रष्टनवसौगंधिकस्र
जां । यत्रामोदमुपादाय मार्ग आवाति मारुतः ॥ २९ ॥ हेमजालाक्षनिर्गच्छद्धूमेनागुरुगंधिना । पांडुरेण प्रतिच्छिन्नमार्गे यांति भि३
सुरस्त्रियः ॥ ३० ॥ मुक्तावितानैर्मणिहेमकेतुभिर्नानापताकावलभीभिरावृतां । शिखंडिपारावतभृंगनादितां वैमानिकस्त्रीकल
दे२
रैरेवांतरैः स्फटिकमयैर्गोपुरैश्च पुरद्वारैः जुष्टां विभक्ताः प्रपथा राजमार्गा यस्याः सभाउपवेशस्थानानि चत्वरांगनानि रथ्या उप
मार्गाः तैः आढ्यां संपन्नां । न्यर्बुदं दशकोटयः तैर्गणनीयैः अनंतैर्विमानैर्युतां । वज्रविद्रुममया वेदयो येषु तैः श्रृंगाटकैश्चतुःपथैः २९
युतां ॥ २७ ॥ नित्यं वयस्तारुण्यं रूपं च सौकुमार्यं यासां ताः रूपवन्नैर्यैः स्वलंकृताः स्त्रियः यत्र यस्यां । भ्राजंते सुरस्त्रीणां केशभ्योवि
भ्रष्टानां वासो गंधकस्रजामामोदं गृहबाह्येभ्यो निर्गच्छतीह मेन सुरस्त्रियो अप्सरसः मुक्तामयैर्वितानैर्मणिहेममयैः केतुभिश्च

ध्वजैः नानापताकाभिर्मुक्ताभिर्वलभीभिश्च विमानानां पुरोभागैः आहृतां व्यजनां वैमानिकस्त्रीणां कलगीतैर्मंगलां।उपदे
वानां गंधर्वादीनां गीतकैश्च मनोरमां। जितप्रभा सा च्छादीत् अधिष्ठात्री देवता यया सा। अन्यैरजितप्रभामिति। वा। पाठांतरे जि
ताग्रहाः सूर्यादयो यया। यतत्यां कृतन्यया सेनया।२५। केन हेतुना एवं तेजसा ऊर्जितं आसीत्। प्रतिवोढुं अपाकर्तुं यतः का

मृदंगशंखानकदुंदुभिःस्वनैः सतालवीणामुरजेष्टिवेणुभिः। नृत्यैः सवाद्यैरुपदेवगानकैर्मनोरमां स्वप्रभया जि
तग्रहां।२१। यां न व्रजंत्यधर्मिष्ठाः खला भूतद्रुहः शठाः। मानिनो लुब्धा एभिर्हीना व्रजंति यां।२२। तां देवधानीं स वरूथि नःकामिर
नीपतिर्बहिः समंतात् रुरुधे पृतन्यया। आचार्यदत्तं जलजं महास्वनं दध्मौ प्रयुंजन्भयमिंद्रयोषितां।२४। मघवांस्त
दभिप्रेत्य बलेः परममुद्यमं। सर्वदेवगणोपेतो गुरुमेतदुवाच ह।२५। भगवन्नुद्यमो भूयान्बलेर्नः पूर्ववैरिणः। अविष
ह्यमिमं मन्ये केनासीत्तेजसोर्जितः।२६। नैनं कश्चित्कुतो वापि प्रतिव्योढुमधीश्वरः। पिबन्निव मुखेनेदं लिहन्निव दि
शो दिशः।२७। दहन्निव दिशो दृग्भिः संवर्ताग्निरिवोत्थितः। ब्रूहि कारणमेतस्य दुर्द्धर्षत्वस्य मद्रिपोः।२८। ओजः सहो बलं
तेजो यत एतत्समुद्यमः।२९। गुरुरुवाच। जानामि मघवञ्छत्रोरुन्नतेरस्य कारणं। शिष्यायोपभृतं तेजो भृगुभिर्ब्रह्म
वादिभिः।३०। भवद्विधो भवान्वापि वर्जयित्वेश्वरं हरिं। नास्य शक्तः पुरः स्थातुं कृतांतस्य यथा जनाः।३१। तस्मान्निलय
मुत्सृज्य यूयं सर्वे त्रिविष्टपं। यात कालं प्रतीक्षंतो यतः शत्रोर्विपर्ययः।३२। एष विप्रबलोदर्कः संप्रत्यूर्जितविक्रमः।
...पमानेन सानुबंधो विनंक्ष्यति।३३। एवं सुमंत्रितार्थास्ते गुरुणार्थानुदर्शिना। हित्वा त्रिविष्टपं जग्मुर्गीर्वाणाः कामरूपिणः।३४।
...बलिर्वैरोचनः पुरीं। देवधानीमधिष्ठाय वशं निन्ये जगत्त्रयं।३५। तं विश्वजयिनं शिष्यं भृगवः शिष्य
...तस्य समुद्यमः उपभृतं संचितं ततो चिंतं मंत्रमाह। तस्मान्निलयं त्रिविष्टपमुत्सृज्य निलयनं दर्शनं
...रित्यनुग्राह।३४। एष इति। विप्राणां बलेन उदर्कः उत्तरोत्तरमधिकं फलं यस्य सः सुमंत्रिताः

भा० अ० अर्थः ...मुः एवं प्रातामिद पदं। स्थितो कर्तुमयाजयन्। अनुव्रतं अनुव्रर्हिनं द्विजदेवे ब्राह्मणे रूपलंभितां
... शोनशोचयंत्यादितेः पतिः प्रार्थितः कश्यपः प्राहपयोव्रतमितीर्यते॥१॥ इदानीं श्री वामनाव
३० ...ताः इयवस्तमात्रिः नष्टेषु अष्टेषु सत्सु। सः कश्यपः पत्नीमिदमाह। दीनवदनात्व दिकमालक्ष्य वडुधा विक
...तेनहयमेधानामनुव्रतमयाजयन्। ३६। ततस्तदनुभावेन भुवनत्रयविश्रुतां। कीर्तिं दिक्षु वितन्वानः स्मरो
जेतडुराडिव। ३४। भुंजेचश्रियंस्वृद्धां द्विजदेवोपलंभितां। कृतकृत्यमिवात्मानं मन्यमानो महामनाः॥३५॥ इति श्री भागव
ते महापुराणे अष्टमस्कंधे पंचदशोध्यायः॥१५॥ श्रीशुक उवाच॥ ।एवं पुत्रेषु नष्टेषु देवमातादितिस्तदा। हृते त्रिविष्टपे दै
त्यैः पर्यतप्यदनाथवत्॥१॥ एकदा कश्यपस्तस्या आश्रमं भगवानगात्। निरुत्सवं निरानंदं समाधेर्विरतश्चिरात्॥२॥ स पत्नीं
दीनवदनां कृतासनपरिग्रहः। सभाजितो यथान्यायमिदमाह कुरूद्वह॥३॥ अप्यभद्रं न विप्राणां भद्रे लोकेधुनागतं। न ध
र्मस्य न लोकस्य मृत्योः छंदानुवर्तिनः॥४॥ अपि वाकुशलं किंचित् गृहेषु गृहमेधिनि। धर्मस्यार्थस्य कामस्य यत्र योगो ह्य
योगिनां॥५॥ अपि वातिथयो भ्येत्य कुटुंबासक्तया त्वया। गृहादपूजिता जाताः प्रत्युत्थानेन वा क्वचित्॥६॥ गृहेषु
येषु तिथयो नार्चिताः सलिलैरपि। यदि निर्यांति ते नूनं फेरुराजगृहोपमाः॥७॥ अप्यग्नयस्तु वेलायां न हुता हविषा
सति। त्वयोद्विग्नधिया भद्रे प्रोषिते मयि कर्हिचित्॥८॥ यत्पूजया कामदुघान् याति लोकान् गृहान्वितः। ब्राह्मणोग्निश्च वै
विष्णोः सर्वदेवात्मनो मुखं॥९॥ अपि सर्वे कुशलिनस्तव पुत्रा मनस्विनि। लक्षयेस्वस्थमात्मानं भवत्या लक्षणैरहं॥१०

ल्पयन् प्रच्छति। अप्यभद्रमितित्रिभिः हे भद्रे। मृत्योश्छंदमिच्छां मनुवर्तत इति तथा। मृत्युवशवर्तिनो जनस्येत्यर्थः हे गृहमेधिनि ३०
अपि वा विंवा। गृहेषु धर्मादेः किं विस्कुलमिति कश्चात्प्रश्नः यत्र येषु अयोगिनामपि योगः स्वधर्मादिना योगफलं भवति। किं च त्वया
पूजिता। एवाभ्येत्य गृहाद्याता नार्चिताः संतो यदि निर्गच्छंति ते गृहाः फेरुराजः सृगालराजः तदीयश्वभ्रतुल्याः वेलायां होमकाले कर्हि

आस्वास्य कारणमन्यदस्तीति वक्तुं तत्र प्रष्टमभद्रादिकं नास्तीत्याह। भद्रमिति द्वाभ्यां। इमे गृहाः त्रिवर्गस्य परं क्षेत्रं उद्भव
स्थानं त्रिवर्गोपि यथावद्वर्त्तत इत्यर्थः भगवतस्तवानुध्यानेन यस्माद्यातयेत तस्मात् अग्नयो तिथय इत्यादि सर्वं न रिष्यति
न हीयते। प्रस्तुतं विज्ञापयितुमाह। को न्विति संपद्येत काममाह। तवैवेति चतुर्भिः सपत्नैः हृता श्रीर्येषां हृतस्थानं येषामिति

अदितिरुवाच। भद्रं द्विजगवां ब्रह्मन् धर्मस्यास्य जनस्य च। त्रिवर्गस्य परं क्षेत्रं गृहमेधिन् गृहा इमे॥१०॥ अग्नयो तिथयो
भृत्या भिक्षवो ये च लिप्सवः। सर्वं भगवतो ब्रह्मन्ननुध्यानान्न रिष्यति॥१२॥ को नु मे भगवन्कामो न संपद्येत मानसः।
यस्या भवान्प्रजाध्यक्षः एवं धर्मान्प्रभाषते॥१३॥ तवैव मारीच मनःशरीरजाः प्रजा इमाः सत्वरजस्तमोजुषः। समो भवां
५४ स्तांस्वसुरादिषु प्रभो तथापि भक्तं भजते महेश्वरः॥१४॥ तस्मादीश भजंत्या मे श्रेयश्चिंतय सुव्रत। हृतश्रियो हृतस्थाना
न्सपत्नैः पाहि नः प्रभो॥१५॥ परैर्विवासिता साहं मग्ना व्यसनसागरे। ऐश्वर्यं श्रीर्यशः स्थानं हृतानि प्रबलैर्मम॥१६॥ यथा
तानि पुनः साधो प्रपद्येरन्ममात्मजाः। तथा विधेहि कल्याणं धिया कल्याणकृत्तम॥१७॥ श्रीशुक उवाच। एवमभ्यर्थितोदि
त्या कस्तामाह स्मयन्निव। अहो मायाबलं विष्णोः स्नेहबद्धमिदं जगत्॥१८॥ क्व देहो भौतिको नात्मा क्व चात्मा प्रकृतेः परः।
कस्य के पति [illegible] मोह एव हि कारणं॥१९॥ उपतिष्ठस्व पुरुषं भगवंतं जनार्द्दनं। सर्वभूतगुहावासं वासुदेवं
जगद्गुरुं॥२०॥ स विधास्यति ते कामान्हरिर्दीनानुकंपनः। अमोघा भगवद्भक्तिर्नेतरेति मतिर्मम॥२१॥

[illegible] कश्यपः अथ मंतावत्सुतत्वे हंत्याजयितुं विस्मिय व्याजेन तत्वमुपदिशति। अहो इति सार्द्धेन। अत्र परि
[illegible] भ्यां न त्वेवं हृतकामप्राप्तिहेतुर्देवतांतरमेव। इति सिद्धांतयन्नाह। अमोघेति॥२१॥ ॥यथा वै मे म
नोरथं सि[illegible] मन्वनुध्यातितथा तत्से वा प्रकारमादिश मे मया इष्टः प्रजनो यद्भूतमाह एतमेव वक्ष्यामीत्यन्वयः॥

२

ना० म्रू० २१

आमलकद्वादशीविधिः इत्यमाह। सिनीवाल्यामित्यादिना। व्रह्मवीर्येयातज्ञास्यामित्यनेनग्रंथेन यदिलभ्यते तर्हिक्रो
डविदं कीर्त्तिसंपाद्यालिप्यतत्रमंत्रः त्वंदेवीति। देहेवित्वंरसायाः उद्धृतासिनिवर्त्तितआत्मनियमोनित्यनैमित्ति
कोयेन। तत्रावाहनादोनवमंत्रानाह। नमस्तेम्भमित्यादौविशेषतस्तद्वादशाक्षरंवक्ष्यति। चतुर्विंशतिगुणास्त्वानितानि

चेदिति हवाच। केनाहंविधिनाव्रह्मन्उपस्थास्येजगत्पतिं॥ यथामेसत्यसंकल्पोविदधातिमनोरथं॥२२॥ आदिश
त्वंद्विजश्रेष्ठविधिंतदुपधावनं। आशुतुष्यतिमेदेवः सदंताः महगुत्तकैः॥२३॥ कश्यपउवाच॥ एतन्मेभगवन्पृष्टःप्रजा
कामस्यपद्मजः। यदाहतेप्रवक्ष्यामिव्रतंकेशवतोषणं॥२४॥ फाल्गुनस्यामलेपक्षेद्वादशाहंपयोव्रतः। अर्चयेदर
विंदाक्षंभक्त्यापरमयान्वितः॥२५॥ सिनीवाल्यांमृदालिप्यस्नायात्क्रोडविदीर्णया। यदिलभ्येतवैस्रोतस्येतंमंत्रमु
दीरयेत्॥२६॥ त्वंदेव्यादिवराहेणरसायाःस्थानमिच्छता। उद्धृतासिनमस्तुभ्यंपाप्मानंमेप्रनाशय॥२७॥ निर्वर्त्तितात्म
नियमोदेवमर्चेत्समाहितः। अर्चायांस्थंडिलेसूर्येजलेवह्नौगुरावपि॥२८॥ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहीयसे। सर्व
भूतनिवासायवासुदेवायसाक्षिणे॥२९॥ नमोव्यक्तायसूक्ष्मायप्रधानपुरुषायच। चतुर्विंशद्गुणज्ञायगुणसंख्या
नहेतवे॥३०॥ नमोद्विशीर्ष्णेत्रिपदेचतुःशृंगायतंतवे। सप्तहस्तायय़ज्ञायत्रयीविद्यात्मनेनमः॥३१॥ नमःशिवायरुद्रायनमःश
क्तिधरायच॥ सर्वविद्याधिपतयेभूतायपतयेनमः॥३२॥ नमोहिरण्यगर्भायप्राणायजगदात्मने॥ योगैश्वर्यशरी

तानिजानातीतितथातस्मैगुणसंख्यानस्यहेतवेसांख्यप्रवर्तकाय॥३०॥ एवंसामान्यतोनत्वागुणावतारात्प्रणमतित्रिभिः
मंत्रादौमंत्रोक्तयज्ञरूपेणविष्णोःप्रणामोनमस्तेति। द्वेशीर्षेयस्य। त्रयःपादायस्यतंतवेफलविस्तारकाय। त्रय्याविद्यामात्मायस्य
तित्रिधावद्धःभृत्यस्यार्थेउक्तः तथाचमंत्रः चत्वारिशृंगात्रयोस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोऽस्यत्रिधावद्धोवृषभोरोरवीति। महो

२१ फाल्गुनामलकीव्रतं श्लोक २

देवे मत्यांणा विवेशेति उक्तः तथा च मंत्रं चत्वा मार्ग मुक्तवदाप्नुतः सोयं प्राज्ञैर्यथा यथं ॥ विश्वात्मा यज्ञरूपेण स्तूयते नेन तत्त्वतः
तथा च याज्ञवल्क्यः। चत्वारि शृंगेति वेदा एवोक्ताः। त्रयो अस्य पादा इति सवनानि त्रीणि। द्वे शीर्षे प्रायणीयोदयनीये सप्त हस्ताः
सप्त छंदांसि। त्रिधा बद्धो मंत्रब्राह्मणकल्पैर्वृषभो रोरवीति रोरवणं सवनक्रमेण ऋषिप्रभृतिभिः समभिर्यदेनमृग्भिः संततियु

नमस्ते आदिदेवाय साक्षिभूताय ते नमः ॥ नारायणाय ऋषये नराय हरये नमः ॥ ३४ ॥ नमो मरकतश्यामवपुषेधिगतश्रि
ये। केशवाय नमस्तुभ्यं नमस्ते पीतवाससे ॥ ३५ ॥ त्वं सर्ववरदः पुंसां वरेण्य वरदर्षभ। अतस्ते श्रेयसे धीराः पादरेणुमुपा
सते ॥ ३६ ॥ अन्ववर्तंत यं देवाः श्रीश्च तत्पादपद्मयोः ॥ स्पृहयंत इवामोदं भगवान्मे प्रसीदतां ॥ ३७ ॥ एतैर्मंत्रैः हृषी
केशमावाहनपुरस्कृतं। अर्चयेच्छ्रद्धया युक्तः पाद्योपस्पर्शनादिभिः ॥ ३८ ॥ अर्चित्वा गंधमाल्याद्यैः पयसा स्नापयेद्वि पायस
भुं। वस्त्रोपवीताभरणपाद्योपस्पर्शनैस्ततः। गंधधूपादिभिश्चार्चेत् द्वादशाक्षरविद्यया ॥ ३९ ॥ शृतं पयसि नैवेद्यं
शाल्यन्नं विभवे सति। ससर्पिः सगुडं दत्वा जुहुयात् मूलविद्यया ॥ ४० ॥ निवेदितं तद्भक्ताय दद्याद्भुंजीत वा स्वयं दत्वाच समुच्चये वा शब्दः
मनमर्चित्वा तांबूलं च निवेदयेत् ॥ ४१ ॥ जपेदष्टोत्तरशतं स्तुवीत स्तुतिभिः प्रभुं। कृत्वा प्रदक्षिणं भूमौ प्रणमेद्दंडवन्मु
दा ॥ ४२ ॥ कृत्वा शिरसि तच्छेषां देवमुद्वासयेत्ततः ॥ द्व्यवरान्भोजयेद्विप्रान्पायसेन यथोचितं ॥ ४३ ॥ भुंजीत तैरनु
ज्ञातः शेषं सेष्टः सभाजितैः ॥ ब्रह्मचर्यमथ तद्रात्र्यां श्वोभूते प्रथमेहनि ॥ ४४ ॥ स्नातः शुचिर्यथोक्तेन विधिना सुसमाहितः
पयसा स्नापयित्वार्चेद्यावद्व्रतसमापनं ॥ ४५ ॥ पयोभक्षो व्रतमिदं चरेद्विष्णुर्चनादृतः। पूर्ववज्जुहुयादग्निं ब्राह्मणांश्चापि भोजयेत् ६४

...ते ज्ञातिला...भक्तवति। प्राणाय सर्वात्मने। यो गैर्ध्ये शरीरस्य अधिगता ज्ञानिनो ग्रीवं तस्मै तत्पादपद्मयोरामोदं स्पृहयंत इव दे
...नितरां मे प्रसीदतु आवाहनेन पुरस्कृतं समानितं ॥ ३९ ॥ पयसि शृतं पक्वं पायसं। मूलविद्याया द्वादशाक्षरेणैव पूर्वोक्ता

ना०ग्रं० [illegible]तिः जमेशेषं निर्माल्यं हरोश्च वरेयेषां तान्। असंभवे द्वावपि भोजयेदितरार्थः सभाजिते तैरनुज्ञातः सन्शेषं वं

१२ [illegible]हितः तस्यां रात्रौ ब्रह्मचारी सन्भ्योऽपि ते प्रभाते सति पयएव न ह्येव आहारो यस्य। अधःस्वप्नं शयनं। पंचकैः पंचामृतैः।।४४

एवं वै हरेर्हः कुर्याद्द्वादशाहं पयोव्रतं। हरेराराधनं होमं महर्णं द्विजतर्पणं।।४७।। प्रतिपद्दिनमारभ्य यावच्छुक्लत्रयोद
शी।। ब्रह्मचर्यमधःस्वप्नं स्नानं त्रिषवनं चरेत्।।४८।। वर्जयेदसदालापभोगानुच्चावचांस्तथा। अहिंस्रः सर्वभूतानां वा
सुदेवपरायणः।।४९।। त्रयोदश्यामथो विष्णोः स्नपनं पंचकैर्विभोः। कारयेच्छास्त्रदृष्टेन विधिना विधिकोविदैः।।५०
पूजां च महतीं कुर्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः। चरुं निरूप्य पयसि शिपिविष्टाय विष्णवे।।५१।। हृतेन तेन पुरुषं यजेत सुस सूत्रको०७८
माहितः। नैवेद्यं चातिगुणवद्दद्यात्पुरुषतुष्टिदं।।५२।। आचार्यं ज्ञानसंपन्नं वस्त्राभरणधेनुभिः। तोषयेदृत्विजश्चैव तद्वि
द्याराधनं हरेः।।५३।। भोजयेत्तान्गुणवतान्नेन शुचिस्मिते। अन्यांश्च ब्राह्मणान्शक्त्या ये च तत्र समागताः।।५४।।
दक्षिणां गुरवे दद्यादृत्विग्भ्यश्च यथार्हतः। अन्नाद्येनाश्वपाकांश्च प्रीणयेत्समुपागतान्।।५५।। भुक्तवत्सु च सर्वेषु दीनांध
कृपणेषु च। विष्णोस्तत्प्रीणनं विद्वान्भुंजीत सह बंधुभिः।।५६।। नृत्यवादित्रगीतैश्च स्तुतिभिः स्वस्तिवाचकैः। कारयेत्तत्क
थाभिश्च पूजां भगवतोऽन्वहं।।५७।। एतत्पयोव्रतं नाम पुरुषाराधनं परं। पितामहेनाभिहितं मया ते समुदाहृतं।।५८।।
त्वं चानेन महाभागे सम्यक्चीर्णेन केशवं। आत्मना शुद्धभावेन नियतात्मा भजाव्ययं।।५९।। अयं वै सर्वयज्ञाख्यः सर्व
व्रतमिदं स्मृतं। तपःसारमिदं भद्रे दानं चेश्वरतर्पणं।।६०।। त एव नियमाः साक्षात्त एव च यमोत्तमाः। तपो दानं व्रतं यज्ञो राम
येन तुष्यत्यधोक्षजः।।६१।। तस्मादेतद्व्रतं भद्रे प्रयता श्रद्धयाचर। भगवान्परितुष्टस्ते वरानाशु विधास्यति।।६२।। इति श्री १२
मयावते समुदाहृतं सर्वयज्ञाख्यो यं यज्ञः सर्वव्रतमिति च स्मृतमेतद्व्रतं।। ।।इत्यष्टमे षोडशः।।। श्रीरामाय नमः

ततः सप्तदशे दित्या हृते वस्मिन् व्रते हरिः । तत्कामपूरणायादौ तत्सुतोभूदिति ईयते ॥२॥ प्रीतिविक्लवा देवमाबद्धांजलिः
सती स्थिता केवलं ईडितुं पुन नोत्सिहे न शशाक यथापि तत्स्तुतीं वक्तुं कथं भूता आनंदजलेनाकुले ईक्षणे यस्याः पुलकैरा

भागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे कश्यपादितिसंवादो नाम षोडशोध्यायः ॥१६॥ श्रीशुक उवाच । इत्युक्ता सादिती राज
न्स्वभर्त्रा कश्यपेन वै । अन्वतिष्ठद्व्रतमिदं द्वादशाहमतंद्रिता ॥१॥ चिंतयंत्येकया बुध्या महापुरुषमीश्वरं । प्रगृह्येंद्रि
यदुष्टाश्वान्मनसा बुद्धिसारथिः ॥२॥ मनश्चैकाग्रया बुध्या भगवत्यखिलात्मनि । वासुदेवे समाधाय चचार ह पयो
व्रतं ॥३॥ तस्याः प्रादुरभूत्तात भगवानादिपुरुषः । पीतवासाश्चतुर्बाहुः शंखचक्रगदाधरः ॥४॥ तं नेत्रगोचरं वीक्ष्य
सहसोत्थाय सादरं । ननाम भुवि कायेन दंडवत्प्रीतिविक्लवा ॥५॥ सोत्थाय बद्धांजलिरीडितुं स्थिता नोत्सेह
आनंदजलाकुलेक्षणा । बभूव तूष्णीं पुलकाकुलाकृतिस्तद्दर्शनात्युत्सवगात्रवेपथुः ॥६॥ प्रीत्या [illegible] शनैर्गद्ग
दया गिरा हरिं तुष्टाव सा देव्यदितिः कुरूद्वह । उद्वीक्षती सा पिबतीव चक्षुषा रमापतिं यज्ञपतिं जगत्पतिं ॥७॥
अदितिरुवाच । यज्ञेश यज्ञपुरुषाच्युत तीर्थपाद तीर्थश्रवः श्रवणमंगलनामधेय । आपन्नलोकवृजिनोपशमोदया
द्य शं नः कृधीश भगवन्नसि दीननाथः ॥८॥ विश्वाय विश्वभवनस्थितिसंयमाय स्वैरं गृहीतपुरुशक्तिगुणाय भूम्ने ।
स्वस्थाय शश्वदुपबृंहितपूर्णबोधव्यापादितात्मतमसे हरये नमस्ते ॥९॥ आयुः परं वपुरभीष्टमतुल्यलक्ष्मी

[illegible]तो आकांतो हृदो यस्याः तस्य दर्शनेन य उत्सवः तेन गात्रे वेपथुः कंपो यस्याः सा ॥६॥ । तुष्टाव पिबतीवोद्वीक्षमाणेति
[illegible]रूपा भगवान्नाभिः । मर्त्यस्य यदस्य द्विस्त्रिः किरदोषः अय नतो निर्जित्य दैत्यानामत्र निर्जितानपि भक्तान्नक्षितुमीशास्तमित्य
सौ दितः [illegible]भिः यज्ञेशेत्यादिहाशभिः संबोधनैस्तवाशक्यं किमपि नास्तीति वदंती प्रार्थयते । शं नः सुखं कुरु । यतो दीनानां

भा० अ०
७२

यो[illegible]र्थं श्रव कीर्ति यस्य श्रवणमेव मंगलं यस्य तन्नामधेयं यस्य। आपन्नानां शरणं गतानां लोकानां। वृजिनोपशमा
य[illegible]दयाय स। [illegible]महते नमः महत्त्वे हेतवो विश्वाय विश्वस्य भवनस्थितिसंयमार्थं स्वैरं गृहीताः पुरुशक्तेर्माया या गुणा
[illegible]स्मै तथापि स्वस्थाय अच्युतस्वरूपाय कुतः शश्वदुपबृंहितः नित्यो जितो यः पूर्णो बोधस्तेन व्यापादितं नित्यनिरस्तं
[illegible]त्मनि तमो मायालक्षणं येन तस्मै। अस्मदीयमनोरथपूर्णमीषत्करमेवेति कैमुतिकन्यायेनाह। आयुः परं [illegible]

द्यौभूरसाः सकलयोगगुणास्त्रिवर्गः ज्ञानं च केवलमनंत भवंति तुष्टात्त्वत्तो नृणां किमु सपत्नजयादिराशीः
१०। श्रीशुक उवाच। अदित्यैवं स्तुतो राजन्भगवान्पुष्करेक्षणः। क्षेत्रज्ञः सर्वभूतानामिति होवाच भारत॥११॥
श्रीभगवानुवाच। देवमातर्भवत्या मे विज्ञातं चिरकांक्षितं। यत्सपत्नैर्हृतश्रीणां च्यावितानां स्वधामतः॥१२॥ तान्विनिर्जित्य
समरे दुर्मदानसुरर्षभान्। प्रतिलब्धजयश्रीभिः पुत्रैरिच्छस्युपासितुं॥१३॥ इंद्रज्येष्ठैः स्वतनयैर्हतानां युधि विद्विषां॥
स्त्रियो रुदंतीरासाद्य द्रष्टुमिच्छसि दुःखिताः॥१४॥ आत्मजान्सुसमृद्धांस्त्वं प्रत्याहृतयशःश्रियः। नाकपृष्टमधिष्ठाय
क्रीडतो द्रष्टुमिच्छसि॥१५॥ प्रायोधुना तेसुरयूथनाथा अपारणीया इति देवि मे मतिः। यत्तेनुकूलेश्वरविप्रगुप्ता न वि
क्रमस्तत्र सुखं ददाति॥१६॥ अथाप्युपायो मम देवि चिंत्यः संतोषितस्य व्रतचर्यया ते। ममार्चनं नार्हति गंतुमन्य

अनतिक्रमनीय

पुनरपि यो श्वभ्र रसातलं च द्यौ भूरसाः द्यौरिति पृथक्पादे भूश्च रसा च दिव स्वर्ग इति विग्रहः हसेति पादे त्रीणि पदानि सक
ला योगगुणा गुणिमादयः क्षेत्रज्ञस्त्वान्तर्यामी॥११॥ सपत्नैर्हृतश्रीर्येषां। स्वधामतः च्यावितानां च पुत्राणां संबंधि यत्। तद्भव
त्या चिरमाकांक्षितं मया विज्ञातं। कांक्षितमेवाह। तानिति त्रिभिः। प्रतिलब्धा जयश्रीश्च यैस्तैः पुत्रैः। सह उपासितुं एकत्र स्था
तुमिच्छसि। प्रत्याहृतं जयश्च श्रीश्च यैस्तान्। अपारणीयाः अनतिक्रमनीयाः यस्मात् अनुकूल ईश्वरः कालो येषां ते विप्रैः गुप्ता

राम
कृष्ण

स्त्रीव्रतेनार्चितः तस्मै वानुगुणान्नरूपं यथास्यात् तथा समीडितः तस्थ्याहमितपञ्चप १

रक्षिताः अनुकूलैरीश्वरैः समर्थैर्विप्रैः गुप्ता इति वा । न मम मया चिंत्य एव तत्र हेतुः संगोपितस्येत्यादि । श्रद्धानुरूपं इच्छानुसारेण
फलहेतुत्वात् । मारीचं सतपसि त्वधिष्ठाय स्थितः सन् गोप्तास्मि पालयिष्यामि । अतः पतिमुपाधाव भजस्व । देवानां गुह्यं रहस्यं
सर्वं सुसंवृतं तु संगुप्तं सन् संपद्यते सिध्यति ॥२०॥ प्रभोः हरेरात्मनि जन्म लब्ध्वा । अवितथमीक्षणं दृष्टिर्यस्य सः अतिलोयथा

त्वयार्चितश्चाहमपत्यगुप्तये पयोव्रतेनानुगुणं समीडितः स्वांशेन पुत्रत्वमुपेत्य ते सुतान् गोप्तास्मि मारीचतपस्यधि-
ष्ठितः ॥१८॥ उपधाव पतिं भद्रे प्रजापतिमकल्मषं । मां च भावयती पत्यावेवं रूपमवस्थितं ॥१९॥ नैतत्परस्मा आख्येय
पृष्टयापि कथंचन सर्वं संपद्यते देवि देवगुह्यं सुसंवृतं ॥२०॥ श्रीशुक उवाच । एतावदुक्त्वा भगवांस्तत्रैवांतरधीयत ॥ अ-
प्रविष्टमात्मनि हरेरंशं ह्यवितथेक्षणः । सोदित्यां वीर्यमाधत्त तपसा चिरसंभृतं समाहितमना राजन् दारुण्यग्निं यथा-
निलः ॥२३॥ अदितेर्धिष्ठितं गर्भं भगवंतं सनातनं । हिरण्यगर्भो विज्ञाय समीडे गुह्यनामभिः ॥२४॥ ब्रह्मोवाच । जयोरु-
गाय भगवन्नुरुक्रम नमोस्तु ते । नमो ब्रह्मण्यदेवाय त्रिगुणाय नमो नमः ॥२५॥ नमस्ते पृश्निगर्भाय वेदगर्भाय वेधसे
। त्रिनाभाय त्रिपृष्ठाय शिपिविष्टाय विष्णवे ॥२६॥ त्वमादिरंतो भुवनस्य मध्यमनंतशक्तिं पुरुषं यमाहुः । कालो भवाना-
क्षिपतीश विश्वं स्रोतो यथांतःपतितं गभीरं ॥२७॥ त्वं वै प्रजानां स्थिरजंगमानां प्रजापतीनामसि संभविष्णुः ॥
६ ?? अदितिर्दुर्लभं लब्ध्वा हरेर्जन्मात्मनि प्रभोः ॥२१॥ उपाधावत्पतिं भक्त्या परया कृतकृत्यवत् । स वै समाधियोगेन कश्यपस्तदबुध्यत ॥२२

मनस्त वर

[illegible]मोपि दारुनिसंघर्षेण वह्निः सहक्रमग्निमाधत्ते एवं स्वयं पुत्रेषु समोपि दैत्यपक्षपातं वीर्यमाधत्तेत्यर्थः । धिष्ठितं अधिष्ठाय स्थि-
तं । [illegible] त्वेत्यर्थः । अदितेरेव पूर्वस्मिन्जन्मनि पृश्निरिति नाम तस्मा अर्भकाय वेदा गर्भे यस्य । यद्वा वेदानां गर्भाय वेदेषु प्र-
काशमा[illegible]नेत्यर्थः । त्रयो लोका नाभौ यस्य सः त्रिनाभो तस्मै त्रयाणां लोकानां उपरि पृष्ठे स्थिताय । शिपिशब्देन पशवो जीवास्तेषु

न० अ० तर्यामितया प्रविष्टस्य। यज्ञो वै विष्णुः पशवः शिपिः यज्ञ एव पशुषु प्रतिष्ठति। निरुक्ते। यद्वा शिपयो रश्मयस्तैर्विष्टितायेत्यर्थः। त
७४ था शिपिविष्टस्य व्यापिनो वेश्रेतः पतिनं त्वरणादिगंभीरश्रोत आशि पते आकर्षति तया कात्मा भवान् विश्वमाशिपति। संविष्णुः उत्प भ
द्यशीलेमिथ्यमेभावः नह्येवं भूतस्य तवः नह्येवं भूतस्य तव जन्मादि सम्भवः किंतु देवानां प्रजापतीनां प्रजानां परमाश्रयत्वेन (७)

दिवौकसां देव दिवच्युतानां परायणं नो शिवमज्ञतोस्तु ॥२८॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे सप्तदशो
ध्यायः ॥१७॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं विरिंचस्तुतकर्मवीर्यः प्रादुर्बभूवामृतभूरदित्यां। चतुर्भुजः शंखगदाब्जचक्रः पि
शंगवासा नलिनायतेक्षणः ॥१॥ श्यामावदातो झषराजकुंडलत्विषोल्लसच्छ्रीवदनांबुजः पुमान् ॥ श्रीवत्सवक्षा
वलयांगदोल्लसत्किरीटकांचीगुणचारुनूपुरः ॥२॥ मधुव्रतव्रातविघुष्टया स्वया विराजितः श्रीवनमालया हरिः
। प्रजापतेर्वेश्मतमः स्वरोचिषा विनाशयन् कंठनिविष्टकौस्तुभः ॥३॥ दिशः प्रसेदुः सलिलाशयास्तदा प्रजाः।
प्रहृष्टा ऋतवो गुणान्विताः। द्यौरंतरिक्षं क्षितिरग्निजिह्वा गावो द्विजाः संजहृषुर्नगाश्च ॥४॥ श्रीरामाय नमः देवा

ततस्तवर्ष्टदशे भूत्वा वामनः सत्कर्तो खिलैः। यज्ञं गतिस्तनतस्तेन मत्कृत्योक्तो वरान् शृणु ॥१॥ इत्थं विरिंचेन स्तुतं कर्म देवकार्य
लक्षणं वीर्यं च प्रभावो यस्य स हरिरदित्यां प्रादुर्बभूवेति त्रयाणामन्वयः। अमृतभूः मृत्युजन्मरहितः स्वः शंखगदाब्जचक्राणि
लसंतीति तथा। अब्जं अब्देले नमत्वं धीयो प्रत्ययः अविसर्गपिस्वासो पिसंगवासा झषराजो मकरः तौ द्वाकारयोः कुंडल राम
योस्त्विषा उल्लसंती श्रीर्वदनांबुजे यस्य श्रीवत्सो वक्षसि यस्य। वलयैरंगदैश्च सहोल्लसंति किरीटादीनि यस्य। श्रीमत्या वन वृद्ध
मालया विराजितः वेश्मगतं तमः अग्निजिह्वा देवाः नगाः पर्वताः तत्प्रादुर्भावसमयमाह ॥४॥ श्रीरामो जयति ॥ ७८

श्रोणायामिति भाद्रपदस्य शुक्ला द्वादशी श्रवणद्वादशीति प्रसिद्धा। तस्यां तत्रापि श्रोणायां श्रवणस्थे चंद्र इत्यर्थः तत्रापि श्र
वणस्य प्रथमांशेऽभिजिन्नक्षत्रे। तद्वस्तुत्पादयति। अभिजिन्नाम नक्षत्रं उपरिष्टादाषाढानामधस्ताच्छ्रोणाया इति। एवंवि
शिष्टे मुहूर्ते प्रभुः प्रादुर्बभूवेत्यर्थः किंच नक्षत्राणि अश्विन्यादीनि ताराशब्देन ताराः ग्रहाः गुरुशुक्रादयः ते आद्या येषां ते सूर्याद
योऽपि सर्वे तस्य जन्म दक्षिणं उदारं चक्रुः जन्ममुहूर्ते गुणवद्भिर्नो बभूवुरित्यर्थः॥५॥ विशेषांतरमाह यस्यां द्वादश्यां

भाद्रपद १ श्रोणायां श्रवणद्वादश्यां मुहूर्तेऽभिजिति प्रभुः। सर्वे नक्षत्रताराद्याः चक्रुस्तज्जन्म दक्षिणं॥५॥ द्वादश्यां सवितातिष्ठन्
हरि २ मध्यंदिनगतो नृप। विजया नाम सा प्रोक्ता यस्यां जन्म विदुर्हरेः॥६॥ शंखदुंदुभयो नेदुर्मृदंगपणवानकाः। चित्रवादि
श्रा ३ त्रतूर्याणां निर्घोषस्तुमुलोऽभवत्। प्रीताश्चाप्सरसोऽनृत्यन् गंधर्वप्रवरा जगुः। तुष्टुवुर्मुनयो देवा मनवः पितरोऽग्नयः
॥ सिद्धविद्याधरगणाः सकिंपुरुषकिन्नराः। चारणा यक्षरक्षांसि सुपर्णा भुजगोत्तमाः॥ गायंतोऽतिप्रशंसंतो नृ
श्रा ३ त्यंतो विबुधानुगाः। अदित्या आश्रमपदं कुसुमैः समवाकिरन्॥१०॥ दृष्ट्वादितिस्तं निजगर्भसंभवं परं पुमांसं मुद
मापविस्मिता। गृहीतदेहं निजयोगमायया प्रजापतिश्चाह जयेति विस्मितः॥११॥ यत्तद्वपुर्भाति विभूषणायुधैरव्यक्त
चिद्व्यक्तमधारयद्धरिः। बभूव तेनैव स वामनो वटुः संपश्यतोर्दिव्यगतिर्यथा नटः॥१२॥ ॥श्रीरामाय नमः॥

हरेर्जन्म तत्। तस्यां मन्ये च विदुः। तदा च मध्यंदिनगतः सविता तिष्ठन् सा च द्वादशी विजया नाम प्रोक्ता इत्यन्वयः सद्योत्तमा
मन्ये पांच वित्रतूर्याणां निर्घोषोऽभवत्। देवा मनव इत्यादिना कुसुमैः समवाकिरन्निति तृतीयेनान्वयः विस्मयांतरमाह।
यत्तद्वपुर्हरिरधारयत् प्रकाशितवान्। तेन च वपुषा मातापित्रोः संपश्यतोः स्वे वामनो वटुर्बभूव दिव्यगतिः अद्भुतचेष्टितः स्व
यं कथंभूतः अव्यक्तः चिद्रूपः कथमधारयत् भाति। तो भाति दीप्ति विभूषणानि च आयुधानि च तैर्व्यक्तं यथा भवति

ना० क्र०

३५

तथा कर्माणि भ्रातकर्मादीनि। वनस्पतिर्वनानां पतिः सोमः पात्रिकां द्विजापात्रीं ॥१७॥ एवं संभावितो मारिषः स्वेष्टो वटुब्रह्म
वर्चसे मनब्रह्मर्षिगणसंघुष्टो नो सभामतिक्रमारोचत। यदर्थं वटुर्वभूव तदाह। श्रुत्वेत्यादि यावत्समाप्तिः। यजमानेजन्न

वटुं वामनं दृष्ट्वा मोदमाणा महर्षयः कर्माणिकारयामासुर्नमस्कृत्य प्रजापतिं ॥१३॥ तस्योपनीयमानस्य सावित्री
सविताब्रवीत्। बृहस्पतिर्ब्रह्मसूत्रं मेखलां कश्यपोऽददात् ॥१४ ददौ कृष्णाजिनं भूमिर्दण्डं सोमो वनस्पतिः। कौपीनाच्छादनं
माता द्यौश्छत्रं जगतः पतेः ॥१५॥ कमण्डलुं वेदगर्भः कुशान्सप्तर्षयो ददुः। अक्षमालां महाराज सरस्वत्यव्ययात्मनः ॥१६॥

पानीका
पात्र ३४ तस्मा इत्युपनीताय यक्षराट्पात्रिकामदात्। भिक्षां भगवती साक्षादुमादाद्विका सती ॥१७॥ स ब्रह्मवर्चसेनैवं सभां संभावि
तो वटुः। ब्रह्मर्षिगणसंघुष्टामत्यरोचत मारिषः ॥१८॥ समिद्धमाहितं वह्निं कृत्वा परिसमूहनं। परिस्तीर्य समभ्यर्च्य समि
द्भिरजुहोद्द्विजः ॥१९॥ श्रुत्वाश्वमेधैर्यजमानमूर्जितं बलिं भृगूणामुपकल्पितैस्ततः। जगाम तत्राखिलसारसंभृतो भारेण गां
सन्नमयत्पदे पदे ॥२०॥ तं नर्मदायास्तट उत्तरे बलेर्य ऋत्विजस्ते भृगुकच्छसंज्ञके। प्रवर्तयन्तो भृगवः क्रतूत्तमं व्यचक्षता
रादुदितं यथा रविं ॥२१॥ ते ऋत्विजो यजमानः सदस्या हततिविषो वामनतेजसा नृप। सूर्यः किलायात्युत वा विभावसुः स
नत्कुमारोऽथ दिदृक्षया क्रतोः ॥२२॥ इत्थं सशिष्येषु भृगुष्वनेकधा वितर्क्यमाणो भगवान्स वामनः। छत्रं सदण्डं सजलं कमं
डलुं विवेश बिभ्रद्धयमेधवाटं ॥२३॥ मौञ्ज्या मेखलया वीतमुपवीताजिनोत्तरं। जटिलं वामनं विप्रं मायामाणवकं हरिं ॥२४॥ प्रवि
ष्टं वीक्ष्य भृगवः सशिष्यास्ते सहाग्निभिः। प्रत्यगृह्णन्समुत्थाय संक्षिप्तास्तस्य तेजसा ॥२५॥ यजमानः प्रमुदितो दर्शनी

समुपवी २

भृगुणां भृगुभिः उपाकल्पितैः येः प्रवर्तितैः अखिलेन सारेण बलेन संभृतः संपूर्णः नर्मदा उत्तरेतटे भृगुकच्छसंज्ञके क्षेत्रे क्रतू ३५
मं प्रवर्तयन्तो ये बलेः ऋत्विजो भृगवः तेतत्र वटुं तत्र अपश्यन्। आरात्समीपएवोदितं रविमिव। तत्र ऋत्विगादयः सूर्यः किलेत्येवमादी

न्यतकयंतीतिशेषः।हयमेधवाटंअश्वमेधमंडपंविवेश।उपवीताजिनेउपवीतञ्चअजिनंमेखलञ्चउत्तरमुत्तरीयंयस्यतं।सोऽग्नाः श्री
अभिभूताःसंतःरूपस्यानुरूपाअवयवायस्यतंदृष्ट्वेतिशेषः।२३।चंद्रमौलिरित्यन्वयः।अथर्षेत्विकारः।चंद्रमौलिरस्तिगंगारूपं
यन्मूर्ध्नीदधारेत्यर्थः।हेआर्यत्वात्वांसाक्षात्प्रत्यक्षंब्रह्मर्षीणांतपएवमन्येकथंभूतंतपःवटुरूपंमूर्तिधरं।त्वच्चरणावनेजनैर्वा

यंमनोरमं।रूपानुरूपावयवंतस्माआसनमाहरत्॥२६॥स्वागतेनाभिनंद्याथपादौभगवतोबलिः।अवनिज्यार्चयामास
मुक्तसंगमनोरथं।२७।तत्पादशौचंजनकल्मषापहंसधर्मविन्मूर्ध्न्यदधात्सुमंगलं।यद्देवदेवोगिरिशश्चंद्रमौलिर्दधा
रमूर्ध्नापरयाचभक्त्या॥२८॥बलिरुवाच।स्वागतंतेनमस्तुभ्यंब्रह्मन्किंकरवामते।ब्रह्मर्षीणांतपःसाक्षान्मन्येत्वार्यवपु
र्धरं।२९।अद्यनःपितरस्तृप्ताअद्यनःपावितंकुलं।अद्यस्विष्टःक्रतुरयंयद्भवानागतोगृहान्।३०।अद्याग्नयोमेसु
हुतायथाविधिद्विजात्मजत्वच्चरणावनेजनैः।हतांहसोवार्भिरियंचभूरहोतथापुनीतातनुभिःपदैस्तथा।३१।यद्यद्ब
टोवांछसितत्प्रतीच्छमेत्वामर्थिनंविप्रसुतानुतर्कये।गांकांचनंगुणवद्धाममृष्टंतथान्नपेयमुतविप्रकन्यां।ग्रामा धाम४
१२ न्समृद्धांस्तुरगान्गजान्वारथांस्तथार्हत्तमसंप्रतीच्छ॥३२॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेबलिवामनसंवा
८ देऽष्टादशोऽध्यायः॥१८॥श्रीशुकउवाच।इतिवैरोचनेर्वाक्यंधर्मयुक्तंससूनृतं।निशम्यभगवान्प्रीतःप्रतिनंद्येदमब्रवीत्॥१॥
श्रीभगवानुवाच।वचस्तवैतज्जनदेवसूनृतंकुलोचितंधर्मयुतंयशस्करं।यस्यप्रमाणंभृगवःसांपरायेपितामहःकुलवृद्धःप्रशांतः२

५ र्हत्तमंहोअस्मतस्यमेपुनीतापवित्रीकृता।मेमत्तःप्रतीच्छगृहाण।हेअर्हत्तमश्रेष्ठतम।इत्यष्टमेऽष्टादशः।उक्तविशोकंहरिणायाचितं
तत्पदत्रयं।प्रतिश्रुतंतेनबलिनाजानन्भृगुरवारयत्॥१॥दातुःश्रुतिःस्वयंतुष्टिरित्यादिप्रश्नतोऽचितंवक्तव्यमितित्रिभिःश्लोकैस्तुशि
क्षयन्नाह।वामनःवचस्तवैतदित्यादिद्वाभ्यां।हेजनदेवपरायेपारलौकिकेधर्मपितामहःप्रह्लादःप्रमाणं॥२॥ राम

भा० अ०
१९

निःसत्वस्य लक्षणं। यो द्विजातये याचकाय प्रत्याख्याता न ददामीति वक्ता। कृपणस्य लक्षणं प्रथमं प्रतिश्रुत्य यो वा न ददातीति॥२
... दानावसरे यस्मिन् युष्मत्कुले यो यस्मिन् जातः। हरिः द्वारे भूम्यां पादक्षरणेऽपराद्धश्च वहिर्दृष्टेः अतो हृदये स्थितं मानन् ज्ञास्य तोऽप्येवं निश्चित्य। स्वासा विलीनं तर्हितः स हरिः देहो यस्य विविग्नमतिकंपितं वेतो यस्य। अनुकंपितचित्त इति वा सर्वोऽर्थः। निर

नन्वेतस्मिन् कुले कश्चिन्निःसत्वः कृपणः पुमान्। प्रत्याख्याता प्रतिश्रुत्य यो वा दाता द्विजातये॥३॥ न सन्ति तीर्थे युधि वा र्थिनार्थिताः पराङ्मुखा ये त्वमनस्विनो नृप। युष्मत्कुले यद्यशसामलेन प्रह्लाद उद्भाति यथोडुपः खे॥४॥ यतो जातो हि रण्याक्ष श्चरन्नेक इमां महीं। प्रतिवीरं दिग्विजये नाविंदत गदायुधः॥५॥ यं विनिर्जित्य कृच्छ्रेण विष्णुः क्ष्मोद्धार आगतं। आत्मानं जयिनं मेने तद्वीर्यं भूर्यनुस्मरन्॥६॥ निशम्य तद्वधं भ्राता हिरण्यकशिपुः पुरा। हंतुं भ्रातृहणं क्रुद्धो जगाम निलयं हरेः॥७॥ तमायांतं समालोक्य शूलपाणिं कृतांतवत्। चिंतयामास कालज्ञो विष्णुर्मायाविनां वरः॥८॥ यतो यतोऽहं तत्रासौ मृत्युः प्राणभृतामिव। अतोऽहमस्य हृदयं प्रवेक्ष्यामि पराग्दृशः॥९॥ एवं स निश्चित्य रिपोः शरीरमाधावतो निर्विविशे सुरेन्द्रः। श्वासानिलांतर्हितसूक्ष्मदेहस्तत्प्राणरंध्रेण विविग्नचेताः॥१०॥ स तन्निकेतं परिमृश्य शून्यमपश्यमानः कुपितो ननाद। क्ष्मां द्यां दिशः खं विवरान् समुद्रान् विष्णुं विचिन्वन्न ददर्श वीरः॥११॥ अपश्यन्निति होवाच मया दृष्टमिदं जगत्। भ्रातृहा मे गतो नूनं यतो नावर्तते पुमान्॥१२॥ वैरानुबंध एतावानामृत्योरिह देहिनां॥ अज्ञानप्र

राम
१९

दर्शात् अंतःप्रविष्टत्वात् पुमान् यतः सकाशान्नावर्तते तद्ब्रह्मवनलं गतः नित्यमुक्तत्वादिति वा सर्वोऽर्थः। एवं सर्वत्र पर्यन्विमरवं उविष्टो वैरं यत्कृतवान् तद्भवितमेतस्याप्रतिहं इमहावलपराक्रमस्य सूरोऽहं मानविज्रंभितक्रोधानुबंधस्य॥१३॥ कथं नामासौ सूरशिरोमणिर्जीवन्नेवकातरवदेर मुपेतवान् इत्याशयेनाह। वैरानुबंध एतावानामृत्योर्भवति हि देहिनां देहेऽनि

गृहाणि मानववांस्तराणां तथा अहंमानेनोपच्छंहितो मन्युश्च भवत्येव। अज्ञाननिवृत्ते ःआहृतायो रूपात्यागो मां द्यमेवेतार्थः
तदेव शर्वज्ञानस्कत्वात्तत्पितरं स्तौति पितेति द्विजवेषधारिणे देवाएते मत्तु द्विजाइति तद्विजानन्नपि सः याचितः मनुस्वी
यमायुर्देवेभ्योऽदात्॥ मम पदा संमितानीति त्रिविक्रमपदाभिप्रायेण। नवान्नतवादः तत्रापि स्वपदत्वानवगमात्। यावदर्थं वृ
त्तियहोयस्य सः यावदर्थं च ईश्वरस्यापि यच्याकारणं याञ्चाप्रकारं चोक्तं। बलेर्बंधनप्रश्नोत्तरत्वेनन स्वर्गवर्तिरेकेणा॥ धि

भुवोमन्युरहंमानोपच्छंहितं॥१३॥ पिता प्रह्लादपुत्रस्ते तद्विद्वान्द्विजवत्सलः। स्वमायुर्द्विजलिंगेभ्यो देवेभ्योऽदात्स या
चितः॥१४॥ भवानाचरितान्धर्मानास्थितो गृहमेधिभिः। ब्राह्मणैः पूर्वजैः शूरैरन्यैश्चोद्दामकीर्तिभिः॥१५॥ तस्मात्त्वत्तो
हं मही मीषद्वृणे वरदर्षभात्। पदानि त्रीणि दैत्येंद्र संमितानि पदा मम॥१६॥ नान्यत्ते कामये राजन्वदान्याज्जगदीश्व
रात्। नैनः प्राप्नोति वै विद्वान्यावदर्थप्रतिग्रहः॥१७॥ बलिरुवाच। अहो ब्राह्मणदायाद वाचस्ते वृद्धसंमताः। त्वं बालो
बालिशमतिः स्वार्थं प्रत्यबुधो यथा॥१८॥ मां वचोभिः समाराध्य लोकानामेकमीश्वरं। पदत्रयं वृणीते योऽबुद्धिमा
न्द्वीपदाशुषं॥१९॥ न पुमान्मामुपव्रज्य भूयो याचितुमर्हति। तस्माद्वृत्तिकरीं भूमिं वटो कामं प्रतीच्छ मे॥२०
श्रीभगवानुवाच॥ यावंतो विषयाः प्रेष्ठास्त्रिलोक्यामजितेंद्रियं। नैकुर्वंति ते सर्वे प्रतिपूरयितुं नृप॥२१॥ ११

सोपपरकारमाह। अहो इति त्रिभिः। ते वाचो वृद्धानां संमताः त्वं तु बालः बालिशमतिश्च। बालिशानामज्ञानामिव मतिर्यस्य।
अतएव स्वार्थं प्रति यथावत्तबुधः वस्तुतस्तु बाल इव अबालिशमतिश्चेति श्लेषः स्वार्थं प्रत्यबुध इति च तत्त्वानामेवार्थं बुध्यसे न
स्वार्थं तु पूर्णस्य परिपूर्णस्य तव तद्व्यतिरेकेन स्वार्थाभावात् अर्थः अबुधत्वमेवाह मामिति द्वीपस्य दाशुषं दातारं। अबुद्धिमानिते
वं श्लेषः कामयते सम्यक्। पादप्रसारणेनेत्यर्थः अतएव तथा करिष्यति॥१९॥ पुनरपि निःस्पृहत्वमेवाविः कुर्वन्नाह। यावं

भा०अ० तद्यतिरूत्रिभिः नववर्षसमेतेन द्वीपेनापि प्राप्तानां द्वीपवराणां इच्छया। तदिच्छाया अंतं नगता इत्यस्माभिः श्रुतं असंतुष्टस्य
२२ प्रोहि त्रिभिर्लोकैरपिन सुखं वर्तते। सिद्धोहं कृतार्थः एतावतैवसर्वस्यापहारसिद्धेरितिगूढोभिप्रायः तदेवाह। वित्तंहि याव

त्रिभिः क्रमैरसंतुष्टो द्वीपेनापिन पूर्यते। नववर्षसमेतेन सप्तद्वीपवरेच्छया।२१। सप्तद्वीपाधिपतयो नृपावैण्यगया
दयः। अर्थैः कामैर्गतानांतं तृष्णाया इतिनःश्रुतं।२२। यदृच्छयोपपन्नेन संतुष्टोवर्त्तते सुखं। नासंतुष्टस्त्रिभिर्लोकै
रजितात्मोपसादितैः॥२३॥ पुंसोयंसंसृतेर्हेतुरसंतोषोर्थकामयोः। यदृच्छयोपपन्नेन संतोषोमुक्तयेस्मृतः॥२४॥
यदृच्छालाभतुष्टस्य तेजोविप्रस्य वर्द्धते॥ तत्प्रशाम्यत्यसंतोषादंभसेवाशुशुक्षणिः। तस्मात्त्रीणिपदान्येव वृणेत्व
द्वरदर्षभात्। एतावतैव सिद्धोहं वित्तंयावत्प्रयोजनं॥२६॥ श्रीशुक उवाच॥ इत्युक्तः सहसन्नाह वांछातः प्रतिगृह्यतां
।वामनायमहींदातुंजग्राहजलभाजनं।२७। विष्णवेक्ष्मांप्रदास्यंतमुशनाअसुरेश्वरं। जानंश्चिकीर्षितंविष्णोः शि
ष्यंप्राहविदांवरः।२८। श्रीशुकउवाच। एषवैरोचने साक्षाद्भगवान्विष्णुरव्ययः। कश्यपाददितेर्जातो देवानांकार्यसा
धकः।२९। प्रतिश्रुतंत्वयैतस्मै यदनर्थमजानता। नसाधुमन्येदैत्यानां महानुपगतोनयः।३०। एषतेस्थानमैश्व
र्यंश्रियंतेजोयशःश्रुतं। दास्यत्याच्छिद्यशक्राय मायावामनकोहरिः।३१। त्रिभिःक्रमैरिमाँल्लोकान्विश्वकायःक्रमिष्यति।
सर्वस्वंविष्णवेदत्वा मूढवर्तिष्यसेकथं॥ [illegible] तोगां पदैकेन द्वितीयेन दिवं विभोः [illegible]
र्तीयस्यकुतोगतिः॥३३॥ निष्ठांतेनरकेमन्ये ह्यप्रदातुः प्रतिश्रुतं। प्रतिश्रुतस्ययोनीशः प्रतिपादयितुंभवान्॥३४ राम

स्वयोजनमेवसर्वस्वंअधिकस्यक्लेशावहत्वादित्यर्थः। अनयस्त्वन्यायः अन्यायमेवाह। एषइति। मनुमयापद्त्रयमेव प्रति २०
श्रुतंनाधिकंतत्राह। त्रिभिरिति। क्रमतामिति वेत्तत्राह। सर्वस्वमिति।३२। तथापिप्रतिश्रुतंसंपादनीयमेवेतिचेत्तत्राह॥

क्रमतइतिद्वाभ्यां। एकेनपादन्यासेनत्रिंक्रममाणस्येत्यर्थः। तृतीयस्यतृतीयपदस्यानास्त्यात्तथापिसर्वस्वदानात्कीर्त्तिस्तुव
र्द्धिष्यतीतिचेत्तत्राह। नतद्दानमिति। तपः चित्तेः कार्याकर्मप्रवृत्तेः ननुतर्हिप्रतिश्रुत्यनेतिकथमनृतंवाच्यंतत्राह। सार्द्धैःप
ड्भिः। अत्रापिसत्यानृतव्यवस्थायांबह्वृचश्रुत्याहिप्रथमंओमितिसत्यंनेत्यनृतमित्यादिनासत्यानृतयोर्लक्षणपूर्वकंतत
तिनिंदाभ्यांसत्यंविहितंअनृतंचनिषिद्धं। अनंतरंस्वपराश्रयतद्विकमहारमित्यादिनासत्येदोषाननृतेगुणान्नुक्त्वात
स्मात्कालएवदद्यात्कालेनदद्यान्नतस्मादनृतंमिथुनीकरोतीत्युपसंहारेणवृत्तिसंकटादिष्वनृतमप्यनुज्ञानंतमिमंश्रु
त्यर्थंदर्शयिनाहत्रयोमित्यंगीकारेणयत्प्रोक्तंतत्सत्यंनेतियदाहतदेवानृतंतत्तुसत्यमीषदनृतंविनानसिद्ध्यतीत्याशयेनाह

नतद्दानंप्रशंसंतियेनवृत्तिर्विपद्यते॥ दानंयज्ञस्तपःकर्मलोकेवृत्तिमतोयतः॥३६॥ धर्मायययशसेर्थायकामाय
स्वजनायच। पंचधाविभजन्वित्तमिहामुत्रचमोदते॥३७॥ अत्रापिबह्वृचैर्गीतंशृणुमेसुरसत्तम। सत्यमोमितियत्प्रो
क्तंयन्नेत्याहानृतंहितं॥३८॥ सत्यंपुष्पफलंविद्यादात्मवृक्षस्यगीयते। वृक्षेजीवतितन्नस्यादनृतंमूलमात्मनः
॥३९॥ तद्यथावृक्षउन्मूलःशुष्यत्युद्वर्ततेचिरात्॥ एवंनष्टानृतःसद्यआत्माशुष्येन्नसंशयः॥४०॥ श्री॥

सत्यंपुष्पफलंविद्यात्। जानीयात्। आत्मवृक्षस्यदेहरूपवृक्षस्य। कुतः गीयतेश्रुत्योच्यतइत्यर्थः। प्रागंतरंतुसुगमं। यद्यपि
श्रुतावाचःसत्यंपुष्पफलंचेत्युक्तंतथापिवाचोदेहनिर्वाहाधीनतादात्मवृक्षस्येतिप्रसक्तानुसारेणोक्तं। भवतुपुष्पफलस्था
नीयंसत्यं [illegible]ः किमतआह। वृक्षेदेहेजीवतितत्पुष्पफलंनस्यात्। स्नानस्यादिविपाठेअक्षत्वात्कायावाचःपरामर्शःदेहस्यानृ
तेजीरदा [illegible] त्याह। अनृतंतवात्मनोदेहस्यमूलं॥३९॥ तदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति। तद्यथावृक्षउत्पाटितमूलःशुष्यतितथाचिरादेवो
द्वर्ततेपतति। एवंनष्टमनृतंयस्यसआशुदेवःशुष्येत्। यद्यपिश्रुतावेवमेवानृतंवदन्नात्मानमाविर्मूलंकरोतीत्येवंनिंद्या

भा०स्क० ८ [illegible]मिति [illegible]स्युपसंहारात्तु शोरेणतत्केवलानृतविषयमितिव्याख्यातं देयत्वेतेनेतिवतयेवोक्तेः स्याच्चक्रति
३८ [illegible]मि [illegible]तिदेनतत्तुष्पं फलं वाचो यत्सत्यं सहेश्वरोयशश्रीकल्याणकीर्तिर्भवति।भोः पुष्पं हि फलं वाचः सत्सं वदत्
[illegible]वायदनृतं।तद्यथा हत्वग्राविमूलः पुष्यतिसद्धतैत एवमेवानृतं वदन्नाविमूलमात्मानं करोतिसस्युष्यतिसहतै
तेतस्मादनृतं नवग्रहोयेत्वेतेन अनेनतु अनृतं नदयेतसंकटेष्वात्मानं रक्षेदितिश्रुत्यर्थः सर्वथासत्यवचनेदेहानिर्वे
हेदितिस्फुटीकर्तुंसत्यस्य दोषानृतस्य चगुणानाह द्वाभ्यां।परागतिद्वाभ्यां।यदोमित्यक्षरं तत्पराकइत्यर्थे गृहीत्वावतीनि
पराग्रिक्तमपूर्णं वात्मक्षरं यत्तदोमिति॥ यत्किंचिदोमिति ब्रूयात्तेन रिच्येत वै पुमान्॥४०॥ भिक्षवे सर्वमोंकुर्व
न्नालं कामेन चात्मने॥ अथैतत्पूर्णम भ्यात्मं यच्च नेत्यनृतं वचः॥४१॥ सर्वं नेत्यनृतं ब्रूयात्सदुः कीर्तिः श्वस
न्मृतः॥४२॥ स्त्रीषु नर्मविवाहे च वृत्त्यर्थे प्राणसंकटे॥ गोब्राह्मणार्थे हिंसायां नानृतं स्याज्जुगुप्सितं॥४३॥
इतिश्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे वामनप्रादुर्भावे एकोनविंशोध्यायः॥१९॥ ।श्रीशुक उवाच॥
पराकरीक्तमितिश्रुतिपदस्य व्याख्यानं न्यपूर्णत्वं इति।ननु तस्मात्तदर्थिने यत्किंचिदोमिति दास्यामीति ब्रूयात्तेन रिच्येत शून्यो भवेत्
किंच भिक्षवे सर्वमोंकुर्वन्नात्मने कामेन नालं पर्याप्तो न भवति।तस्य भोगो न सिध्यतीत्यर्थः तथा च श्रुतिः पराग्रासतरिक्तमक्षरं
एतत्पूर्णं अर्थयथावदात्मध्या त्मकं चेति चकारान्वयः आत्मनो मिमुखमत्यस्यार्थमाकर्षतीत्याद्यात्मयोदिनित्यं ममकिंचि
दपिनास्तिसीदामातिब्रूतेअनृतेनपरेषामर्थानाकर्षतीतिप्रसिद्धं।४१।ननु तर्हि इदमनृतमेव सर्वदासेव्यं स्यात्तेनेत्याह।सर्वं
मिति।तथा च श्रुतिः अथैतत्पूर्णमभ्यात्मं यच्चेति मयत्सर्वं नेति ब्रूयात् यदेवच कामयकीर्तिर्जायेत सै [illegible] तेन्नेवदहन्यादितिश्च ३८

ति। हन्ति संकटादिष्वनृतं न दोषायेत्युपसंहरति। स्त्रीषु प्रोत्साहनेन वशीकरणे नर्माणि परिहासे विवाहे ववरादि स्तुतौ। गवां ब्राह्मणानां च हितार्थं हिंसायां च कस्यचित्प्राणात्यये। तथा च याज्ञवल्क्यः वर्णिनां हि वधो यत्र तत्र साक्ष्यनृतं वदेत्। इति तथा च श्रुतिः तस्मात्कालएव दद्यात्। कालेन दद्यात्तत्सत्यानृते मिथुनीकरोतीति॥ अष्टमे एकोनविंशः॥ विंशे त्वनृतभीतो सोऽज्ञात्वापि कपटं हरेः। ददावेव ततो विष्णुः सहसा वर्द्धिता द्भुतं॥१॥ भगवता त्वया प्रोक्तं सत्यं किं तं। प्रोक्तं सत्यं किं त। योऽत्र्यर्थका

श्रीभा०स्कं० "बलिरेवं गृहपतिः कुलाचार्येण भाषितः॥ तूष्णीं भूत्वा क्षणं राजन्नुवाचावहितो गुरुं॥१॥ बलिरुवाच। सत्यं भगवता प्रोक्तं धर्मोऽयं गृहमेधिनां। अर्थं कामं यशो वृत्तिं यो न बाधेत कर्हिचित्॥२॥ स चाहं वित्तलोभेन प्रत्याचक्षे कथं द्विजं। प्रतिश्रुत्य ददामीति प्राह्रादिः कितवो यथा॥३॥ न ह्यसत्यात्परो धर्म इति होवाच भूरियं। सर्वं सोढुमलं मन्ये ऋतेऽली

८ कपरं नरं॥४॥ नाहं बिभेमि निरयान्नाधन्यादसुखार्णवात्। न स्थानच्यवनान्मृत्योर्यथा विप्रप्रलंभनात्॥५॥ यद्यद्धा स्यति लोकेऽस्मिन्संपरेतं धनादिकं। तस्य त्यागे निमित्तं किं विप्रस्तुष्येन्न तेन चेत्॥६॥ श्रेयः कुर्वन्ति भूतानां साधवो दु स्त्यजासुभिः। दध्यङ्शिबिप्रभृतयः को विकल्पो धरादिषु॥७॥ यैरियं बुभुजे ब्रह्मन् दैत्येन्द्रैरनिवर्तिभिः॥ तेषां कालोऽग्रसील्लोकान्न यशोऽधिगतं भुवि॥८॥ सुलभा युधि विप्रर्षे ह्यनिवृत्तास्तनुत्यजः॥

[illegible] तेन गृहमेधिनां धर्म इति। कथं प्रत्याचक्षे निराकरोमि। ननु प्रत्याख्याते को दोषस्तत्राह। नाहमिति। [illegible] तोऽपि॥५॥ यद्यद्धनादिकं तत्सर्वं संपरेतं पुरुषं हास्यति त्यक्ष्यति चेत्तर्हि किमिति जीवतैव स्वयं न दद्यामिति [illegible] संकटपरिहारार्थं स्वदेहं ददत्यन्यानिति वेत्तत्राह। तस्येति। विप्रश्चेत्तेनार्थेन दत्तेनापि न तुष्येत्तर्हि तस्य त्यागे [illegible] विता वा वित्तादत्वा सद्दाने विप्रस्यासंतोषेण दानं व्यर्थमेव स्यात्। अतस्तद्याचितं सर्वं देयं भवति। [illegible] श्रेयः कुर्वन्ति स्वैरसुभिरपि को विकल्पो विचारः यैर्दैत्यैः। युद्धे अनिवर्तिभि

ग्रं० ग्र० रियंभूर्भुवं तु जेतप्रकृ...लतेषा मिहलोकान्परलोकान्वभोगानितिवा कालोग्रसीत्। तं हतवान्। ननु भुवि तेरधिगतं
प्राप्तं ...अतः कीर्तिरेव साध्या नान्यादिति भावः। देहत्यागादपि धनत्यागे कीर्तिर्भवतीत्याह। ८। सुलभा
नू९ इति। ...तत थातीर्थेपात्रे। अतोतिदुःकरो धनत्यागएवमयाकार्य इति भावः। तर्हिनिर्द्धनत्वेन दैन्यं स्यादि
ति चेन्न...मनस्विन इति। याच्ञापामप्यर्थिनां कामोपनयेनकामपूरणेन दुर्गतिर्दैन्यं नामितिवत्। ततशोभ
नंनेदृमेवा भवादृश्यां तु कामोपनयेन न दुर्गतिः। शोभनमिति किंपुनर्वक्तव्यमित्यर्थः॥१०॥

न तथा तीर्थआयाते श्रद्धयायैर्धनंत्यजं॥१०॥ मनस्विनः कारुणिकस्य शोभनंयदर्थिकामोपनयेन दुर्गतिः
रस्य २ कुतः पुनर्ब्रह्मविदां भवादृशां ततोवटोरस्य ददामि वांछितं॥११॥ यजंतियज्ञंक्रतुभिर्यमादृता भवंतआम्नायविधा
प्ये नकोविदाः॥ सएवविष्णुर्वरदोस्तुवापरोदास्याम्यमुष्मै क्षितिमीप्सितां मुने॥१२॥ यद्यप्यसावधर्मेणमांबध्नीयादन
नागसं। तथाप्येनंनहिंसिष्ये भीतंब्रह्मतनुंरिपुं॥१३॥ एषवाउत्तमश्लोको नजिहासतियद्यशः। हत्वामैनंहरेत या
युद्धेशयीतनिहितोमया॥१४॥ श्रीशुक उवाच॥ एवमश्रद्धितंशिष्यमनादेशकरंगुरुः। शशापदैवप्रहितः स
त्यसंधंमनस्विनं॥१५॥ दृढंपंडितमान्यज्ञस्तब्धोस्यस्मादुपेक्षया। मच्छासनातिगोयस्त्वमचिरात्भ्रस्यसे श्रियः।
१६॥ एवंशप्तः स्वगुरुणासत्यान्नचलितोमहान्। वामनायददावेनामर्चित्वोदकपूर्वकं॥१७॥ विंध्यावलिस्तदा
गत्यपत्नीजालकमालिनी। आनिन्येकलशंहैममवनेजन्यपांभृतं॥१८॥ यजमानः स्वयंतस्यश्रीमत्पादयुगंमु दा।

ननुनायंवटुः किंतु नव शत्रुर्विष्णुः इत्युक्तं। तर्हि सुतरामेव वदास्यामीत्याह यजंतीति। यः शत्रुर्वोक्तः। यद्यपि यशोन राम
जिहासति तर्हि युद्धे यमां हत्वा एतांभूमिं हरतो शयीत वा समक्ष्ज्ञातः सन्मम वृत्ते शयीतेति वास्तवोर्थः। अश्रद्धितंअज्ञा नू९
तश्रद्धं। जालकं मुक्ताभरविशेषः तत्त्वालावती अवनेजनीनामयाकलसंभृतंपूर्णं। अवदेत। वांछातः प्रगृह्यतामिति।

वलिना पूर्वे मुक्तौलाव् गुणत्रयमात्मनि यस्य तत्त। अन्तः एव भूःखमित्यादयो यद्यस्मिन् त्वा सस्थितवंत ॥२१॥ ऋत्विगा
दिसहितो वलिस्तस्य हरेः काये एतद्विश्वं ददर्श॥ तदेव प्रपंचयति। रसमितिपादोनैः सप्तभिः मारुतं गणं वायुसंइंद्रस्य सेनै

अवनिज्यां वहन्मूर्द्धिं तदपो विश्वपावनीः ॥ स्यात् तदा सुरैः इंद्रादिविदेवतागणागंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः। तत्कर्मस
वैविगृणंत आर्यवे प्रसन्नवर्षैर्वहुमुर्दाचिताः॥१९॥ नेडुर्मुडुर्डुडमयः सहस्रशो गंधर्वकिंपूरुषकिन्नराज्यगुः।
मनस्विनानेन कृतं सुडुःकरं विद्वानदद्यद्विपदे जगत्त्रयं॥२०॥ तद्वामनं रूपमवर्द्धताद्भुतं हरेरनंतस्य गुणत्रया
श्रो ४ त्मकं। भूः खं दिशो द्यौर्विवराः पयोधयस्तिर्यक् नृदेवा ऋषयो यदासत ॥२१॥ कायेवलिस्तस्य महाविभूते सहर्त्विगाचा
र्यसदस्य एतत्॥ ददर्श विश्वं त्रिगुणं गुणात्मके भूतेंद्रियार्थाशयजीवयुक्तं॥२२॥ रसामचष्टांघ्रितलेथ पादयोर्महीं
महीध्रान्पुरुषस्य जंघयोः। पतत्रिणोजानुनि विश्वमूर्तेरूर्वोर्गणं मारुतमिंद्रसेन॥२३॥ [redacted] र्वासस्यिग्रह्मपे संध्यांविभो ६
त प्रजापतीन् जघने आत्ममुख्यान्। नाभ्यांनभः कुक्षिषु सप्तसिंधूनुरुक्रमस्योरसि चर्क्षमालां॥२४॥ हृद्यंग धर्मस्तन
योमुरारे ऋतं च सत्यं च मनस्यथेंदुः। ... ...॥ श्रियं च वक्ष
स्यरविंदहस्तां कंठे च सामानि समस्तरेफान्॥२५॥ इंद्रप्रधानानमरान्भुजेषु तत्कर्णयोः ककुभो द्यौश्च मूर्ध्नि॥
केशेषु मेघान् श्वसनं नासिकायामक्ष्णोश्च सूर्यं वदने च वह्निं॥२६॥ वाण्यां च छंदांसि रसे जलेशं भ्रुवोर्निषेधं च
पं ५ विधिं च ... मस्तु। अहश्च रात्रिं च परस्य पुंसो मन्युं ललाटेधर एव लोभं॥२७॥ स्पर्शे च कामं नृपरेतसांभः पृष्ठे त्वधर्मं क्रम

वसेना ... ... इंद्रपदे स्थितत्वात्। एभुन्। आत्मास्वयं वलिमुख्यो येषां तान् ऋक्षमालां नक्षत्रपङ्क्तिं। अंग हे राजन्। समस्तात्रे
फं ... ... शब्दान्। द्यौश्च द्यां। रेतसां रेतसि। क्रमणे तु पादन्यासेषु। नृपधिजाती श्च प्राणेषु इंद्रियेषु सर्वात्मनातादिवा

... ...

तत्पदसंबंधेऽधिसतत् २ यएवधीतस्य वलिनमाचष्टे ३

भा० अ० ...मित्यादीनामीशमुपतस्थुरित्युत्तरेणान्वयः ॥३०॥ ।विद्याधरसंज्ञोसि।मीनकुंमलेमकरकुंडलेस्फुरं
धु०॥ ...तःमधुव्रतानांस्रजोयस्यातयावनमालयाश्रीवत्सगादिश्चाहृतोवासः ॥उरुक्रमत्वमेवाह॥क्षितिमितिद्वि
तीयंपदंक्रमतोविक्षिपतस्तद्विपिष्टपंकिंचिन्नदीयंकिंचन्मात्रंजातं।तृतीयायतुनाकिंचिदपितत्र हेतुः उरुक्रमस्यांघ्रिस्त्रि
णेषुयत्रं।छायावमृत्युंहसितेचमायांतनूरुहोह्योषधिजातयश्च॥२८॥नदीश्चनाडीषुशिलानखेषुबुद्धावजं
देवगणानृषीश्च।प्राणेषुगात्रेस्थिरजंगमानिसर्वाणिभूतानिददर्शवीर॥२९॥सर्वात्मनीदंभुवनंनिरीक्ष्यसर्वेसु
राःकश्मलमापुरंग।सुदर्शनंचक्रमसह्यतेजोधनुश्चशार्ङ्गंस्तनयित्नुघोषं।पर्जन्यघोषोजलजःपाञ्चजन्यः।कौमो
दकीविष्णुगदातरस्विनी॥३१॥विद्याधरोसिःशतचंद्रयुक्तःतूणोत्तमावक्षयशायकौच।सुनंदमुख्याउपतस्थु
रीशंपार्षदमुख्याःसहलोकपालाः॥३३॥लशत्किरीटांगदमीनकुंडलःश्रीवत्सरत्नोत्तममेखलांबरैः॥मधुव्रतस्र
ग्वनमालयावृतोरराजराजन्भगवानुरुक्रमः॥३४॥क्षितिंपदैकेनबलेर्विचक्रमेनभःशरीरेणदिशश्चबाहु
भिः।पदंद्वितीयंक्रमतोस्त्रिविष्टपंनवैतृतीयायतदीयमण्वपि।उरुक्रमस्यांघ्रिरुपर्युपर्यथोमहर्जनाभ्यांतपसः
परंगतः॥३४॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टमस्कंधेविश्वरूपोनामविंशोध्यायः॥२०॥ श्रीशुकउवाच।सत्यंस
मीक्ष्याब्जभवोनखेंदुभिर्हतस्वधामद्युतिरावृतोभ्यगात्।मरीचिमिश्राऋषयोबृहद्व्रताःसनंदनाद्यानरदेवयोगिनः॥१॥

नारूत पिष्टपादुपर्युपरिगच्छन्महर्जनाभ्यांतपश्चपरंगतःसत्यलोकंगतइति।अष्टमेविंश॥२०॥एकविंशेपदाक्रांतिमिषेणबलिबंधनं।
विस्तुत्कर्षतस्सख्यापयितुंजने॥१॥उरुक्रमस्यांघ्रिस्तपसःपरंगतइत्युक्तं।ततःकिंवृत्तंतत्राह।सत्यंसोत्यलोकंप्राप्तंतदंघ्रिंसमी
क्ष्याब्जभवोभ्यगात्।तथामरीचिमिश्रादयश्चेतिद्वयोरन्वयःकथंभूतोब्जभवोहरेरंघ्रिनखाएवेंदवःतैर्हतास्वधाम्नोद्युतिर्यस्यसः
स्वयंचैतेरावृतः।व्रत्तहेनरदेवबृहद्व्रतायोगिनश्च॥१॥

पुनर्वीमप्यादिविक्षेपाय ३

दक्षिणेन

राम
४०
१

ऋंगानि शिक्षादीनि पुराणानि तत्संहिताश्च योग एव समीरितं वा तमेवाग्निस्तेन रंधितं दग्धं कर्म कल्मषं कर्ममूलं येषां ते सर्वे
तमंघ्रिं ववंदिरे यस्यांघ्रेः स्मरणानुभावतः अकर्मकं कर्मभिरप्राप्यं। विष्णो रंघ्रयो। स्वयं यस्य नाभिपंकेरुह संभवः तस्यांघ्रेरिंद्रा गप्ति स
मभ्यर्च्य लोकत्रयं निमार्ष्टि पवित्रयति वा। संक्षिप्तत्त्व संहितास्त्वात्म विश्रुती स्वविस्तारो येन तस्मै यथा पूर्वं वामन रूपेण स्थिता
वेदोपवेदा नियमानयान्विता स्तर्केतिहासांग पुराण संहिताः। ये चापरे योग समीरदीपित ज्ञानाग्निना रंधित क
र्मकल्मषाः। ववंदिरे यत्स्मरणानुभावतः स्वायंभुवं धाम गता अकर्मकं॥२॥ अथांघ्रये प्रोन्नमिताय विष्णोरुपाहरत्प
द्मभवोर्हणोदकं। समर्च्य भक्त्याभ्यगृणा च्छुचिश्रवा यन्नाभिपंकेरुह संभवः स्वयं॥३॥ धातुः कमंडलुजलं तदुरुक्रमस्य
पादावनेजनपवित्रतया नरेंद्र। स्वर्धुन्यभून्नभसि सा पतती निमार्ष्टि लोकत्रयं भगवतो विशदेव कीर्त्तिः॥४॥ ब्रह्मादयो लो
अ ५ कनाथाः स्वनाथाय समाहृताः॥ सानुगा बलिमाजह्रुः संक्षिप्तात्म विभूतये॥५॥ तोयैः समर्हणैः स्रग्भिर्दिव्य गंधानुलेप
नैः। धूप दीपैः सुरभिभिर्लाजाक्षत फलांकुरैः॥६॥ स्तवनैर्जयशब्दैश्च तद्वीर्य महिमांकितैः। नृत्यवादित्र गीतैश्च शंख
दुंदुभि निःस्वनैः॥७॥ जांबवानृक्षराजस्तु भेरीशब्दैर्मनोजवः। विजयं दिक्षु सर्वासु महोत्सवमघोषयत्॥८॥ महीं
सर्वां हृतां दृष्ट्वा त्रिपद व्याजयाच्ञया। ऊचुः स्वभर्तुरसुरा दीक्षितस्यात्यमर्षिताः॥९॥ न वायं ब्रह्मबंधुर्विष्णुर्मायाविनां वरः
द्विजरूप प्रतिच्छन्नो देवकार्यं चिकीर्षति॥१०॥ अनेन याचमानेन शत्रुणा वटुरूपिणा सर्वस्वं नो हृतं भर्तुर्न्यस्त दंडस्य बर्हिषि

[illegible]॥ नैवेद विषयाव्याजयाकपटयाच्ञया सत्यभर्त्तुर्बलेर्महीं हृतां दृष्ट्वा ऊचुः॥९॥ तदाह। नवेश्ति सा दैवि त्रिभिः। अ
[illegible] सुरास्य। अर्थहतत्र अनुकूलः स्तं कालं मति वर्तितुं प्रमाननीश्वरः समर्थो न भवति॥ इत्यर्थः॥ श्रीराम
[illegible]॥ = ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्रीलक्ष्मायनमः। श्रीराम
[illegible]

[illegible]षेणासुराणां। तत्रादत्तं नूनमिति परोक्षः शत्रुच्छलेन वर्त्तमानः शत्रुत्वं पुनर्भक्तानि वास्मानत्र ग्रहीतुमेवाह
[illegible]दीक्षितस्य विशेषतः।।नोच्यते भाषितुं शक्यं ब्रह्मण्यस्य दयावतः।।१२।।तस्मादस्य वधे धर्मो
भर्त्तुः शुश्रूषणं च नः।इत्यायुधानि जगृहुर्वलेरनुचरासुराः।।१३।।ते सर्वे वामनं हंतुं शूलपट्टिशपाणयः।अनि
च्छतो वले राजन् प्राद्रवन्जातमन्यवः।।१४।।तानभिद्रवतो दृष्ट्वा दितिजानीकपान्नृप।प्रहस्यानुचरा विष्णोः प्रत्य
षेधन्नुदायुधाः।।१५।।नंदः सुनंदोथ जयो विजयः प्रवलो वलः।कुमुदः कुमुदाक्षश्च विष्वक्सेनः पतत्रिराट्।।१६।।जयंतः
श्रुतदेवश्च पुष्पदंतोथ सात्वतः।सर्वे नागायुतप्राणाश्चमूं ते जघ्नुरासुरीं।।१७।।हन्यमानान्स्वकान्दृष्ट्वा पुरुषा
नुचरैर्वलिः।वारयामास संरब्धान् काव्यशापमनुस्मरन्।।१८।।हे विप्रचित्ते हे राहो हे नेमे श्रूयतां वचः।मा युध्य
त निवर्त्तध्वं न नः कालोयमर्थकृत्।।१९।।यः प्रभुः सर्वभूतानां सुखदुःखोपपत्तये।तं नातिवर्त्तितुं दैत्याः पौरुषैरीश्व
रः पुमान्।।२०।।यो नो भवाय प्रागासीदभवाय दिवौकसां।स एव भगवानद्य वर्त्तते तद्विपर्ययं।।२१।।वलेन सचिवै
र्बुद्ध्या दुर्गैर्मंत्रौषधादिभिः।सामादिभिरुपायैश्च कालं नात्येति वै जनः।।२२।।भवद्भिर्निर्जिता ह्येते वहुशोनुचरा ह
रेः।दैवेनर्द्धास्त एवाद्य युधि जित्वा [illegible] नदंति नः।।२३।।एतान्वयं विजेष्यामो यदि दैवं प्रसीदति
तस्मात्कालं प्रतीक्षध्वं यो नोर्थत्वाय कल्पते।।२४।।श्रीशुक उवाच।पत्युर्निगदितं श्रुत्वा दैत्यदानवयूथपाः।रसां नि
र्विविशु [illegible] राजन्विष्णुपार्षदताडिताः।।२५।।अथ तार्क्ष्यसुतो
ज्ञात्वा विराट्प्रभुचिकीर्षितं।ववंध वारुणैः पाशैर्वलिं सुत्येहनि क्रतौ।।२६।।हाहाकारो महानासीद्रोदस्योः सर्वतो दिशं।
विराजत इति विराट् प्रभोरस्य चिकीर्षितं ज्ञात्वा तार्क्ष्यसुत अयमर्थः अस्य सर्वस्वापहारेण मम मे त्यभिमानं त्याजये दानीं देहस्वीकारेणाहंकार

यपित्याजयपित्वांपरमा तुग्रहं कर्तुमिच्छति। नवानेनतुल्यान्यः कोपि समस्त[illegible]योधरोवाल्ली तितद्यशः प्रख्यापनार्थं किंचित्
द्यातपितुमपीच्छतीतित्रमोरप्यभिप्रायं ज्ञात्वानं वदंभेति। सत्येहनिसोमाभिषूयत्हिने। गोदस्योः द्यावाप्रथिवोः अत्रसोमसूर्यः

ध्रियमानेसुरपतौ विष्णुनाप्रभुविष्णुना॥२७॥ तंबंधंवारुणैः पाशैर्भगवानाहवामनः। नष्टश्रियंस्थिरप्रज्ञमुदारयश
सं नृप॥२८॥ पदानि त्रीणिदत्तानि भूमेर्मह्यंत्वयासुर। द्वाभ्यांक्रांतमहीसर्वा तृतीयमुपकल्पय॥२९॥ यावत्तपत्यसौगो
भिर्यावदिंदुः सहोडुभिः। यावद्वर्षति पर्जन्यस्तावती भूरियंतवागृणा॥ पदैकेनमयाक्रांतो भूर्लोकः खंदिशस्तनोः। स्व
र्लोकस्तु द्वितीयेन पश्यतस्ते स्वमात्मनः॥३१॥ प्रतिश्रुतमदातुस्ते निरये वास इष्यते। विश त्वं निरयंतस्माद्गुरुणा
चानुमोदितः॥३२॥ वृथामनोरथस्तस्य दूरः स्वर्गः पतत्यधः। विप्रलब्धोददामीति त्वयाहंचाढ्यमानिना॥३३॥ विप्रलंभ
फलं भुंक्ष्व निरयं कतिचित्समाः॥३४॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे बलिनिग्रहे एकविंशोऽध्यायः॥२१॥ श्रीशुक
उवाच। एवं विप्रकृतोराजन्बलिर्भगवतासुरः। भिद्यमानोप्यभिन्नात्मा प्रत्याहाविक्लवं वचः॥१॥ बलिरुवाच। यद्युत्त
मश्लोक भवान्ममेरितं वचो व्यलीकं सुरवर्य मन्यते। करोम्यृतंतन्नभवेत्प्रलंभनं पदंतृतीयं कुरु शीर्ष्णि मे निजं॥२॥

मया अत्मनेत्यन्वयः व्यापिनेत्यर्थः वो विश्वात्मनोः॥२१। द्वाविंशेतुप्रसन्नः सन्प्रह्लादस्य सुतलं बलिं। दत्वा वैशान् हरिर्न्यृनं म
त्वातद्वारयोभवत्॥१॥ समर्पित तन्नविन्तनिर्मलाचलभक्तितः छलितोवलिनाचित्रं स्वमेव वार्यपरञ्जुतः॥१॥ विप्रकृतः ऋत्र
तः भिद्यमानः हे उत्तमश्लोकेति करादत्तः ममवचः ईरितं प्रतिश्रुतं नताबह्यलीकंत्वयाकेटनवामनरूपयाभिज्ञात्वारूपांतरस्या
[illegible]न्। एवमपि यदि भवान्व्यलीकं मन्यते तथापि सत्यमेवाहं करोमि यदुक्तं विप्रलंभनंन भवतु मशीर्ष्णिनिजंतृतीयं पदं
कुरु [illegible] विश्वं क्रांतवतः तव मे शिरः पदपर्याप्तं न भवतीति मन्येथा वित्तेन चेत्पदं [illegible] जातं तदा इदमधिकमेवस्यात्। वित्तादपि

प्रतिश्रुतस्यादाने नयोऽर्थिनं विप्र लंभते ४

ना० = ८ विक्लवतो ... दिति भावः ननु च त्वमपदार्थैर्बन्धनं रज्वेद्दारारज्वेह्वनैरपि। आत्मानं सततं रज्वेद्दारैरपि धनैरपीत्यादि वचनादात्मभ
४२ यप्रतिहारायसर्वस्वं त्यज कुतो भीतः सन्नात्मानमर्पयसित्यत आह विभेमिमिति॥२॥ असाधुवादात् अपकीर्तेर्यथा भृशमुद्विजे
तथा निरयादिभ्यो न बिभेमि। ननु मया निग्रहात्तवापकीर्तिर्जातेव नैवेत्याह॥३॥ पुसामिति। अर्हत्तमैरर्पितं यं दंडं मात्रादयो
पि न हि आदिशंति। नैवार्पयंति। हितैषिणात्वया निग्रहीतोहं श्लाघ्य एव वास्मीति भावः॥४॥ नत्वहं देवानां हितैषिणा सुराणां
तत्राह त्वं नूनमिति। परोक्षः शत्रुच्छलेन वर्त्तमानः शत्रुत्वं पुनर्भक्तानि वाल्मानग्रहीतुमेवाह। यस्मिन्निति। उग्रहोहं श्लसिद्धं।

विभेमि नाहं निरयात्त्वदच्युतो न पाशबंधाद्व्यसनादुरत्ययात्। नैवार्थकृच्छ्राद्भवतो विनिग्रहादसाधुवादाद्भृशमुद्विजे यथा॥
२॥ पुसां श्लाघ्यतमं मन्ये दंडमर्हत्तमार्पितं। यं न माता पिता भ्राता सुहृदश्चादिशंति हि।४। त्वं नूनमसुराणां नः पारोक्षः परमो गुरुः
यो नोनेकमदांधानां विभ्रंशं चक्षुरादिशत्॥५॥ यस्मिन्वैरानुबंधेन रूढेन विबुधेतराः बहवो लेभिरे सिद्धिं यामु हैकांतयोगि
नः॥६॥ तेनाहं निगृहीतोस्मि भवता भूरिकर्मणा। बद्धश्च वारुणैः पाशैर्नातिव्रीडे न च व्यथे।७॥ पितामहो मे भवदीयसंमतः
श्र ३ प्रह्लाद आविष्कृतसाधुवादः। भवद्विपक्षेण विचित्रवैशसं संप्रापितस्त्वत्परमः स्वपित्रा॥८॥ किमात्मनानेन जहाति योंततः
पुत्रे २ किं रिक्थहारैः स्वजनाख्यदस्युभिः। किं जायया संसृतिहेतुभूतया मर्त्यस्य गेहैः किमिहायुषो व्ययः॥९॥ इत्थं स निश्चि
त्य पितामहो महानगाधबोधो भवतः पादपद्मं। ध्रुवं प्रपेदे ह्यकुतोभयं जनाद्भीतः स्वपक्षक्षपणस्य सत्तम॥१०॥ ॥

अतो नाममज्ञानात्पिंडुः खमित्याह। तेन गुणा भवता किंचयोयं दंडरूपो ममानुग्रहः त्वया कृतः सतर्क्षपोत्रत्वेन नत्वदनुग्रहस्यपा राम
त्रमित्याशयेनाह।५। पितामहस्मिति। भवदीयानां संमतः आविष्कृतः साधुवादोयस्य त्वमेव परम आश्रयो यस्य सः अतो भवतो विपक्षेयस्ते ४२
न विपक्षिणा हिरण्यकशिपुनां विचित्रं वैशसं हिंसां संप्रापितोपि देहादीनामसारतां निश्चित्य कुतोभयं ध्रुवं च भवतः पादपद्ममेव प्र
पेदे॥ अथ तस्मादहमपि देवेन तस्यैव भाग्येन तवांतिकं नीत इति वक्तुमाम हारेणार अंततः आयुषोंते रिक्थहारैः पुत्रैः। इह गेहे पुके

प्रसंभवलात्त्याजिताश्रीर्यस्य यया श्रिया लब्धमतिः स न पुमानिहंजीवितमकु[illegible]ध्यते। कथं स तं कृतांतस्यांतिकवर्त्तिं स्थित्योः
मन्निहितं राकापतिः प्रोद्यदुडुः अंजनत्विषं श्यामं। स्वकृताहंकारादिरूपापराधस्मरणे न सव्रीडितं नीचीनमधोमुखं यस्य सः शि
रसा नमन्नेव उपेत्य मूर्ध्ना ननाम। बलेस्तत्कृतमनुग्रहं दृष्ट्वा पुलकैरश्रुभिः विकलः स्वपति। न त्वेङ्ग परमेत हीयं त्वयापकृतं सी
यमेव पुनः स्वीकृतः ततः शोभनमेव वृत्तं। तस्मै तत्र हेतुः मन्ये इति। यद्यस्मात् श्रीपरवयदात्ममोहने तस्माद्भ्रंशितः मोहनत्वमेवाह।

अथाहमप्यात्मरिपोस्तवांतिकं दैवेन नीतः प्रसभं त्याजिताश्रीः। इदं कृतांतांतिकवर्त्तिजीवितं यया ध्रुवं स्तब्धमतिर्न्न बुध्यते
॥११॥ श्रीशुक उवाच। तस्येत्थं भाषमाणस्य प्रह्लादो भगवत्प्रियः। आजगाम कुरुश्रेष्ठ राकापतिरिवोत्थितः ॥१२॥ तमिंद्रसेनः।
स्वपितामहं श्रिया विराजमानं नलिनायतेक्षणं। प्रांशुं पिशंगांबरमंजनत्विषं प्रलंबबाहुं सुभगं समैक्षत ॥१३॥ तस्मै बलिर्वा
रुणपाशयंत्रितः समर्हणं नोपजहार पूर्ववत्। ननाम मूर्ध्नाश्रुविलोललोचनः सव्रीडनीचीनमुखो बभूव ह ॥१४॥ स तत्र
हासीनमुदीक्ष्य सत्पतिं सुनंदनंदाद्यनुगैरुपासितं। उपेत्य भूमौ शिरसा महामना ननाम मूर्ध्ना पुलकाश्रुविक्लवः ॥१५॥ प्र
ह्लाद उवाच। त्वयैव दत्तं पदमैंद्रमूर्जितं हृतं तदेवाद्य तथैव शोभनं। मन्ये महानस्य कृतो ह्यनुग्रहो विभ्रंशितो यच्छ्रिय आत्म
मोहनात् ॥१६॥ यया हि विद्वानपि मुह्यते यतस्तत्को विचष्टे गतिमात्मनो यथा। तस्मै नमस्ते जगदीश्वराय नारायणायाखिललो पएग। २
कसाक्षिणे ॥१७॥ श्रीशुक उवाच। तस्यानुशृण्वतो राजन्प्रह्लादस्य कृतांजलेः। हिरण्यगर्भो भगवानुवाच मधुसूदनः ॥१८॥

यया श्रिया विद्वानपि यतः संयतोऽपि मुह्यते। तत् तस्यात्मनः स्वां कोन्यः पुमानात्मनो गतिं। त्वं यथावद्धि विचष्टे पश्यति। तस्मै महाकारिण
कः ॥१७॥ तस्य प्रह्लादस्यानुशृण्वतो उवाचेति किंचिद्वक्तुं प्रवृत्त इत्यर्थः। तदेव विध्या बलेरपि व कुप्रवृत्ता। तां च संमान्य यनहि
रण्यगर्भः [illegible]स्थितः अत एतस्यायव वाक्यं प्रथमम् अवतारयति त्रिजगतः कर्त्तुं प्रभोः पालस्य तः संहर्त्तुं ईश्वरस्य तवान्ये

भा० अ० शिरा वहंति। कि समर्पयंति त्वया वरोपितः कर्तृवादः कर्तारः स्वतंत्रा वयमिति वादमपि येषां ते अयं भावः लोकत्रयं मयार्पि
५२ तं तत्रतीयं पादं देहं समर्पयं प्रतिश्रुतमृतं करोमीति देहादिषु स्वाम्याधिकारेण ब्रुवन्नयं कुबुद्धिर्निग्राह्यः स्त्रीयस्वमेव सर्वस्या
पि स्वामी स्वतो मे स्वबुद्धिमेनं केवलं कृपया विमुच्य पालयेति। तदेवं प्रह्लादस्य विंध्यावलेश्च परमार्थोक्त्या प्रसन्नो हरिः ब्रह्म

वद्धं वीक्ष्य पतिं साध्वी तत्पत्नी भयविह्वला। प्रांजलिः प्रणतोपेंद्रं बभाषे वाङ्मुखी नृप॥१९॥ विंध्यावलिरुवाच। क्रीडार्थमात्म
न इदं त्रिजगत्कृतं ते स्वाम्यं तु तत्र कुधियोपर ईश कुर्युः कर्तुः प्रभोस्तव किमस्यत आवहंति त्यक्तह्रियस्त्वदवरोपितक श्लो २
र्तृवादाः॥२०॥ ब्रह्मोवाच। भूतभावन भूतेश देवदेव जगन्मय। मुंचैनं हृतसर्वस्वं नायमर्हति निग्रहं॥२१॥ कृत्स्ना
तेनेन दत्ता भूर्लोकाः कर्मार्जिताश्च ये। निवेदितं च सर्वस्वमात्मविक्लवया धिया॥२२॥ यत्पादयोरशठधीः सलिलं प्र ८४
दाय दूर्वांकुरैरपि विधाय सतीं सपर्यां। अप्युत्तमां गतिमसौ भजते त्रिलोकीं दाश्वानविक्लवमनाः कथमार्तिमृच्छेत्॥
२३॥ श्रीभगवानुवाच। ब्रह्मन्यमनुगृह्णामि तद्विशो विधुनोम्यहं। यन्मदः पुरुषः स्तब्धो लोकं मां चावमन्यते॥२४॥ यदा
कदाचिज्जीवात्मा संसरन्निजकर्मभिः। नानायोनिष्वनीशोयं पौरुषीं गतिमाव्रजेत्॥२५॥ जन्मकर्मवयोरूपविद्यैश्वर्य
धनादिभिः। यद्यस्य न भवेत्स्तंभस्तत्रायं मदनुग्रहः॥२६॥ मानस्तंभनिमित्तानां जन्मादीनां समंततः। सर्वश्रेयःप्रतीपानां हंत मुह्येन्न जन्मादिनां २

तु लोकः कर्हिचिद्वविज्ञापयति॥२०॥ भूतभावनेति त्रिभिः। निग्रहानर्हत्वे हेतुः। कृत्स्नेति सर्वस्वमेवाह। आत्मेति। तदेवं केमुत्यन्यायेन
ह। यत्पादयोः सलिलमात्रमपि प्रदाय सर्वोपि जनाउत्तमां गतिं प्राप्नुवंति तस्मै तु भ्यमसौ बलिः त्रिलोकीं दाश्वान्द‍त्तवा धनु
न्नयं कथं ग्रानुयात्॥२३॥ तस्य विशः ऐश्वर्यादीन् नचायं प्रहारः कोयमनुग्रहः यन्मदः यैरैश्वर्यैर्मदो यस्य सः अत एव स्तब्धः नम्र
स नमस्तनेहत्तनामर्थानामपहार एवानुग्रहस्तर्थः इत्थं भगवतः प्रजन्मकर्मादि वतो जीवस्य जन्मादिनिमित्तो गर्वो महाहा

निकरोतस्यचनाशोमहानुग्रहादेवेत्याह।२४॥ यदेतिद्वाभ्यां। अनीशः परतंत्रः सन्निजैः कर्मभिर्नानायोनिषु कृमिकीटादिषु
संसरन्नुतत्रयोनिषु भोगतो जन्मादिभिरस्य यदि स्तंभो न भवेत्। तर्हि धनादिभ्यो यसंमदोहरामीति चेत्तत्राह। मानस्तंभः अनश्रुता
तस्य निमित्तभूतानां समंततः सर्वश्रेयः प्रतिकूलानां जन्मादीनां सत्वे। पिजन्मादिभिरिति विर्वहेत। हि यस्मात्परो न मुह्येत। अतो
भक्तस्य त्वया संपदो पिहरामि। अभक्तस्य तु सेति तद्व्यहाररूपमेव तस्यानुग्रहं करोमीति भावः। अस्य वैरानां मत्परत्वादन्येऽपि
माया
मत्परः॥२७॥ एष दानवदैत्यानामग्रणीः कीर्त्तिवर्द्धनः। अजैषीदजेयां सीदन्नपि न मुह्यति। क्षीणरिक्थश्च्युतः स्था
नात् क्षिप्तो बद्धश्च शत्रुभिः। ज्ञातिभिश्च परित्यक्तो यातनामनुयापितः॥२९॥ गुरुणा भर्त्सितः शप्तो जहौ सत्यं न सुव्रतः। छिलै
रुक्तो मया धर्मो नायं त्यजति सत्यवाक्॥३०॥ एष मे प्रापितः स्थानं दुःप्राप्यममरैरपि। सावर्णेरंतरस्यायं भवितेंद्रो मदाश्र
यः॥३१॥ तावत्सुतलमध्यास्तां विश्वकर्म्मविनिर्मितं। यन्नाधयो व्याधयश्च क्लमस्तंद्रा पराभवः। नोपसर्गा निवसतां संभ
वंति ममेक्षया॥३२॥ इंद्रसेन महाराज याहि भो भद्रमस्तु ते। सुतलं स्वर्गिभिः प्रार्थ्यं ज्ञातिभिः परिवारितः॥३३॥ न त्वामभिभ
विष्यंति लोकेशाः किमुतापरे। त्वच्छासनातिगान्दैत्यान् चक्रं मे सूदयिष्यति। रक्षिष्ये सर्वतोहं त्वां सानुगं सपरिच्छदं।
सदा सन्निहितं वीर तत्र मां द्रक्ष्यते भवान्॥३५॥ तत्र दानवदैत्यानां संगात्ते भाव आसुरः। दृष्ट्वा मदनुभावं वै सद्यः कुंठो वि
नंक्ष्यसि॥३६॥ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे बलिमोक्षणं नाम द्वाविंशोऽध्यायः॥२२॥ श्रीशुक उवाच॥ ।
प्राप्यमपि दास्यामीति वक्तुं तस्य मोहाभावमाह।२७। एष इति त्रिभिः न होतिस्मिन्कुले कश्चिन्निःस्वत्वः कृपणः पुमान्नित्यादि नान्वै
रेव मया धर्मछलैः तथापि तं धर्ममयं न त्यजति। अतः सत्यवाक्॥ मम वा अहमेवाश्रयः पालको यस्य सः॥३१॥ स्था
नं प्रापितः इति यदुक्तं तदेव स्थानमाह। तावत्सावर्णिमन्वंतरपर्यंतं सुतलमध्यास्तां अधिवसतु लिंगर्थः। यत्र स्मिन्निवसतां आ

भा०अ० आरयोममस्यानुसंभवंति॥ एवंब्रह्माणंवस्तुस्नाकस्तणापरवश्यःसाक्षाद्धिलिंप्रत्याह॥२२॥ इंद्रसेनेतिचतुर्भिःत्वप्रासनंप्र
पृ४ तिरा अतिक्रमंतिवर्ततइतितथा॥तयापिभगाद्यियोगाद्दित्तदनिच्छंतंप्रत्याह।मदेति।संगाद्यग्रास्तुरोभावःसविनंद्वप्तिाअष्ट
महद्वंविसः। ।त्रयोविंशेवलोयातिसुतलंसपितामहे।उपेंद्रेणादिवंगत्वापूर्ववन्मोदतेहरिः॥१॥वाष्पकलाभिर्विंदुभिरा
कुलेइक्षणेयस्यसउत्कलःउत्कंठः॥१॥अहोत्वच्चरणनमस्यमहिमायदर्थंकृतःसमुद्यमपववप्रपन्नानांयोर्थःतस्यविधावभक्ते

इत्युक्तवंतंपुरुषंपुरातनंमहानुभावोखिलसाधुसंमतः वद्धांजलिर्वाष्पकलाकुलेक्षणोभक्त्युत्कलोगद्गदयागिराब्रवीत॥१॥
वलिरुवाच॥ अहोप्रणामायकृतःसमुद्यमःप्रपन्नभक्तार्थविधौसमाहितः यल्लोकपालैस्त्वदनुग्रहोमरैरलब्ध
सटे पूर्वोपसदेसुरेर्पितः॥२॥ श्रीशुकउवाच॥ इत्युक्त्वाहरिमानम्यब्रह्माणंसभवंततः।विवेशसुतलंप्रीतोवलिर्मुक्तःसहासुरैः॥३॥
एवमिंद्रायभगवान्प्रत्यानीयत्रिविष्टपं।पूरयित्वादितेःकाममशास्तसकलंजगत॥४॥लब्धप्रसादंनिर्मुक्तंपौत्रंवंशधरं स८
वलिंनिशाम्यभक्तिप्रवलःप्रह्लादइदमब्रवीत॥५॥प्रह्लादउवाच नेमंविरिंचोलभतेप्रसादंनश्रीर्नशर्वःकिमुताप
रेते।यन्नोसुराणामसिदुर्गपालोविश्वाभिवंद्यैरभिवंदितांघ्रिः॥६॥यत्पादपद्ममकरंदनिषेवनेनब्रह्मादयःशरणदा
श्नुवतेविभूतीःकस्माद्वयंकुसृतयःखलयोनयस्तेदाक्षिण्यदृष्टिपदवींभवतःप्रणीताः॥७॥ ।श्रीरामायनमः।

पितस्यसंपादनेसमाहितःअप्रमत्तःयत्तयेनोद्यमेनलोकपालैरमरैःसत्वप्रधानैःअधिकैरलब्धपूर्वस्त्वदनुग्रहःअपसदेनी
चेऽसुरेमयिअर्पितःअयंभावःपरमेश्वरायतुभ्यमहंवराकस्त्रिलोकीदत्तवानित्येतदास्तांप्रणामोपिनसम्यक्कृतःकिंतु
तदर्थमुद्यममात्रंकृतं।तेनवकर्मतपोदानादिकोटिभिरलभ्यस्त्वदनुग्रहःसंपादितःअहोत्वच्चरणमाहात्म्याश्चर्यमिति।अ ३३
शासत्उपेंद्रःसन्पालयामासदुर्गपालोनिरक्षिषेसर्वतोहमितिनिक्तात्।हेशरणदअम्प्रयच्छ।येकुसृतयःदुर्वृत्ताः

खलयोनयः। अयजातयः। चैते वयं तस्सतव ते दाक्षिण्यं दृष्टेः पदवीं कस्माद्धेतोः प्रणीताः वड्डमानेन विज्ञानुवर्त्तनं दाक्षिण्यं
तेन याइष्टिं त्वद्विषयतां प्रापिताः॥७॥ ।भक्तप्रियत्वादिति चेत्। तर्हि एवं चेहितं अहो चित्रं किं ततस्सर्वात्मनः समदृशश्च स्व
भावो विषम इति यत् सर्वात्मत्वे चित्रचरितत्वे हेतुः अमिता अचिंत्या योगमाया तया लीलातया विसृष्टानि विरचितानि भु
वनानि येन तस्य। अहो इत्यत्र संधिरार्षः समदृक्त्वे हेतुः विशारदस्य अथवा भक्तप्रियत्वे पितवैषम्यं नास्सेव यतः कल्पतरु

चित्रं तवेहितमहोमितयोगमायालीलाविसृष्टभुवनस्य विशारदस्य। सर्वात्मनः समदृशो विषमः स्वभावो भक्तप्रियो य
दसि कल्पतरुस्वभावः॥८॥ श्रीभगवानुवाच॥ वत्स प्रह्लाद भद्रं ते प्रयाहि सुतलालयं। मोदमानः स्वपौत्रेण ज्ञातीनां सुखमा
वह॥९॥ नित्यं द्रष्टासि मां तत्र गदापाणिमवस्थितं। मद्दर्शनमहाह्लादध्वस्तकर्मनिबंधनः॥१०॥ श्रीशुक उवाच॥ आज्ञां भ
गवतो राजन्प्रह्लादो बलिना सह। बाढमित्यमलप्रज्ञो मूर्ध्न्याधाय कृतांजलिः॥११॥ परिक्रम्यादिपुरुषं सर्वासुरचमूपति
प्रणतस्तदनुज्ञातः प्रविवेश महाबिलं॥१२॥ अथाहोशनसं राजन्हरिर्नारायणोंतिके। आसीनमृत्विजां मध्ये सदसि ब्रह्म
वादिनां॥१३॥ ब्रह्मन्संतनु शिष्यस्य कर्मच्छिद्रं वितन्वतः। यत्तत्कर्मसु वैषम्यं ब्रह्मदृष्टं समं भवेत्॥१४॥ श्रीशुक्र उवाच॥ कु
तस्तत्कर्मवैषम्यं यस्य कर्मेश्वरो भवान्। यज्ञेशो यज्ञपुरुषः सर्वभावेन पूजितः॥१५॥ मंत्रतस्तंत्रतश्छिद्रं देशकालार्हवस्तुतः॥

रस्य स्वभावः सन् भक्तप्रियोसि नहि कल्पतरुराश्रितानामेव कामान्पूरयन्नपि विषमो भवतीत्यर्थः। मद्दर्शनेन यो महाह्लादस्तेन ध्वस्तं
कर्मबंधनमज्ञानं यस्य। कर्म वितन्वतः शिष्यस्य यत् छिद्रं अंतरं न्यूनं जातं तत् संतनु विस्तारय संधत्स्व। यजमानं विना कथं संधात
व्यमिति न वाच्यमित्याह। यत्तदिति। ब्रह्मादृष्टं ब्राह्मणैर्दृष्टमेव समं भवेत् किं पुनरनुष्ठितमित्यर्थः॥१४॥। भवान्यस्य सर्वे
त्वापि भावेन वल्कमात्रेण पूजितः तस्य कर्म तु कुतो वैषम्यं। कथंभूतः कर्मणामीश्वरः प्रवर्तकः यज्ञेशः यज्ञफलदः यज्ञपश्च पु

भा०अ०स्कं०८ तयश्च तं तावत् ज्ञायस्मात् मंत्रतः स्वरादिभ्रंशेन तंत्रतः स्रुक्स्रुवादिना देशतः कालतश्च अर्हतः पात्रतः वस्तुतश्च दक्षिणादिना
४५ यच्छिद्रं न्यूनं तत्सर्वं तव नामकीर्तनमात्रमेव निःछिद्रं करोतीति। यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु न्यूनं संपूर्णतां याति
सद्यो वंदे तमच्युतं हरेराज्ञां प्रतिनंद्य बलेर्यज्ञच्छिद्रं समाधत्त स्वदध्यौ पयंतरितसमाधायताम् आज्ञां संपालयिष्ये वाचि तिशेषः देवाश्च ऋ
षयश्च भूमिपाश्च मनवः तैः सहितः न तु लोकादीनां पतिरिंद्रोस्त्वेव सत्यं तथापि। वेदादीनां कल्पं पालनेद्धम। वामनमुपेंद्रं कल्प
सर्वं करोतीति निश्छिद्रं नाम संकीर्तनेन तव॥१६॥ तथापि वदतो भूमन् करिष्याम्यनुशासनं। एतच्छ्रेयः परं पुंसां यत्तवाज्ञानुपा
शुक्र उवाच २ लनं॥१७॥ अभिनंद्य हरेराज्ञामुशना भगवानिति। यज्ञच्छिद्रं समाधाय बलेर्विप्रर्षिभिः सह।१८। एवं बलेर्महीं राजन्भि
क्षित्वा वामनो हरिः। ददौ भ्रात्रे महेंद्राय त्रिदिवं यत्परैर्हृतं॥१९॥ प्रजापतिपतिर्ब्रह्मा देवर्षिपितृभूमिपैः। दक्षभृग्वंगि
स्या रोमुख्यैः कुमारेण भवेन च॥२०॥ कश्यपस्यादितेः प्रीत्यै सर्वभूतभवाय च। लोकानां लोकपालानामकरोद्वामनं पतिं।२१
वेदानां सर्वदेवानां धर्मस्य यशसः श्रियः। मंगलानां व्रतानां च कल्पं स्वर्गापवर्गयोः।२२। उपेंद्रं कल्पयांचक्रे पतिं सर्वा
विभूतये। तदा सर्वाणि भूतानि भृशं मुमुदिरे नृप।२३। ततस्त्विंद्रः पुरस्कृत्य देवयानेन वामनं। लोकपालैर्दिवं निन्ये ब्रह्मणा
चानुमोदितः॥२४॥ प्राप्य त्रिभुवनं चेंद्र उपेंद्रभुजपालितः॥ श्रिया परमया जुष्टो मुमुदे गतसाध्वसः।२५। ब्रह्मा शर्वः कु
मारश्च भृग्वाद्या मुनयो नृप॥ पितरः सर्वभूतानि सिद्धा वैमानिकाश्च ये।२६। सुमहत्कर्म तद्विष्णोर्गायंतः परमाद्भुतं॥ धिष्ण्या द
नि स्वानि ते जग्मुरदितिं च शशं[illegible]।२७। सर्वमेतन्मयाख्यातं भवतः कुरुनंदन। उरुक्रमस्य चरितं श्रोतॄणामघमोचनं॥२८॥
यो वक्ष्ये देयापानेन मार्गेण दि[illegible]तिवा।२९। एतच्चरितं सर्वसाराख्यानमिति विशेषोक्त्या अन्यान्यपि संतीत्युक्तं तानि तर्हि निः ४५
पे शेषाणि वर्णनीयानीत्याह[illegible]पारमिति। उरुवत्कुधा विक्रमतो विष्णोर्महिम्नः पारं यो गणनो भवति समर्त्यः पार्थिवानि र

तांस्य पि विममे गणितवान्। य [illegible] पार्थिवपरमाणुगणनमशक्तं तथा विष्णोर्गुणगणनमशक्यमित्यर्थः तथा च मंत्रः। विष्णोर्नुकं वीर्याणि इति। एतदेवमन्त्र [illegible] तार्थं स्तु वयन्नाह। यस्य पुरुषस्य महिम्नः पारं। तन्न दृष्टं ऋषि र्वशिष्ट इति एवमाह। कथं किं जायमानो जातो वा उपैति [illegible] न को पि इति वस्तु नं तत्रैवं नेवाहेत्यर्थः। तथा च मंत्रः। न ते विष्णो जायमानो न जातो देवमहिम्नः पारं मंतमाप इति। य इदं शृण्वन्नू भवति सपरां गतिं याति। सुकृतं यथा वत्कृतं विदुः। अष्टमे त्रयो विंशः।। ।चतुर्विंशे प्रसंगेन

पारं महिम्न उरुविक्रमतो गृणानो यः पार्थिवानि विममे स रजांसि मर्त्यः। किं जायमान उत जात उपैति मर्त्य इत्याह मंत्रदृगृ

हि. रस्य२ षिः पुरुषस्य यस्य॥२९॥ य इदं देवदेवस्य हरेरद्भुतकर्मणः। अवतारानुचरितं शृण्वन् याति परां गतिं॥३०॥ क्रियमाणे कर्मणीदं दैवे पित्र्ये थ मानुषे। यत्र यत्रानुकीर्त्तेत तत्तेषां सुकृतं विदुः॥३१॥ ॥इति श्रीभागवते महापुराणे अष्ट मस्कंधे वामनावतारचरिते त्रयोविंशोऽध्यायः॥२३॥ राजोवाच॥ भगवन् श्रोतुमिच्छामि हरेरद्भुतकर्मणः। अवता रकथामाद्यां मायामत्स्यविडंवनं॥१॥ यदर्थमदधाद्रूपं मात्स्यं लोकजुगुप्सितं। तमः प्रकृति दुर्मर्षं कर्मग्रस्त इवेश्व रः॥२॥ एतन्नो भगवन् सर्वं यथावद्वक्तुमर्हसि॥ उत्तमश्लोकचरितं सर्वलोकसुखावहं॥३॥ सूत उवाच॥ इत्युक्तो विष्णुरा तेन भगवान् बादरायणिः। उवाच चरितं विष्णोर्मत्स्यरूपेण यत्कृतं॥४॥ श्रीशुक उवाच॥ गोविप्रसुरसाधूनां छंदसा

मत्स्यरूपस्य शार्ङ्गिणः। लीलोच्यते यतः मत्स्यहतरक्षा महार्णवे॥१॥ तत्तं तत्तं निदर्शयामास निजेश्वर्यनिदर्शनात्। मत्स्यं प्रेक्षति त्र यीशो लीलया वामनोपमं॥२॥ मायया मत्स्यविडंवनं मत्स्यरूपानुकरणं यस्यां निरूप्यते॥१॥ ननु वस्मादकस्मादेवं मत्स्याव तारश्रवणेच्छा यज्ञीयामन्नस्तादृश्यादित्याह। यदर्थमिति द्वाभ्यां। दुर्मर्षं दुःसहं वलेरनुग्रहाय जुगुप्सितमपि याच करूपं धृतवा निति पुनस्तु कं। यदर्थं तु लोकजुगुप्सितं मत्स्यरूपमधारयत्। एतन्नो यथावद्वक्तुमर्हसीत्यर्थः। सामान्येनावतारप्रयोजनमाह॥ ४

भा० स्क० ९६

णेद्विषेतिरपुअक्षिततत्वं परिहरति। धियो गुणैर्यान्युच्चावचानि रूपाणि तेषु नियंतृत्वेन वर्त्तमानोपीश्वरो नो च्चावचत्वं भजते
निर्गुणत्वात्॥६॥ कुतः पुनः शुद्धसत्वमये मत्स्याद्याकारे रुच्चावचत्वशंकेति भावः विशेषतो मत्स्यावतारप्रयोजनमाह ६॥
आसीदिति त्रिभिः ब्रह्मणो निद्रायां भवो ब्राह्मस्तेनैव निमित्तेन जातो नैमित्तिकः समुद्रेणोपप्लुता निमग्नाः ७ अंतिके निःसृतान्
शफरीरूपं मत्स्यं। प्रयोजनानंतरं चलीलाप्रकारं चाह तत्र राजर्षिरित्यादि यावत्समाप्तिः स एव श्राद्धदेव इति ख्यातः॥११॥

मपि चेश्वरः। रक्षामिच्छंस्तनूर्धत्ते धर्मस्यार्थस्य चैव हि॥५॥ उच्चावचेषु भूतेषु चरन्वायुरिवेश्वरः। नोच्चावचत्वं भजते
निर्गुणत्वाद्धियो गुणैः॥६॥ आसीदतीतकल्पांते ब्राह्मो नैमित्तिको लयः। समुद्रोपप्लुतास्तत्र लोका भूरादयो नृप॥७॥
कालेनागतनिद्रस्य धातुः शिशयिषोर्बली। मुखतो निःसृतान्वेदान्हयग्रीवोंतिकेहरत्॥८॥ ज्ञात्वा तद्दानवेंद्रस्य हयग्रीव
स्य चेष्टितं। दधार शफरीरूपं भगवान्हरिरीश्वरः॥९॥ तत्र राजऋषिः कश्चिन्नाम्ना सत्यव्रतो महान्। नारायणपरोतप्य
त्तपः स सलिलाशनः॥१०॥ योसावस्मिन्महाकल्पे तनयः स विवस्वतः। श्राद्धदेव इति ख्यातो मनुत्वे हरिणार्पितः॥११॥
एकदा कृतमालायां कुर्वतो जलतर्पणं। तस्यांजल्युदके काचिच्छफर्येकाभ्यपद्यत॥१२॥ सत्यव्रतोंजलिगतां सहतो
येन भारत। उत्ससर्ज नदीतोये शफरीं द्रविडेश्वरः॥१३॥ तमाह सातिकरुणं महाकारुणिकं नृपं। यादोभ्यो ज्ञाति
घातिभ्यो दीनां मां दीनवत्सल॥१४॥ कथं विसृजसे राजन्भीतामस्मिन्सरिज्जले॥१५॥ तमात्मनोनुग्रहार्थं प्रीत्या मत्स्यवपु
र्धरं। अजानन्रक्षणार्थाय शफर्याः स मनो दधे॥१६॥ तस्या दीनतरं वाक्यमाश्रुत्य स महीपतिः। कलशाप्सु निधायैनां

कृतमालायां नद्यां। पश्चाहं तु त्वं निवसामि तदोकः स्थानं कल्पय। औदंचनोदके मणिकस्थे जले। रक्षोपायोगेनोपायेन यथा ९६
महाह्रदप्राप्तं जलं विनान शुष्मे यंतेनोपायेन निधेहि। अविदासिनि अनुपक्षये। तमितं तत्क्षणाशयपरिमितं सतं अभि

न

दयालुर्निन्य आश्रमं ७ सातु तत्रैकरात्रेण वर्द्धमाना कमंडलौ। अलब्ध्वात्मावकाशं वा इदमाह महीपतिं ~

वानसेत्र्प्रमितो व्याप्तवाञ्॥१७॥ ॥सुख्यःसत्कञ्आत्माख्यानिस्वञ्आमयः॥हेहे अरविंदाक्ष पृथगात्मनां देहाद्यभिमानि
नांसतामितरेषांचपादोपसर्प्पणंयथामृषाभवेत्॥ तथासर्वसुहृत्प्रियात्मनस्तवपादोपसर्प्पणंमृषानभवेत्॥यद्यस्मात्त्व
नाहंकमंडलावस्मिन्कृच्छ्रंवस्तुमिहोत्सहे।कल्पयौकःसुविपुलंयत्राहंनिवसेसुखं॥१८॥स [illegible] एनांतत त २
आदायन्यधादौदंचनोदके।तत्रक्षिप्तामुहूर्त्तेनहस्तत्रयमवर्द्धत॥१९॥नमएतदलंराजन्सुखंवस्तुमुदंचनं।पृथुदेहि
पदंमह्यंयत्वाहंशरणंगता॥२०॥ततआदायसाराज्ञाक्षिप्ताराजन्सरोवरे।तदावृत्यात्मनासोयंमहामीनोन्ववर्द्धत॥२१॥
नैतन्मेस्वस्तयेराजन्नुदकंसलिलौकसः।निधेहिरक्षायोगेनह्रदेमामविदासिनि॥२२॥इत्युक्तःसोनयन्मत्स्यंतत्रतत्रावि
५४ दासिने।जलाशयेसंमितंतंसमुद्रेप्राक्षिपज्झषं॥२३॥क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिहमांमकरादयः॥अदंत्यतिबलावीरमां
नेहोत्स्रष्टुमर्हसि॥२४॥एवंविमोहितस्तेनवदतावल्गुभारतीं॥तमाहकोभवानस्मान्मत्स्यरूपेणमोहयन्॥२५॥नैवंवीर्यो
जलचरोदृष्टोस्माभिःश्रुतोपिवा।योभवान्योजनशतमह्नाभिव्यानशेशरः॥२६॥नूनंत्वंभगवान्साक्षाद्धरिर्नारायणो
व्ययः।अनुग्रहायभूतानांधत्सेरूपंजलौकसां॥२७॥नमस्तेपुरुषश्रेष्ठस्थित्युत्पत्त्यप्ययेश्वर।भक्तानांनःप्रपन्नानांमुख्यो
ह्यात्मगतिर्विभो॥२८॥सर्वेलीलावतारास्तेभूतानांभूतिहेतवः।ज्ञातुमिच्छाम्यदोरूपंयदर्थंभवताधृतं॥२९॥नतेरविंदाक्ष
पादोपसर्प्पणंमृषाभवेत्सर्वसुहृत्प्रियात्मनः।यथेतरेषांपृथगात्मनांसतामदीदृशो [illegible] यद्वपुरद्भुतंहिनः॥३०॥श्रीशुक
उवाच॥इतिब्रुवाणंनृपतिंजगत्पतिःसत्यव्रतंमत्स्यवपुर्युगक्षये।विहर्तुकामःप्रलयार्णवेब्रवीच्चिकीर्षुरेकांतजनप्रियःप्रियं ३१

दृश्या: [illegible]द्भुतंवपुरदीदृशःदर्शितवानसिपरमेतरेषांपृथगात्मनोयेदर्शिनःपुंसःअसतांपरिछिन्नानांपदोपसर्प्पणंमृषात्यर्थः
[illegible]

एकांतजनानां [illegible] प्रियायस्य अपदां भोधौ प्रलयार्णवे भूर्भुवआदिकमित्यर्थः।संवत्संभिसिप्रलयोदकल्पामुपस्थास्यतिशास्यतिस्व

चिकीर्षितमेकांतजनप्रियः अनु ?

भा० स्कं० ...ऋषीः आशये निःशेषः ऋषीणामेवालोकेन विचरिष्यसि मे मया अनुग्रहीतं प्रसादीकृतं हृदि अपरोक्षं वेत्स्यसि त्वयाक्त
४७ श्रीभगवानुवाच। सप्तमेद्यतनादूर्ध्वमहन्येतदरिंदम। निमज्जत्यप्ययांभोधौ त्रैलोक्यं भूर्भुवादिकं॥३२॥ त्रिलोक्यां ली
यमानायां संवर्तांभसि वै तदा। उपस्थास्यति नौः काचिद्विशाला त्वां मयेरिता॥३३॥ त्वं तावदोषधीः सर्वा बीजान्युच्चा
वचानि च। सप्तर्षिभिः परिवृतः सर्वसत्वोपबृंहितः॥३४॥ आरुह्य बृहतीं नावं विचरिष्यस्यविक्लवः। एकार्णवे निरा
लोके ऋषीणामेव वर्चसा॥३५॥ दोधूयमानां तां नावं समीरेण बलीयसा। उपस्थितस्य मे शृंगे निबध्नीहि महाहिना
॥३६॥ अहं त्वामृषिभिः साकं सहनावमुदन्वति। विकर्षन्विचरिष्यामि यावद्ब्राह्मी निशा प्रभो॥३७॥ मदीयं महिमानं च त्यये
परं ब्रह्मेति शब्दितं। वेत्स्यस्यनुगृहीतं मे संप्रश्नैर्विवृतं हृदि॥३९॥ इत्थमादिश्य राजानं हरिरंतरधीयत। सोन्ववैक्षत तं
कालं यं हृषीकेश आदिशत्॥४०॥ आस्तीर्य दर्भान्प्राक्कूलान्राजर्षिः प्रागुदङ्मुखः। निषसाद हरेः पादौ चिंतय
न्मत्स्यरूपिणः॥४१॥ ततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः प्लावयन्महीं। वर्द्धमानो महामेघैर्वर्षद्भिः समदृश्यत॥४२॥ ध्याय
न्भगवतो रूपं ददृशे नावमागतां। तामारुरोह विप्रेंद्रैरादायौषधिवीरुधः॥४३॥ तमूचुर्मुनयः प्रीता राजन्ध्या
यस्व केशवं। स वै नः संकटादस्मादविता शं विधास्यति॥४४॥ सोनुध्यातस्ततो राज्ञा प्रादुरासीन्महार्णवे। एकशृं
गधरो मत्स्यो हैमो नियुतयोजनः॥४५॥ निबध्य नावं तच्छृंगे यथोक्तो हरिणा पुरा। वरत्रेणाहिना तुष्टस्तुष्टाव मधुसू ४२
दनं॥४६॥ ॥ राजोवाच॥ अनाद्यविद्योपहतात्मसंविदस्तन्मूलसंसारपरिश्रमातुराः॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ४७

तैः संप्रश्नैः मया विवृतं संतं। वरत्रेण डोरकरूपेण॥४६॥ ।सागरं तारयिष्यं तं तरिष्यत्रिव सागरं॥ सत्यव्रतो गुरुत्वेन तुष्टा
व हरिमष्टभिः। अत्रेदं चिंत्यं किमयं महाप्रलयो दैनंदिनो वेति तत्र तावत्। यावद्ब्राह्मी निशेत्यादुत्स्पोक्तेरखुपपन्नो यच्चोक्त

ब्राह्मोलय इति। योसावस्मिन्महाकल्प इति चोक्तेर्महाप्रलय इति प्राप्ते नेति भ्रमः। महाप्रलये पृथिव्यादीनामवशेषा
संभवात्। यावद्ब्राह्मी निशेत्यायुक्तिविरोधाच्च। अतो दैनंदिन इति युक्तं। नचैतदपि संगच्छते॥ संवर्तकेत्यादिभिर्वि
नोदभवस्मादेवसत्यव्रतमेष्यति त्रैलोक्यं निमङ्क्ष्यति इत्यत्र मत्स्योक्तेरनुपपन्नं। यच्चोक्तं प्रथमस्कंधे रूपं च जगृहे मात्स्यं चाक्षुषां
तरसंप्लवे। नाव्यारोप्य महीमय्यामपाद्वैवस्वतं मनुमिति। तदापि तदा दुर्घटं। नहि प्रलयद्वयेपि महीमय्यां नावारोहः
संभवति। नचाक्षुषमन्वंतरे प्रलयोस्ति। तथा वसति सप्तमो मनुर्वैवस्वत इत्यपि दुर्घटं। नहि प्रलयद्वयेपि महीम
य्यात्त्वंतावदोषधीः सर्वा इत्यादिनिर्देशोपि न संगच्छते। नहि तदा ओषधीनां सत्वानां चावशेषः संभवति। तस्माद
न्यथा वर्णयति नैवायं वास्तवः कोपि प्रलयः किंतु सत्यव्रतज्ञानोपदेशाय विभ्रमितो भगवान् वैराग्यार्थं कस्मात्प्रलयमि

यद्रूपेहोपसृताय मा मुमुक्षोर्विमुक्तिदो नः परमो गुरुर्भवान्॥४६॥ जनोबुधोयं निजकर्मबंधनः सुखेच्छया कर्म

वद्दर्शयामास यथास्मिन्नेव वैवस्वतमन्वंतरे मार्कंडेयाय दर्शितवान्। तद्रूपेस्मिन्नेव महाकल्पेस्मिन्निति विशेषणं संगच्छ
ते। तथा चाततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः समहस्पतेति तस्यैव तथा दर्शनमुक्तमित्येषा दिक्। प्रस्तुतं स्तोत्रं व्याख्यास्यामः। तत्र
नानायोनिषु संसरतः स्वस्य भगवतः प्राप्तिं दृष्ट्वा मुक्तये तमेव प्रार्थयते। अनादीत्यत्र अविद्यातया उपहता आवृता आत्म
संविद्रूपा यैस्ते अत एवाविद्यामूलैः संसारपरिश्रमैरातुराः इह संसारे यदृच्छया यदनुग्रहाद्देवकउपस्थिताः संतो यं प्राप्नुयुः
स भवानेव मान्त्वान्नो गुरुः। मुमुक्षोर्विमुक्तिदो ग्रंथिभिंद्यादित्युत्तरेणान्वयः॥४६॥ ननु वैराग्यं विना कुतो मुक्तिः तर्हि तस्य वक्तव्यैव क
फलत्वात्तदेवामादिशेत्याशयेनाह। अबुधोयं जनः असुखं यथा भवति तथा कर्म समीहिते तां सुखेच्छां नो हृदयग्रंथिं सांनि
ध्यात् इत्युत्तरेणान्वयः। यतः स परो गुरुः। ननु यज्ञदानादिभिः सत्वशुद्धिं विना कथं ग्रंथिभेदः स्यात्तत्राह॥ श्रीराम

सेवयैव पुमानात्मनो मनसो मलं तमो विजह्यात् । एवं प्रहीनमलः निजवर्णं स्वस्वरूपं भजेत । स ईशो नो गुरुः । महानोह
रुद्ररोदीदिति रुद्रस्य रुद्ररोदनं रजतं । यद्रोदीत्तद्रुद्रस्य रुद्रत्वं यदश्रु अशीर्यत तद्रजतं हिरण्यमभवदिति श्रुतेः । तद्य
थाग्निसंपर्कान्मलं जहाति स्ववर्णं भजते न तु क्षालनादिभिः तथा न यज्ञादिभिर्मलत्यागः । किं तु त्वत्सेवयैव तेषां तु सेवांगत्व
परमगुरुत्वं च प्रपंचयन्नाह । यत्प्रसादस्यायुतभागस्तस्य लेशो मात्रमपि अन्ये देवादयः सर्वे समेता अपि स्वयं तं निरपेक्षाः
२१

समीहिते सुखं । यत्सेवयातो विधुनोत्यसन्मतिं ग्रंथिं सभिंद्यात् हृदयं स नो गुरुः ॥४७॥ यत्सेवयाग्नेरिव रुद्ररोदनं
पुमान्विजह्यान्मलमात्मनस्तमः भजेत वर्णं निजमेष सोऽव्ययो भूयात्स [illegible] ईशः परमो गुरोर्गुरुः ॥४८॥ न यत्प्रसादायु
तभागलेशमन्ये च देवा गुरवो जनाः स्वयं कर्तुं समेताः प्रभवंति पुंसस्तमीश्वरं त्वां शरणं प्रपद्ये ॥४९॥ अचक्षुरंधस्य
यथाग्रणीः कृतस्तथा जनस्याविदुषोऽबुधो गुरुः त्वमर्कदृक् सर्वदृशां समीक्षणो वृतो गुरुर्नः स्वगतिं बुभूत्सतां ॥५०॥
जनो जनस्यादिशतेऽसतीं मतिं यया प्रपद्येत दुरत्ययं तमः । त्वं त्वव्ययं ज्ञानममोघमंजसा प्रपद्यते येन जनो निजं पदं
५१ त्वं सर्वलोकस्य सुहृत्प्रियेश्वरो ह्यात्मा गुरुर्ज्ञानमभीष्टसिद्धिः । तथापि लोको न भवंतमंधधीर्जानाति संतं हृदि बद्धकामः
५२ तं त्वामहं देववरं वरेण्यं प्रपद्य ईशं प्रतिबोधनाय छिंध्यर्थदीपैर्भगवान् वचोभिर्ग्रंथीन्हृदय्यान्विवृणु स्वमोकः ॥५३

संतः कर्तुं न भवंति । तदेव दृष्टांतेन स्पष्टयन्नाह । अचक्षुरिति । अविदुषो जनस्य अबुधोऽविद्वान् गुरुस्तथैव । अर्कप्रकाशवत्त्व
त एव ज्ञानं यस्य सः अर्कदृक् अतः सर्वदृशां सर्वेषां दृष्टीनां समीक्षः प्रकाशकः । अत एव स्वगतिं बोद्धुमिच्छद्भिः नोऽस्माभिर्गुरुर्वृतोऽसि ४८
किंच प्राकृतो गुरुरनर्थहेतुरित्याह । जन इति । आदिशते उपदिशति । असतीं मतिं अर्थकामादिमिति । तमः संसारं । त्वं तु तर्हि
सर्वोऽपि लोको मामेव किं नोपसरति । अज्ञानादित्याह । त्वमिति । प्रियेश्वरः अहं तु त्वामेव शरणं यामीत्याह । प्रतिबोधनाय

परेशाय अर्थदीपैः परमार्थप्रकाशकैः हृदये भवान् ग्रंथीन् अहंकारादीन् छमोक्षः स्वरूपं विशुद्धप्रका[illegible]
ति। पुराणसंहितां मत्स्यपुराणसंहितां मत्स्यपुराणं अशेषतः अब्रवीदित्यनुषंगः॥५३॥ ।योयं ह[illegible]

श्रीशुक उवाच। इत्युक्तवंतं नृपतिं भगवानादिपूरुषः। मत्स्यरूपी महांभोधौ विहरंस्तत्वमब्रवीत्॥५४॥ पुराणसंहितां
दिव्यां सांख्ययोगक्रियावतीं। सत्यव्रतस्य राजर्षेरात्मगुह्यमशेषतः॥५५॥ अश्रौषीदृषिभिः साकमात्मतत्वमसंशयं। ना
व्यासीनो भगवता प्रोक्तं ब्रह्म सनातनं॥५६॥ अतीतप्रलयापाय उत्थिताय स वेधसे। हत्वासुरं हयग्रीवं वेदान्प्रत्याहर
द्धरिः॥५७॥ स तु सत्यव्रतो राजा ज्ञानविज्ञानसंयुतः। विष्णोः प्रसादात्कल्पेस्मिन्नासीद्वैवस्वतो मनुः॥५८॥ सत्य
व्रतस्य राजर्षेर्मायामत्स्यस्य शार्ङ्गिणः। संवादं महदाख्यानं श्रुत्वा मुच्येत किल्बिषात्॥५९॥ अवतारो हरेर्यो
यं कीर्त्तयेदन्वहं नरः। संकल्पास्तस्य सिध्यंति स याति परमां गतिं॥६०॥ प्रलयपयसि धातुः सुप्तशक्तेर्मुखेभ्यः
श्रुतिगणमपनीतं प्रत्युपादाय हत्वा। दितिजमकथयद्यो ब्रह्म सत्यव्रतानां तमहमखिलहेतुं जिह्ममीनं नतोस्मि॥ यता
ंघ्रिपद्ममकरंदमयं दभाग्याः संतो भजंति न मंदभाग्याः नारायणः स निजपादरजोभिमृष्टं मुच्छिन्न[illegible]र्पणेन तलं वि
मलं करोतु॥६२॥ ।इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे परमहंस्यां संहितायां भगवन्मत्स्यावतारचरितानुवर्ण
नेचतुर्विंशोध्यायः॥२४॥ ॥

येतात्यतीतः पूर्वीयः प्रलयः तस्यापाये अवसाने। सत्यव्रतस्य ऋषीणां च। ज्ञानं गच्छंति इति च लिंगं समवायाद्बहुवचनं। राम
जिह्ममीनं मायामत्स्यं। ॥इति श्रीभागवते भावार्थदीपिकायां श्रीधरस्वामिविरचितायां अष्टमस्कंधे चतुर्विंशोध्यायः॥ ९८
[illegible]शाके कार्तिकमासे कृष्णपक्षे [illegible] शनिवारे। इदं पुस्तकं लिखितं [illegible] रामभक्त दीर्घपुरमध्ये॥ श्रीरामायनमः॥